

**TANKAR KRING LANDET
SOM ICKE LÄNGRE ÄR
SOCIALISMEN BLIR
EN BLANDEKONOMI,
EN EKONOMISK DEMOKRATI**
Eget förlag 2014

FÖRETAL

Jag vill rikta ett varmt och innerligt tack till mina vänner, som har varit ett ovärderligt stöd för mig under arbetet. Ett särskilt tack till IFISK:s ordförande Gerd-Peter Löcke, som trodde på idén att ge ut boken som e-bok. Utan ekonomiskt stöd från det internationella finlandssvenska kulturforumet IFISK och Svenska kulturfonden skulle publiceringen av den här boken inte ha varit möjlig, så ett stort tack riktas även dit.

Ulf Modin

FÖRORD

"Tankar kring landet som icke längre är" handlar om DDR som det såg ut i mitten av åttiotalet, om vad som ledde till murens fall och statens upplösning. Ulf Modins utsiktspunkt är propagandaförlaget *Verlag Zeit im Bild* i Dresden, där han arbetade som översättare under drygt fyra år.

Författaren tar oss med till ett land som han betecknar som schizofrent: Där finns övervakning, stasi och stelbenthet, men också lugn, trygghet; och framför allt rätt till arbete.

"Realsocialismen" var emellertid i DDR och på andra ställen redan från början dömd att misslyckas, är en av bokens slutsatser. Den betecknas av författaren som en antites till kapitalismen snarare än som socialism. Den klass som sattes att härska i den tyska östzonen efter det senaste världskriget kunde aldrig utveckla demokratin, vilket småningom fick staten på fall.

"Tankar kring landet som icke längre är" bildar ett personligt dokument. Den före detta översättaren vid *Verlag Zeit im Bild* beskriver sin uppväxt, ger en bild av vad som format honom och hans politiska utveckling, som via studentrörelsen i Stockholm och Helsingfors leder till att han hamnar i den tyska arbetar- och bondestaten.

Kommen ur arbetarklassen och en familj med revolutionära traditioner ser Ulf Modin inte utan smärta på den industriarbetarklass och

industriarbetarsocialism som nu gått till historien. Ändå blickar han framåt och tecknar en bild av innehållet i det vänsteruppsving han tror står för dörren.

Redaktionen

FÖRORD TILL ANDRA UPPLAGAN

Torsdag kväll den 9 november 1989 föll muren. Jag hörde på DDRs radio när det meddelades på kvällsnyheterna och har bevarat vad jag tänkte då i ett brev som jag skrev till en bekant omkring en halvtimme efter nyheternas slut. Brevet finns återgivet i bokens kapitel om Die Wende. Om jag inte genast hade skrivit ned mina tankar då, hade jag säkerligen glömt bort dem i dag 25 år senare.

Realsocialismen, som Sovjetunionen och östblocket kallades av de sovjetiska ledarna efter Pragvårens krossande 1968, var det andra försöket att skapa ett socialistiskt samhälle. Det första var Pariskommunen 1871. Vi bör studera Sovjetunionen och de andra arbetarstaterna för att lära av dem och jämföra dem med de högt utvecklade länderna i västerlandet av i dag, när vi tänker framåt och vill tänka ut ett alternativ till den statsmonopolistiska kapitalismen, finanskapitalismens högsta stadium.

Förändringar sker hela tiden och förändringen är det enda beständiga i historien. 1789 skapades i Frankrike den första politiska demokratin i Europa, men USA var före med sin revolution efter 1776. Sedan har den

demokratiska omvälvningen fortsatt, men som vi vi vet har det inte gått odelat framåt. Som motdrag till arbetarrörelsens frammarsch skapade Disraeli och Bismarck under 1880-talet socialstaten, som främst efter 1945 i de utvecklade kapitalistiska länderna utvecklades av arbetarrörelsen. Den var en följd av arbetarnas kamp för social rättvisa under 1900-talet och av Sovjetunionens avgörande insatser i kampen mot nazismen.

År 1945 fruktade borgarna nämligen en social revolution och lågkonjunktur i Europa. Svaret på denna nya situation blev välfärdsstaten och Marshallhjälpen. I Sverige talade man om folkhemmet och i det övriga Europa om välfärdsstaten. Vi fick en social demokrati. Efter erövrandet av den politiska och sociala demokratin kommer emellertid genomförandet av den ekonomiska demokratin, socialismen. Och det är det som nu är aktuellt. För att kunna lyckas måste vi emellertid studera historia, biologi, sociologi och ekonomi. Annars reduceras vi till drömmare.

1900-talets industristater och industriarbetare sjunger emellertid på sista versen. Vi har fått en ny revolutionär klass, intelligentian, och ett nytt samhälle präglad sedan omkring 1950 av den vetenskapliga och tekniska revolutionen, som nu träder in i sin andra fas, robotepoken, då den konstgjorda intelligensen blir så utvecklad att den kan konkurrera med människohjärnan. Frågan står då: Skall det på kol baserade livet efterföljas av ett grundat på kisel? För att kunna besvara denna fråga måste vi gå bakåt i tiden och med försiktighet extrapolera vissa drag i nuet. Man måste leva samtidigt i samtiden, det förgångna och framtiden. Den som lever i nuet blir dum.

I detta arbete analyseras Tyska demokratiska republiken, DDR, som var det mest utvecklade av de realsocialistiska länderna. Insatta människor säger i dag, att i DDR hade man under 1970-talet kunnat genomföra en övergång till en demokratisk socialistisk stat med intelligentian som

ledande kraft, hade det inte motarbetats av stalinisterna i SUKP, som stödde de halvbildade stalinisterna i SEDs politbyrå. Hur kampen mellan intelligentian och arbetarna böljade fram och tillbaka kunde man se i diskussionen om det asiatiska produktionsättet, som började på nytt under 1960-talet. DDRs ledare Walther Ulbricht ville skapa en socialism i DDR grundad på en egen socialistisk utveckling, medan hans motståndare ville att DDR skulle gå om BRD på kapitalismens villkor. Det blev den senare linjen som vann och dess banérförare blev Erich Honecker. Arbetarna var starkare än de intellektuella.

I denna upplagas avsnitt om socialismen som blandekonomi har jag tagit bort mycket av det material som finns med i första upplagens avsnitt om arbetarklassens otillräcklighet. Det beror inte på att det inte är relevant utan på att det nya avsnittet skulle bli för långt om allt i den första upplagan finns med. Den enda fråga jag har ändrat mig i är frågan om medborgarlönen. En medborgarlön skulle nämligen skapa ett skikt av parasiter som inte vill göra rätt för sig, och det är mot hela min livsåskådning och livserfarenhet av hur människor fungerar. Att den socialistiska fronten tar form av en konfederation finner jag däremot möjligt, och jag förutsåg faktiskt bildandet av ett kvinnoparti. Idén föddes dock på Island. Jag vill inte ha sista ordet ifråga om socialismen, taktik och strategi, men tror att min analys duger som diskussionsunderlag för drömmen om ett annorlunda och bättre samhälle än den statsmonopolistiska kapitalismen.

Jag har tagit bort en del av materialet i avsnittet om arbetarklassens otillräcklighet och placerat det i avsnittet om socialismen för att undvika dubbleringar av texten. Det torde dock finnas kvar onödiga dubbleringar, som jag inte har fått bort.

Helsingfors i oktober 2014

Ulf Modin

BAKGRUND

Morgonen den 2 november 1985 anländer jag helt slut efter ett att ha suttit närmare ett dygn på tåg från Stockholm till järnvägsstationen Lichtenberg i Östberlin. Jag går ned till det primitiva kaféet mittemot banken inne i stationen för att få mig någonting till livs och växlar samtidigt pengar. Hederlig (dum?) som jag är försöker jag inte växla svart.

Maten på det här stället består av smörgåsar bredda utan någon större finess, saft, öl, kött med sås och *bockwurst*. Jag är hungrig, äter snabbt en korv och en smörgås, sköljer ned det hela med dåligt kaffe. Någon öl vill jag inte ha, eftersom jag ännu inte vant mig vid seder och bruk i DDR.

Kilar därefter upp till spåret för att ta tåget till Dresden, där jag fått anställning som översättare vid *Verlag Zeit im Bild*, DDRs främsta propagandacentral för utlandet. Dess flaggskepp är *DDR-REVYN*, som i likhet med förlaget lyder direkt under SEDs centralkommitté. SED (*Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*) heter på svenska Tysklands socialistiska enhetsparti och var det statsbärande partiet i DDR.

Tåget dundrar fram mot Dresden. Deutsche Reichsbahns vagnar är inte lika bekväma som SJs, men de går an. Jag tänker knappast på framtiden och vad jag har givit mig in i utan tittar ut över det flacka landskapet. Redan på tåget borde jag dock ha fått mig en tankeställare om landet och dess folk. Jag går till restaurangvagnen och frågar när man börjar skänka ut öl. Får svaret att personalen borde börja servera snart, eftersom de säkert vill tjäna pengar. "Jasså?", reflekterar jag för mig själv, "tänker man på pengar också i socialismen?"

I kupén underhåller jag mig med några ungdomar, som liksom nästan alla andra är med i FDJ, DDRs ungdomsorganisation, *Freie Deutsche Jugend*, som på svenska heter Fri tysk ungdom. På min fråga om vad man sysslar med i FDJ kommer svaret prompt från en av dem: "Man betalar pengar!". När jag lämnar kupén för att dra en tobak får jag sällskap av en flicka på omkring 20, som frilansar för *Die Junge Welt*, ungdomsorganisationens tidning. Jag berättar att jag var med år sextioåtta ren och gammal redan då, men att många av den tidens

radikaler givit upp och blivit småfeta småborgare, som odlar sin kål och med självförakt hånskrattar åt sin ungdoms eskapader. "Så är det här också", kvittrar hon. "De kan vara radikala i ungdomen, men sen lägger de av."

Efter omkring fyra timmar anländer tåget till Dresden. På stationen möter mig fru Winkler, redaktionssekreterare vid *DDR-REVYN*. Hon bär en ljus klänning med stora, mörkblå ifyllda ringar. Annegrete, som jag senare kallar henne, är en proper och tilldragande kvinna, omkring 45, fräsch och sportig. Jag skulle länge tycka mycket om henne. Det tog nämligen tid innan jag fick klart för mig att allt jag sade till henne fördes vidare till chefredaktören och via hennes man dessutom spreds till övriga journalister vid förlaget.

Verlag Zeit im Bild, ligger vid Julian-Grimau-Allee i Dresdens centrum. Det är en grå trevåningsbyggnad med en damm och en abstrakt skulptur utanför föreställande den röda fanans väg. I dag, då nästan hela förlaget sålt sig till en tidningskung i Hamburg, ägs huset av *Die Morgenpost*, som med tyska mått är en hyfsad boulevardtidning men sämre än *Aftonbladet* och *Expressen*. Här sitter nu de forna partijournalisterna och skriver strunt. Det gjorde de visserligen även tidigare, men då skrev de på partiets befallning. De sålde sig våren 1990 nästan mangrant åt kapitalet, ty den som en gång sålt sig säljer sig på nytt.

Annegrete och jag tar hissen upp till tredje våningen, där *DDR-REVYN* har sitt hjärta. Hissen är primitiv. Man måste trycka på en knapp för att stänga dörren, och med hjälp av en annan sätts den i rörelse. Sådana hissar var vanliga i DDR. Jag är dödstrött, stapplar in på svenska redaktionen med min väska och mumlar utan att presentera mig ett 'hej'. I rummet sitter två personer vid var sitt skrivbord och stirrar fånigt på den orakade, otvättade och utpumpade, nyanlände kollegan. Den ene är i sextioårsåldern och den andre omkring 30. Av dem skall jag bli beroende i mer än fyra år. Jag tänder en cigarett, går ut ur rummet och fram till korridorens slut, sätter mig vid rökbordet och tänker på ingenting.

Mina nya arbetskamrater sitter kvar i rummet, tittar på varandra och skakar på huvudet utan att yttra ett ord. En ny period i mitt liv har börjat. Kanske också i deras.

Jag är född i ett kommunistiskt arbetarhem på Stora Essingen i Stockholm. Min far var en välavlönad måleriarbetare, son till en revolutionär murare och före detta rallare i Västmanland. Alla mina fars bröder var arbetare, men ingen stod i en fabrik. Därtill är vi Modinare

uppenbarligen för obändiga. Min farfars far var mjölnare. Min mor kom från en välbeställd bondfamilj i samma landskap och blev kallskänka. Hemmet var proletärt men knappast fattigt. Även om det var knapert, hade min far redan i slutet av 1940-talet motorbåt. I början av 1950-talet kunde vi skaffa oss en tomt och bygga en sommarstuga på Ingmarsö i Stockholms skärgård. Folkhemmet hade börjat "byggas" och arbetarnas, särskilt yrkesarbetarnas, inkomster ökade.

På Stora Essingen lekte jag med de andra arbetarungarna på Junohällsvägen, vilka skulle förbli mitt huvudsakliga umgänge i Stockholm tills jag började i gymnasiet. Vi var fyra grabbar på samma gata, som hängde ihop utan att därför bilda något gäng. En av dem hade sommarställe på samma ö som jag, varför den kontakten bibehölls tills jag flyttade till Helsingfors 1969.

På en punkt skilde jag mig emellertid tidigt från mina barndomsvänner: Jag läste böcker. Fortfarande kan jag med ömhet erinra mig hur min mor läste Elsa Beskows och Bröderna Grimms sagor för mig. Mitt finaste minne av min far är hur vi tillsammans besöker ett antikvariat i Birgerjarlspassagen, där han valde ut sina böcker och jag mina. I min barndomsfamilj var det aldrig tal om att mamma och pappa skulle lägga sig i vad jag och min bror läste. Däremot var de uppenbarligen glada över att vi hade litterära intressen. Min far var nämligen en läsande arbetare. Det var också därför han var organiserad kommunist. De andra arbetarungarna på gatan läste däremot inga böcker och fick föga intellektuell stimulans hemma. Deras föräldrar var följaktligen socialdemokrater.

Eftersom jag var van vid sagor, började jag genast jag kunde läsa låna böcker på stadsbiblioteket. Det blev först mer sagor och sedan andra slags böcker. Indianböcker fängslade mig tidigt, men snabbt blev det också böcker med motiv ur historien. När jag gick i trean hade jag nämligen av nyfikenhet tittat i Grimbergs historia för folkskolan. Mitt historieintresse blev väckt. Det var en av de mest fascinerande och spännande böcker jag någonsin läst. Jag brukar fortfarande glutta i Grimbergs verk då och då.

Ett annat av mina tidiga intressen var musiken. Min äldre bror spelade trumpet i dixielandorkestrar. Jag blev därför snabbt intresserad av samma musik. Jag valde emellertid klarinetten, den ensammes instrumentet inom jazzen, spelade under hela min skoltid i okända band men lade av ungefär samtidigt som jag tog studenten. Det fanns nämligen en mur mellan mig och vad jag ville göra med instrumentet. Förmodligen

berodde murens uppkomst delvis på bristande självförtroende och ett alltför stort svårmod. Jantelagen är inte lätt att kämpa mot. Inte heller kunde jag uttrycka de blå toner som präglar min personlighet.

En varm sommardag 1954 sitter jag och min mamma i vårt vardagsrum på landet. Hon frågar mig om jag vill börja i realskolan. Jag svarar automatiskt och oreflekterat ja, eftersom böcker var det bästa jag visste. Min mor och jag hade emellertid skilda uppfattningar om varför man skulle studera. För mig var det redan då kunskapens frukt som lockade, medan hon ville att jag skulle komma mig upp och bli en fin karl. Framåt fanns inte i hennes värld.

1955 började jag i Statens Normalskola (Avdelning Dalagatan 18) och kom in i en ny värld. Mina främsta ämnen var inte oväntat de humanistiska, medan jag var dålig i tyska och matematik. De båda ämnena hänger på något sätt ihop, eftersom bägge är mycket formallogiska. Mina klasskamrater under skoltiden kom från burgna hem. På något sätt kände jag det genast på mig. Det blev kristallklart, när jag fick se en skolkatalog där föräldrarnas yrke fanns upptaget.

När jag började växa ifrån barndomen förändrades också mitt litteraturval. Jag lånade portföljen full med böcker på biblioteket och började snart intressera mig även för vuxenlitteraturen. De nya hjältarna var inte längre bara Gustav II Adolf och Karl XII utan även kommandörkapten Hornblower och Lars Gathenhielm, konungens kapare. Jag minns hur stolt jag var när jag vid 12 års ålder fick låna på vuxenavdelningen. Förutom indianböcker och historiska skildringar för ungdom började jag lukta mig till proletärförfattarna, som även stod i min fars bokhylla.

Fridegård och Moberg var skriftställare jag kunde förstå, men vid sidan av dem och andra vuxenförfattare läste jag fortfarande Biggles, indianböcker och historiska äventyrsböcker. Historien lockade som alltid. I slutet av 1950-talet fick jag fnatt på böcker om andra världskriget. Det låg mindre än 15 år tillbaka i tiden och har kraftig påverkat min uppväxt. Två av de verk som tidigt skulle prägla mig för framtiden var *Fältskärens berättelser* och *Fänrik Ståls sägner*. Det var litteratur det, som inte minst påverkade min språkliga utveckling och lade grunden till mitt intresse för "rikets östra del" vilket skulle bli mitt öde.

I realskolan märkte jag att jag i alla sammanhang var mer politiskt radikal än de övriga. På svensktimmarna gavs utrymme för diskussioner om de flesta stora politiska och samhällsfrågor. Jag intog alltid en

vänsterståndpunkt. Vi hade en mycket bra lärare i svenska och historia, vilken uppmuntrade oss att dryfta viktiga frågor.

På Kårhuset i Stockholm träffade jag i mitten av 1960-talet en klasskamrat från de åren, vilken frågade mig huruvida jag fortfarande var socialist. Jag blev en smula paff, eftersom jag inte tänkt närmare på saken och glömt den tiden men väl skulle komma att rösta på vpk i kommunalvalet 1966.

Redan i de tidiga tonåren var jag således avvikare. Det konkretiserades när det var dags att bli konfirmerad. Min bror fick inte konfirmeras för min far, men jag ville inte. Anledningen var helt enkelt att jag märkte att alla mina kompisar på gatan gjorde det, dels för att det hörde till men framförallt för att de skulle få en moped. Jag ansåg att konfirmerad skulle man bara bli om man trodde på Gud och inte för att få en moped. Själv lutade jag åt ateismen och valde därför att avstå både från konfirmationen och från mopeden.

Inte heller hade jag till skillnad från de andra arbetarungarna på Junohällsvägen gått i söndagsskolan. Det såg min far till. Min mor lyckades få mig döpt bara genom att inte meddela honom. Annars har jag inte haft någon kontakt med sakramenten. Det hindrade dock inte att kristendom blev ett av mina favoritämnen i skolan. Jag kommer emellertid väl ihåg hur jag beundrade de vackra bokmärken mina lekkamrater kom hem med om söndagarna och undrade först varifrån de fått dem.

Avvikare är förresten ett dåligt ord. Tyskarna talar om *aussteiger*, det vill säga människor som har stigit ut ur systemet. Det begreppet kanske passar bättre in på mig, men man stöts också ut. I Finland talar man fortfarande om personligheter. Den som är udda märker det till en början inte själv utan uppfattar länge bara de flesta andra människor som en smula underliga. Själv förstod jag först hösten 1993 att det var jag som var underlig och inte min omgivning. Insikten kom som en chock.

Man blir inte avvikare utan föds till det. Först långt senare blir man medveten om det själv. De normala märker det dock snart och behandlar en därefter. Ibland hör det till att man skall bryta av, varför också en del normala försöker ge sken av att de gör det. Det kan de emellertid inte, utan det vanliga är att de bara gör tvärtom mot vad pappa och mamma lärt dem. De vänder exempelvis mössan bakfram, vilket aldrig en personlighet gör, eller så bjuder de kanske på middag och serverar rätterna i omvänd ordning för att visa hur originella de är. Om det är en

julmiddag börjar de med kaffe och glögg, varefter gästerna omedelbart därpå tvingas äta risgrynsgröten och måste hålla god min i elakt spel.

Sådant kallas med ett sjuttiotalsbegrepp för flum. Mer precist består flum i ovetenskaplighet, omoral samt brott mot nödvändiga, historiskt beprövade seder och bruk. Det är också bara normala människor som förvandlas till flummisar. Flummisen vet till skillnad från personligheten alltid när han eller hon uppför sig onormalt. Om däremot en udda människa betar sig flummigt skäms hon strax därpå.

Människan är ett flockdjur som bildar hierarkier. Synd är det bara om dem som inte passar in i flocken. När personligheter träffas och börjar umgås uppstår naturligtvis också en normalitet och en hierarki, men de skiljer sig i viss mån från de normalas, eftersom begåvningen och bildningsnivån blir utslagsgivande, inte social bakgrund, maktlystnad eller samhällsställning. En del av dessa människor är individer, som man förr satte ut i skogen. De normala känner sig i dylika kretsar tämligen bortkomna.

Människans flockmentalitet kommer vi aldrig ifrån, eftersom en art aldrig kan upphäva sitt mest grundläggande biologiska beteende. Å andra sidan bör man ej förfalla till sociobiologi: Människor är inte ens schimpanser och ännu mindre myror eller bin. Vi kan emellertid lära oss en del om oss själva genom att studera våra närmaste släktingar bland djuren, bara vi inte drar för stora växlar på resultaten.

Vad som är normalt skiljer sig från land till land, från tid till annan, från område till område och från klass till klass beroende på ett folks historiska erfarenheter och på hur mycket respekt begåvningarna åtnjuter i samhället.

Man får ej heller jämställa "normal" med "vanlig". En "vanlig människa", det vill säga en person med ett vanligt yrke, behöver inte alls vara "normal" utan kan vara exempelvis både känslig och begåvad. "Fint folk" är i regel mycket normala, i synnerhet de som anser sig vara det, eller vill bli det.

Abnormiteter som begåvning och känslighet är inre och inte yttre egenskaper. Man föds med dem. Sedan bestämmer miljön i vilken utsträckning och riktning de utvecklas.

I Sverige har man under 1900-talet haft en mycket negativ inställning till dem som inte passar in. Det land i Västerlandet som under 1930-talet hade flest tvångsintagna på sinnessjukhusen var inte Sovjetunionen utan Sverige. I Tornedalen tvättade lärarna så sent som under 1950-talet

munnen på de elever som talade finska på rasterna med två. Under 1930-talet till och med snöpte staten bokstavligen misshagliga människor för att slutgiltigt knäcka dem. "Vi bygger landet...", som det heter det i en av socialdemokratins sånger. Denna mentalitet backades upp av såväl överheten som arbetarrörelsen och lever vidare, även om den i dag tar sig andra uttryck.

Mina uppväxtår var inte alltid alltför roliga. Materiellt led jag aldrig nöd, men då lades grunden till de psykiska problem jag som vuxen fått brottas med. Man blir inte tokig för ingenting. Min barndomsfamilj var känslomässigt otrygg med regelbundet återkommande och utdragna fejder mellan mina föräldrar bottnade i hatkärlek. Vad de utkämpade var en maktkamp mellan två helt omaka människor (en normalnormal och en onormal) och två skilda världar, den välsituerade bondeklassens och arbetarklassens i seklets början.

Min far älskade att fiska, läsa, var begåvad, känslig och hade mycket höga ideal. Samtidigt var han långsint och glömde därför aldrig en oförrätt. Det medförde att han blev bitter; och bitterheten åt honom inifrån.

Min mor däremot var extremt småborgerlig utan andra intressen än hem, barn och mat. Anledningen till att hon var med i Svenska kvinnors vänsterförbund var helt enkelt att min pappa var med i kommunistpartiet. Mamma älskade makt och pengar. Allt och alla värderade hon utifrån ett pekuniärt synsätt, även sina barn.

Min far brydde sig föga om dylika ting men väl om människor och principer. Jag skulle följa i hans fotspår. Pappa hade till skillnad från många andra kommunister inga Leninbilder eller andra ikoner hängande på väggarna. Däremot hade han på landet ett miniatyrporträtt av Strindberg, som intog en obemärkt plats på väggen vid ytterdörren. Kanske är det anledningen till att inte heller jag känt något behov av bilder av heliga män. Sin känslighet maskerade han bakom en hård yta, som skrämde mig.

Mamma läste också en smula, eftersom pappa gjorde det, men begrep föga av vad som stod i böckerna. Hela sitt liv arbetade hon för att skaffa sig egendom, inte för sina barn och allra minst för mig som människa. Hon var därtill dominant och maktlysten, utgjorde spindeln i vår sjuka familj och hetsade min bror och mig mot vår far.

Den förre slöt helhjärtat upp bakom sin mamma och de bildade en allians mot min pappa men även mot mig. Jag hade nämligen en mer

ambivalent inställning till honom, kunde inte hata min far av hela mitt hjärta utan hamnade i en mellanställning, vilket förargade min mor. Grälen och hatet flammade upp om höstarna, då min far försökte frigöra sig ur min mors grepp. Resultatet blev att mor och barn hösten 1956 och 1957 hade ett av de två rummen i vår lägenhet, medan far lade beslag på det andra. Vid jultid var han emellertid knäckt. Allt var åter frid och fröjd.

1958 tog min far ut skilsmässa. Den känsligaste medlemmen i familjen orkade inte längre. När han lämnade hemmet var han en bruten man, men han hade aldrig haft och fick heller aldrig några psykoser. Inte heller hans far eller farfar led av manodepressivitet. På mödernet lär sjukdomen inte heller förekomma. Däremot hade jag en kusin på farssidan, vilken led av så svåra depressioner att han tog livet av sig.

Min bror, som tidigare blivit utkastad, flyttade hem 1960. Omedelbart satte sig min mor och han på mig. Mor förblev mor, medan bror blev far. De ville att jag skulle förbli en osjälvständig människa, det vill säga ett barn. Slutet på mina kontakter med min familj, det vill säga sedan jag kommit hem från DDR, blev att min mor och min bror gjorde mig arvlös och utestängde mig från vårt sommarställe på Ingmarsö. Jag hade nämligen inga pengar och förtjänade därför inte att arva, ansåg min mor. När hon och min bror inte längre hade någon tredje part att förtrycka, eftersom jag nu vägrade spela med, uppstod en kamp mellan dem om vem av dem som var den starkare. Den slutade med att min bror i kraft av sin relativa ungdom tog kommandot över sin åldersvaga mor.

Insikten om vad som skulle ske ledde inte oväntat till mitt relativa tillfrisknande. Jag får fortfarande skov, men de leder inte till psykoser. Under dessa perioder är jag mycket produktiv. Depressionerna och ångesten blir inte heller så svåra som under början av 1970-talet. Samtidigt har de alltid en konkret orsak. Någoting kan inträffa, och har inträffat, som gör att jag blir deprimerad eller får ångest. Skoven kan jag delvis reglera med hjälp av min insikt, mitt medvetande. Jag fortsätter för säkerhets skull dock att äta piller.

De sista åren denna process pågick gick jag nämligen åter i terapi. Jag diskuterade min barndomsfamilj med min terapeut utifrån Laings teori om "den sjuka familjen" och kunde med hjälp av den steg för steg, alltid ett steg före utvecklingen, förutsäga vad som skulle ske i min barndomsfamilj, eftersom jag försökte genomdriva något slags familjeterapi. Teorin om den sjuka familjen lanserades i Finland mig veterligt av psykiatern och diktaren Claes Andersson. Tack vare hans och

flera andras idoga arbete fick den genomslag inom den finländska psykvården. Jag kände därför till den redan under 1970-talet, och utgick från den när jag 1973 och 1974 gick i terapi i Helsingfors. Redan 1974 hade jag blivit betydligt bättre. Jag hade upphört att gå i en cirkel och började i stället utvecklas i en spiral.

Utan kännedom om denna teori hade jag aldrig blivit frisk. Det var tack vare insikten om "den sjuka familjen", som jag kunde skriva denna bok. Utan förståelse för de sociala faktorerna bakom mitt insjuknande hade jag sannolikt fortsatt att år ut och år in åka in och ut på hispan och aldrig kunnat skriva, blivit en begåvad galning, som det inte var någonting att göra åt. Från och med de båda sista åren av 1980-talet har mina skov uttryckt sig i en kraftigt ökad kreativitet, som dock började komma tillbaka redan 1984. Det beror på dels på att jag i juni 1986 tack vare en tre gånger samma vecka återkommande mycket stark dröm fick självförtroende, och dels på att jag både i DDR och nu i Sverige varit tämligen socialt isolerad. När jag bodde i DDR var skoven emellertid betydligt mindre än sedan jag kommit tillbaka till Sverige, och min produktion var den tiden mer utspridd under året än i dag. Det berodde helt enkelt på att min tryggade existens hade en mycket positiv inverkan på mitt psyke.

Grundvalen för manodepressiva familjer förefaller vara maktbegäret hos en eller flera familjemedlemmar och styr hela den sjuka familjens inre liv. Det leder till att den, om någon familjemedlem ställer sig på tvären, helt börjar bryta ned sig själv i och med att förtrycket då övergår på någon annan. De maniska skoven hos den sjuke kan vara dennes försök att bryta sina bojar. Det är nämligen den sjuke som är den förtryckte, även om han utåt kan framstå som älsklingsbarnet och vara den mest bortskämde, som exempelvis slipper många obehagliga sysslor. Han klarar ju ändå inte av dem, som de övriga säger. Det är emellertid bara ett sätt för makten i familjen att hålla barnet i beroende, ty genom att hjälpa men behålla kunskapen om hur man gör stärker man förtrycket. Då blir barnet nämligen beroende av makten för att kunna klara av för många människor helt naturliga ting.

Troligen är det fråga om antagonistiska motsättningar. Nu finns i manodepressiva familjer sannolikt även genetiska faktorer. Vad man bör forska i är emellertid inte i vilka faktorer som är viktigast, de genetiska eller de sociala, utan i hur de samverkar. Endast positivister söker den bestämmande orsaken.

Min far var under 1940- och 1950-talen medlem i Sveriges kommunistiska parti (SKP) och min mor i Svenska kvinnors vänsterförbund (SKV). Jag har därför en bild av hur den tidens revolutionära arbetare kände och tänkte. De träffades nämligen ibland några stycken hemma hos oss. Jag fick lyssna till deras diskussioner. Blandade jag mig i dem blev jag emellertid raskt åthutad. Kommunisterna på Stora Essingen var yrkesarbetare, det vill säga tillhörde arbetarklassens mest avancerade skikt. De hade rejäla, proletära rättsbegrepp, följde med sin tid och läste goda böcker, oftast proletärförfattare.

Deras kvinnor var med ett lysande undantag gravt obildade och hade inga intellektuella intressen. Det berodde på att de hölls nere. De var dubbelt förtryckta, dels av borgerskapet och dels av sina män. Männerna satt i partiavdelningen och diskuterade politik, medan kvinnorna var med i SKV, där de sydde och ordnade basarer, så att man skulle få in pengar. De sydde bland annat partiavdelningens fana. Min mor berättade senare om hur stolt hon var, när hon fick överlämna den till Knut Olsson, som under 1950-talet var en betydande politiker i Stadshuset.

För att förstå den tidens arbetare, och därmed även exempelvis DDR-ledarna, som liksom min far var födda i början av seklet, måste man ha kännedom om det patriarkaliska systemet i arbetarklassen i de germanska länderna. Vi inskränker oss till den, eftersom systemet kan ha fungerat annorlunda i andra kulturer.

Patriarken gjorde allt för sin familj, ville bara dess bästa, men ställde sig någon på tvären blev det hårda tag. Det var lydnaden mot i sista hand fadern som gällde, av den enkla anledningen att det var det enda relevanta sättet att uppfostra barnen. Man kände heller inte till något annat sätt. Om barnen inte lärde sig lyda, skulle de inte kunna klara sig som arbetare i samhället. Däremot var det modern som hade ansvaret för hemmet och barnens mer direkta uppfostran. Fadern höll sig i bakgrunden och ingrep bara i nödsituationer.

Men han fanns.

Att lyda, inte stjäla, äta upp maten på tallriken och inte gå till socialen lärde sig varje svensk arbetarunge som fick med sig den uppåtgående arbetarklassens värderingar i bagaget. Arbetarna i Norden bar dessutom på jantelagen, vilken kanske inte fanns söder om Danmark. I alla fall förnekade en partimedlem på *Verlag Zeit im Bild* att så var fallet. Med tanke på tyskarnas överdrivna jag-fixering kan han mycket väl ha haft rätt.

Stryk torde ha hört till undantagsföreteelserna, åtminstone i Sverige. Jag fick det aldrig och hörde med ett undantag inte heller talas om att mina barndomsvänner skulle ha fått det. Sådana uppfostringsmetoder tillämpades i vårt land bara i extrema fall, exempelvis om ett barn stal. Min bror stal en gång. Han fick då rejält med stryk. Min far gjorde det inte därför att han njöt av att aga, utan enbart därför att han var rädd för att barnet annars skulle bli tjuv.

Ömhetsbetygelserna i hemmet var få. De som eventuellt förekom mellan föräldrarna såg barnen aldrig till.

Intellektuella ur den uppåtgående arbetarklassen kommer ofta bättre överens med dem som fått en högborgerlig uppfostran än med människor som fått en småborgerlig, eftersom uppfostran i högborgerliga hem och traditionella arbetarhem liknade varandra men var spegelvända. Det beror på relationen mellan borgerskapet och dess underklass. Det blir vad som i dag kallas "raka puckar". Den "fria uppfostran" kom inte förrän under 1950-talet och då inte först i arbetarklassen utan i småborgerskapet.

1960 sökte jag till gymnasiet och kom mot min vilja in i Norra latin. Det var ett högre allmänt läroverk för gossar å Norrmalm, medan Statens Normalskola var en samskola. Obeslutsam som jag var hade jag följt min brors råd och valt reallinjen. Med tanke på min utpräglat humanistiska begåvningsprofil var detta det sämsta val jag någonsin gjort, eftersom mina intressen och betyg pekade på att jag borde ha gått allmän linje eller latinlinje.

Å andra sidan fick jag skolans främsta lärare och hamnade i Norra latins bästa klass. Det visade sig vara en välsignelse på det intellektuella planet, men betygen blev därefter. Jag hade alltid bara högst godkänt i matematik, men när vi började få salskrivningar i fysik blev det ännu värre. Jag tog inte särskilt oväntat studenten med underbetyg i detta ämne. Mina favoritämnen var fortfarande historia, svenska, samhällskunskap och biologi, i vilka jag också fick hyggliga vitsord.

Samtidigt som jag kom in i Norra latin märkte jag hur mina barndomsvänner på Stora Essingen började undvika mig, även om processen hade inletts redan när jag gick i realskolan. De hade nu slutat skolan och börjat arbeta. Det var inte så att jag inte ville ha kontakt med dem, men de undvek mig. Jag hade tagit steget in i "den fina världen" och var alltså inte längre en av dem.

Å andra sidan blev jag heller aldrig accepterad i "den fina världen" utan hamnade mellan två oförenliga världar. Det är ett vanligt öde för intellektuella ur underklassen. Vi får finna oss i det och leva med det. Sociala bastarder är vad vi blir. Borgarna märker hos oss snart det proletära, medan arbetarna snabbt noterar de borgerliga dragen. Visserligen hade jag kompisar på landet, men vi umgicks sällan eller aldrig i Stockholm.

Många underklassintellektuella har det på samma sätt, såvida de inte utvecklas till maktens mest hängivna tjänare. Det senare har före 1968 varit det vanliga i historien, nämligen att "underklassingar" som kommit upp sig blivit de värsta underklassföraktarna och tillika den härskande klassens gårdvarar. Ett klassiskt svenskt exempel är filosofen C J Boström, men dylika människor finns också i dagens Sverige på betydande poster. 1968 var underklasstudenterna så många, särskilt i Finland, att ur dem en proletär och radikal intelligens kunde utvecklas.

Den enda värld jag var integrerad i var märkligt nog skärgårdsbornas värld på Ingmarsö. Bönderna och fiskarna skojade friskt med mig, men det fanns kärlek och respekt bakom det grova språket. Kom man hem till dem blev det alltid kaffe med dopp. Dök man upp vid matdags sattes det fram en extra tallrik. De hade ändå så litet pengar att det knappt räckte till mer än det nödvändigaste. Då kan man kosta på sig att vara generös.

Den i dag bland svenskarna iögonfallande snålheten kom först med den sagolika välståndsexplosionen i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet. Den som får det bra utan att veta varför blir nämligen dum och snål. På 1950-talet höll man ännu ihop och delade med sig av vad man hade. Människorna var fortfarande medvetna om att de behövde varandra. Då levde och verkade nämligen ännu en generation som hade tydliga minnen av Fattigsverige.

Norra latin var en högborgerlig skola, som strävade efter att bilda en elit: "Ni skall ta över och styra detta land", sade vår svensk- och historielärare till oss redan under en av de första lektionerna. Jag hickade till och kände mig attraherad men samtidigt utanför. För de flesta av mina klasskamrater var lärarens ord förmodligen en självklarhet, men för mig var det någonting nytt. Skolan var emellertid mycket bra. Jag blev redan under gymnasietiden medveten om hur mycket jag älskade den för den bildning den skänkte och den värdighet den utstrålade. När vi i slutet av april 1964 tagit studenten, gick vi några stycken ett par dagar senare dit. Jag minns hur tårarna trillade, när jag stod en bit från de övriga i

bottenvåningen, såg mig omkring och tänkte på att jag aldrig mer skulle få gå där.

Undervisningen var mycket god och förmedlade det högborgerliga kulturarvet. För mig var det fascinerande men samtidigt kände jag hur jag och min klass nedvärderades. De författare jag läst, i synnerhet de proletärförfattare som aldrig kom in i Svenska Akademien, räknades inte i skolan. Exempelvis Harry Martinssons och Hjalmar Bergmans verk var stor litteratur, men många av mina favoriter reducerades till socialreportrar. Den här plågan skulle jag leva med hela skoltiden.

Bäst var trots det historie- och svenskundervisningen. En vilt svärjande finlandssvensk aristokrat, som under fortsättningskriget tjänstgjort i Mannerheims stab i S:t Michel och under vinterkriget gjort fronttjänst, lärde oss betrakta historien utifrån en teori, som bra mycket påminde om vad jag senare kunde konstatera var den historiska och dialektiska materialismen, som han kallade "vår historieteori". Var "Kalle" fått den ifrån har jag aldrig blivit klok på, ty politiskt var han en utpräglad konservativ. Undervisningen bidrog till att jag först ganska sent började studera Marx, eftersom jag ansåg mig behärska den historiska och dialektiska materialismens grunder, teser, antiteser och synteser etc. Läraren bör ha känt till att jag kom från underklassen, märkte att jag var rebell och egen. Dessutom läste han mina uppsatser och visste bland annat att jag beundrade Väinö Linna. Jag fick i överförd bemärkelse bra på käften varje gång jag sade någonting dumt. Det fick emellertid alla andra också, så jag utgjorde inget undantag. Svensk- och historiektionerna var en hård skola, men nog lärde man sig tänka dialektiskt. Sista timmen i skolan tog läraren upp sin gröna bok, tittade i den och sade att Ulf Modin hade utvecklats till en god stilist. Det var vad jag kan minnas nästan enda gången han hade något beröm till övers för mig. Han var nämligen tämligen sparsmakad också i det fallet.

I Norra latin fick jag nya vänner men hade under gymnasietiden inte särskilt stort umgänge. Skolan var hård, varför det inte blev så mycket fritid. När jag var sjutton tog jag mitt första sommarjobb. Det var egentligen den lediga tiden om sommaren man träffade sina verkliga vänner, kompisarna på landet. Förmodligen var jag även i Norra latin den mest radikale i klassen. I tredje ring (1962-63) började jag och två klasskamrater bära antikärnvapenmärken. Ungefär samtidigt röstade jag socialdemokratiskt i ett provval, som hölls i Norra latin. Den begynnande vänstervinden hade redan påverkat mig och några av mina klasskamrater.

Socialdemokraterna fick inte många röster i den skolan. Jag funderade i röstningsögonblicket på att rösta på kommunisterna, men aversionerna mot min far tog överhanden.

Min klivna inställning till honom har förresten påverkat mitt politiska handlande hela mitt liv. För mig blev senare CH Hermansson en tid räddningen, eftersom jag helt plötsligt kunde stödja kommunisterna utan att behöva identifiera dem med min far, som jag förknippade med den gamle kommunistledaren, Hilding Hagberg. Från min barndomsvärld på Stora Essingen var jag nu helt avskild men träffade på Ingmarsö regelbundet min vän från den tiden.

1964 blev jag student, och det var för mig självklart att jag skulle fortsätta vid universitetet. Vad jag skulle bli när jag blev stor hade jag ingen aning om, men äntligen hade jag tillträde till den högre bildningens värld (universitetet hade ännu inte tillbakabildats till skolor) och kunde målmedvetet söka efter de vises sten, fastän jag ännu inte kände till uttrycket. Någon från Statistiska Centralbyrån hade en av de sista dagarna i läroverket frågat oss om vårt yrkesval. Medan mina klasskamrater förklarade att de skulle bli civilingenjörer, läkare och apotekare, svarade jag käckt: "historiker". Mannen stirrade spörjande på mig. "Humanist alltså?", frågade han tvekande och gick vidare till nästa.

Universitetets klasskaraktär var jag ännu inte medveten om och hoppades framför allt få fördjupa mig i historieämnet. Jag skrev in mig vid Stockholms universitet och började läsa ett betyg i merkantilteknisk engelska, dels därför att jag under det sista året i gymnasiet fascinerats av ämnet inklusive läraren och dels därför att jag visste att en stor del av kurslitteraturen i de andra ämnena var på detta språk. Historien dröjde jag med. Intresset för politik tog överhanden. Jag valde därför efter språkstudierna att läsa statskunskap med uppehåll för värnpliktstjänstgöring i flottan 1966-67.

Min värnpliktstjänstgöring var inte utan betydelse för min utveckling. Framför allt gav den perspektiv. Jag hamnade nämligen på örlogsflottans dåvarande långresefartyg, *HMS ÄLVSNABBEN*, och fick under sex månader segla jorden runt. Vi var i alla världsdelar utom Antarktis, men mest i västerländska hamnar. Den kontinent vi var längst i var Australien. Några städer i underutvecklade länder besökte vi dock, som Tunis, Alexandria, Colombo och Punta Arenas i Costa Rica. Speciellt i den sistnämnda hamnen och i Alexandria stötte vi på den oerhörda fattigdom som präglar de flesta icke industrialiserade länder. Punta Arenas bestod i

princip av gröna låga trähus, barer och för oss ditresta horor. Sedan tillkom värmen. Sådana är många hamnstäder i tredje världen.

Den värsta stad vi besökte var Honolulu, eftersom den präglades av den smaklöshet och vulgaritet som kännetecknar "det stora landet i väster". Då var San Francisco bättre, vilket kan sammanhålla med att Kalifornien ursprungligen var spanskspråkigt.

De grundläggande minnesbilderna från denna färd är dock inte hamnarna, eftersom vi i regel bara var fyra dagar i varje hamn, utan det ensamma lilla fartyget på de stora haven, rutinerna ombord, den fruktansvärda hettan och den enformiga tjänsten. Jag var hornblåsare och skrivbiträde. Kanske är det denna jordenruntsegling som fått till följd att jag senare inte haft något större behov av att företa några längre utlandsresor, eftersom jag tidigt fick en vidgad världsbild.

I statskunskap tog jag tre betyg. Det ämnet skulle leda mig österut, till Finland. Jag skrev nämligen inspirerad av Väinö Linnas *Söner av ett folk* min trebetygsuppsats i statskunskap om finlandssvenskarna och Lapporörelsen, vilket tvingade mig att vistas i Helsingfors några månader hösten 1967. Fastän jag inte fick några jämnåriga bekanta och bodde dyrt hos en gammal kärring på Kalevagatan i stadens centrum, trivdes jag som fisken i vattnet, när jag plöjde arkiven och kände historiens vingslag ur tidningslägg, riksdagsprotokoll och skyddskårernas dagböcker. Vad jag å andra sidan stötte på var bland annat gamla jägare från inbördeskrigets dagar. Lapporörelsen var en reaktionär bonderörelse i Finland omkring 1930. Dess ledning övertogs snabbt av storkapitalet.

Jägare kallas i Finland de unga män som ingick i en borgerlig nationell befrielseörelse och under första världskriget fick militärutbildning i Tyskland. Det faktum att de transporterades hem för att sättas in mot de röda i klasskriget var en nationell olycka, som de inte räknat med när de som studenter drömde om ett fritt Finland. Några vägrade också att delta i kampen 1918. Jägarna kom sedan i cirka 40 år att dominera landets armé.

En hel förmiddag satt jag på Svenska klubben i Helsingfors med järgeneral Hugo Österman, som just givit ut sina minnen och bjöd på lunch. Vi hade ett angenämt samtal, men jag fick inte mycket ur honom om Lapporörelsen. En av mina finländska vänner har senare berättat att generalen må ha varit aldrig så trevlig, men när han sade sig ingenting veta om Lapporörelsen ljög han som en häst travar. Överhuvud taget verkar det som att av dem jag intervjuade för min uppsats sade de sig

veta minst, som egentligen visste mest. Men jag tyckte om och respekterade jägarna. Fastän de var motståndare, var de karlar för sin hatt. Min sympati för hederliga, konservativa, vita finländare skulle sedermera bara öka snarare än minska. Det bidrog till att jag under 1970-talet betraktades som en kuf av "de klassmedvetna kommunisterna" i Helsingfors.

Jag for hem från Helsingfors med mitt material, skrev ut min uppsats och började så småningom läsa två betyg i historia med inriktning på modern historia. Jag hade nämligen blivit radikal och förstod inte bättre än att det var nuet och närhistorien som räknades. Radikalismen förefaller att vara ett förstadium i varje omvälvares utveckling.

Våren 1968 läste jag inför min sluttentamen i statskunskap en bok om media i vilken förklarades att om tjugo år skulle TV-satelliterna kretsa kring jorden och via dem skulle USA styra världen. Jag blev livrädd och kontaktade en bekant, som var med i Unga Filosofer. Han bjöd mig in i föreningen. Jag hamnade i dess filosoficirkel. Den var mycket avancerad och egentligen ingenting för mig, som aldrig öppnat en bok i ämnet. Ingen i Unga Filosofer ville emellertid höra på mig och mina skräckvisioner om framtiden, varför den smeten fick ältas bara i mitt huvud.

Föreningen utvecklades ur en grupp studenter vid Stockholms universitet, vilka till en början engagerade sig främst åt kampen mot USAs krig i Vietnam. Småningom delades den upp i en, som sysslade med att få fram information om Vietnam och tredje världen, och en annan, som inriktade sig på filosofi. Unga Filosofer började få ut artiklar i pressen och gav ut böcker. I början av 1968 kom föreningens första tidskrift, *Kommentar*, som skulle spela en stor roll under 1970-talet. Namnet, Unga Filosofer, tog man sig inte själv, utan gruppen döptes av *Aftonbladet*, som var radikalernas husorgan.

Under min studietid hade jag inte fått någon närmare bekantskapskrets utan umgicks främst med några gamla klasskamrater från Norra Latin. Inte heller i Unga Filosofer fick jag närmare kontakt med folk men stannade kvar.

I mitten av 1960-talet började studenterna radikaliseras men det påverkade inte nämnvärt min politiska passivitet, även om jag en smula förstod u-länderna och deras problem (skrev om just detta ämne i min studentuppsats) och 1966 privat tagit ställning mot USAs krig i Vietnam. I kommunal- och riksdagsval röstade jag på vpk, men i kårvalen vid

universitetet röstade jag på ett ölparti därför att jag felaktigt uppfattade dem som festliga människor med en utpräglad antistrebermentalitet. Hade inte Vietnamkriget och u-ländernas problem dykt upp, skulle jag förmodligen ha blivit något slags oorganiserad vänstersosse.

Unga Filosofers filosoficirkel leddes av en begåvad universitetslärare och utvecklades till något av en kändisklubb med namn som professor Joachim Israel och den i dag nyliberale poeten Lars Gustafsson bland deltagarna. Flera av medlemmarna är i dag docenter vid våra universitet.

Diskussionerna var mycket djupa och synnerligen abstrakta. En kväll, när vi dryftade bordets faktiska existens, som bestreds av flertalet, blev det emellertid för mycket för mig. Jag steg upp och gick hem förvissad om att jag aldrig skulle kunna tränga in i den "marxistiska filosofin", som de övriga föreföll behärska på sina fem fingrar. Att det var hela min proletära uppväxt och den historieundervisning jag erhållit i gymnasiet, som reagerade mot dessa tokiga resonemang, var jag inte medveten om utan kände bara min underlägsenhet i förhållande till de övriga. Jag hängde emellertid kvar i gruppen, kanske främst för den intellektuella stimulansens skull.

År 1968 var inte vilket år som helst utan "das tolle Jahr", det galna året 1848 nästan en gång till. Rörelsen bland studenterna i Europa hade mognat, och utbrottet var nära. Vintern 1968 såg det ut som om vietnameserna med sin tetoffensiv skulle kasta amerikanerna i havet. Vi jublade. Det var den som skapade segertron och fick studentrevolterna som resultat. Viktigt var också att recessionen 1967 tagit slut och konjunkturerna vänt.

Studentrörelsen fanns inte bara i den kapitalistiska industrivärlden, utan ungdomen reste sig också i Tjeckoslovakien, Polen och i viss mån även i DDR. I princip var det samma rörelse mot samma motståndare, makten, även om förtecknen var olika. Hur avgörande detta år var kommer förmodligen alltid att diskuteras och utforskas, eftersom det markerar en förändring för människorna i den industrialiserade världen på de flesta av livets områden, även om alla inte var eller är medvetna om det. Det var det år då ungdomen inspirerad av vietnamesernas kamp reste sig mot kapitalismen och den förestående nedskrotningen av det borgerligt humanistiska universitetet. Det var också första gången ungdomen i väst reste sig mot konsumtionssamhället. Brytningstider föder studentrörelser.

Ett sådant språng har ungdomen i de nordiska länderna aldrig tidigare tagit, om man bortser från studentupproret i Helsingfors 1905. Studentrörelser är emellertid inte helt ovanliga i Europas historia. Den mest kända är den ryska, vars första våg kom 1861 och förebådade omvälvningarna 1917.

Också på Unga Filosofer dryftade vi varför vi radikaliserades. Jag citerade Marx i *Det kommunistiska manifestet* ("I de tider slutligen, då klasskampen närmar sig avgörandet, tager den härskande klassens upplösningsprocess inom hela det gamla samhället en så häftig karaktär, att en del av den härskande klassen lösgör sig därifrån, och sluter sig till den revolutionära klassen, den klass, som bär framtiden i sitt sköte. Likasom därför tidigare en del av adeln övergick till bourgeoisien, så går nu en del av bourgeoisien över till proletariatet, och i synnerhet en del av den vetenskapligt bildade bourgeoisien, som arbetat sig fram till ett teoretiskt begripande av den historiska utvecklingen.") men rönste ingen förståelse.

Vad som spontant trillade ur mig vid det tillfället har jag emellertid aldrig kunnat glömma, och drömmen om att analysera studentrörelsernas historia föddes i detta ögonblick. Jag var redan 1968 mer inriktad på historiefilosofi än på statslära och historia, även om jag kanske inte var medveten om det själv.

Studentrevolten i Stockholm gick av stapeln på Kårhuset, som ockuperades en helg i slutet av maj och hölls besatt drygt ett veckoslut. Stämningarna hade byggts upp under våren. Den första antändningen kom vid institutionen för statskunskap, där studenterna inte minst retade sig på en lektors reaktionära samhällssyn. Studenterna förmedlade hans åsikter till pressen, men många ville naturligtvis inte tro att de talade sanning. Själv hade jag haft samma lärare i samhällskunskap i Norra latin. Jag kommer aldrig att glömma dels vad han sade om barnbidragets berättigande och dels om den progressiva beskattningen, varför jag inte hyste några tvivel om att han utmärkt sig även vid universitetet.

Studenterna ockuperade kårhuset en fredagkväll. Själv kom jag dit först på lördagförmiddagen efter att ha hört nyheten på TV. Diskussionerna präglades av virrighet och symboliserades av maoisten Armas Lappalainen, som hela dagen satt i en länstol och tjöt: "Det är klasskampen!" Själv deltog jag bara som åhörare men var naturligtvis med på att det är rätt att göra uppror. Det är det också, men bara om det har

goda utsikter att lyckas. Annars kan det i värsta fall leda till en mänsklig och politisk katastrof.

I kaféet serverades smörgåsar och kaffe. På en skylt vid disken hade ledningen skrivit: "Av var och en efter förmåga. Åt var och en efter behov." Eftersom alla ockupanter hade stora behov men föga betalningsvilja gick serveringen med en lysande förlust, som studentledarna sedan fick redogöra för.

Det mest beklämmande inträffade emellertid på lördagskvällen. Studenterna var församlade i Spökparken utanför Kårhuset vid Holländaregatan. Deras ledare, den hängivne radikalen Anders Carlberg, uppmanade dem att dra ut på stan i en stor demonstration; utan ledare och utan mål. "Det finns många hus att ockupera", sade han. Själv gick Carlberg inte med. Studenterna, som var vana vid demonstrationer ordnade sig snabbt på led och drog nedför Holländaregatan för att flaxa fram i Stockholms centrum och slutligen mellanlanda i Kungsträdgården.

Jag hade träffat på en gammal klasskamrat från folkskolan och en från Norra latin. Vi var alla tre från Stora Essingen och slöt oss till varandra. När vi kommer ned i Kungsträdgården rusar en flicka upp på scenen och skriker vädjande till oss: "Kamrater, låt oss gå till Söder, för där bor arbetarna!" Jag och mina två kamrater, som också kom ur den klass de andra så gärna ville befria, tittade på varandra och avlägsnade oss utan att yttra många ord. Märkligt nog står vi tre fast vid våra ideal från den tiden, medan flera av dem som var med i den demonstrationen i dag har villa, volvo och valium. Vi drev omkring på stan några timmar och återvände senare till Kårhuset, där man börjat diskutera på nytt. Sent om natten kom jag hem och hade alltså deltagit i en historisk händelse, men det visste jag inte då.

Ute på landet träffade jag strax efteråt min barndomskamrat från Essingen och hans flickvän, som också kom från ett arbetarhem. Vi diskuterade kårhusockupationen och de radikala studenterna, som jag ville försvara. De spydde båda sin galla över mig. Flickan var den som gick hårdast fram. Jag blev mer eller mindre utslängd.

Hösten 1968 kom den stora bomben i den teoretiska debatten. Filosofigruppen inom Unga Filosofer gav ut första numret av *Häftet för Kritiska Studier*, som blev en sensation i hela Norden och organ för en blivande forskargeneration vid våra universitet. Själv medverkade jag i första numret med en insändare och ville starta en grupp som kritiskt granskade ämnet statskunskap. Mina teoretiska insikter var inte särskilt

överväldigande, men jag kom snart med i redaktionen, kanske främst för att jag var så intresserad av att arbeta praktiskt, det enda område inom vilket jag hade någonting att ge.

I redaktionen kom motsättningarna mellan mig och de övriga snart till uttryck. Jag fick i uppdrag att skriva en ledare och började skissa på någonting om nordisk samhörighet och samarbete mellan Nordens studenter. Jag blev dock utskrattad av de övriga i redaktionen och fråntagen uppdraget. Ungefär samtidigt köpte jag Börje Collinders nyutkomna *Svensk ordhjälp* och förklarade att det här var boken. Det mottogs med vänligt nedlåtande leenden, för att inte säga öppet hån. Det är därför ingen tillfällighet att jag blev medlem i Nya Tungomålgillet, som verkade för att försvara och utveckla vårt modersmål och minoritetsspråken i landet.

I Unga Filosofer talade jag mycket om Finland, varför redaktionen beslöt skicka mig till Helsingfors för att ta kontakt med den finländska vänstern. Jag levde på studielån och kunde lika gärna sitta på biblioteket i Helsingfors som i Stockholm.

Finlandsvistelsen våren 1969 blev en vändpunkt i mitt liv. Jag fick snabbt kontakt med alla framträdande studentradikaler i Helsingfors och trivdes utomordentligt, eftersom jag helt plötsligt var tillbaka i en kulturell miljö, som påminde om Sverige under 1950-talet. De flesta av mina kamrater i Helsingfors var dessutom "soldaternas barn", vilket bidrog till att det bland dem rådde en ärligare och därmed rårare ton än bland studenterna i Stockholm. Det passade mig mycket bra. Min far hade visserligen inte legat vid fronten men seglade under krigets första del i handelsflottan. Hans fartyg angreps av tyska plan, och risken för minor och ubåtsangrepp var hela tiden reell. Dessutom hade han även annars levt ett hårt liv. Gemensamt med mina finländska vänner hade jag alltså en far som känt dödsångest. Sådana erfarenheter överförs föräldrarna på barnen. Äntligen hade jag kommit hem.

För mig var Helsingfors en mycket lättare stad att leva i än det konformistiska och ruttnande Stockholm. I Finland höll man avstånden och tolererade inget flum. Ett leende betydde i regel något.

Motsättningarna var tydliga. Det var därför lätt att orientera sig. Jag trivdes enormt bra i min nya bekantskapskrets. Det var som att komma hem till något som inte längre fanns i Stockholm. Inte minst tilltalande var den vackra svenska som talades runt omkring mig. Påsken 1969 blev

jag kär i en finskspråkig flicka och beslöt mig i maj för att återvända. Jag hade fått en dödlig dos av den finska bacillen.

I slutet av augusti 1969 återvände jag till Helsingfors. Min försörjning hade jag ordnat som översättare åt svenska förlag och hade redan fått en bok att arbeta med. Framtiden såg ljus ut. Jag tänkte inte särskilt mycket på den. Vad jag skulle bli när jag blev stor var fortfarande oklart, men jag visste att det var kunskapens frukt jag ville åt. Min tid i Finland blev intensiv och plågsam men samtidigt sagolik. Under våren hade jag fått en ny och stor bekantskapskrets, som jag senare skulle förmå behålla. Det var naturligtvis till en början för dessa människor intressant med en svensk som slagit sig ned i Helsingfors och var medlem i Unga Filosofer, men bekantskaperna hade i längden aldrig kunnat upprätthållas, om jag själv inte som människa haft egenskaper som tilltalade dem. För kanske första och enda gången fick jag vänner. De tog mig som jag var.

I Helsingfors skilde man noga mellan nära vänner, vänner, bekanta, bekantas bekanta, partikamrater, arbetskamrater och så vidare. Man visste ganska bra i vilken relation man stod till den man hade framför sig. Alla visste att vänner hade man inte många. Flera var medvetna om att de kanske bara hade någon eller ingen vän. Att alla man kände och umgicks med inte behövde vara ens vänner, visste var och en. Försökte någon göra sken av något annat, kom reaktionen som ett piskrapp.

Min närmaste omgivning bestod av begåvade unga män och kvinnor, svensk- som finskspråkiga, av vilka de flesta i dag har skapat sig ett namn och med några undantag fortfarande är vänstermänniskor och marxister. Vad de såg i mig har jag alltid funderat över, och inte minst då, eftersom jag som arbetarunge fortfarande pinades av jantelagen.

I Helsingfors var det under 1970-talet sed att man träffades på krogen, där ölet var billigt och maten god, men efter finländska förhållanden dyr.

Förmodligen gick jag och mina vänner liksom de flesta andra studenter på krogen 2-3 gånger i veckan. På något sätt hade vi råd med det. Jag tänkte efter ett par år att det måste finnas någon miljonär som hällde pengar över oss, ty studenternas studielån räckte knappast ens till mat och hyra. På sätt och vis hade jag också rätt. Bland vänsterstudenterna i Helsingfors var nämligen nästan allt gemensamt utom kvinnorna (eller för kvinnornas del männen). Det betydde att hade den ene pengar, hade också den andre. Man delade med sig. Hela landet synes att ha fungerat på samma sätt, varför pengar uppifrån verkar ha runnit ned för att till sist hamna hos de fattiga studenterna, som var systemets vinnare.

Försörjde mig gjorde jag mestadels som översättare för rikssvenska förlag utom ett år då jag hotades av arbetslöshet och passade på att läsa allmän historia vid Helsingfors Universitet. Jag började skriva en smula i finlandssvenska tidningar och fick bland somliga anseende som banbrytare. Hösten 1973 arbetade jag som korrekturläsare vid *Hufvudstadsbladet*.

Om 1960-talets senare del i Sverige och Finland var förberedelsens och genombrottets tid för vänsterradikalismen, var 1970-talet det decennium då vågen utvecklade sin fulla styrka. I Sverige spjälkades studenterna upp på en mängd sekter, men den största klumpen fanns trots allt i vpk.

I Finland splittrades studenterna också men hölls till skillnad från i Sverige inom kommunistpartiets hank och stör. FKP var splittrat liksom det svenska vpk. Det medförde att de omkring 1971 sökte sig antingen till majoriteten i partiet eller till minoriteten, som drog till sig de flesta radikala studenterna och nästan alla begåvningar. Majoriteten i Finland motsvarades i Sverige av vpk-ledningen och minoriteten av norrbottenkommunisterna. Det är dock inte riktigt sant, ty norrbottenkommunisterna påminde i sin antiintellektualism och politik mycket mer om majoriteten i Finland än om taistoiterna. Taistoiterna, som minoriteten kallades efter sin ledare, Taisto Sinisalo, var däremot offensiva och hade till skillnad från majoriteten inte mycket till övers för socialdemokratin.

Vad som orsakade splittringen var de delade meningarna om inkomstpolicen och den därmed sammanhängande synen på regeringsdeltagande. Majoriteten bejakade såväl inkomstpolicen som regeringsdeltagande, utan villkor. Båda riktningarna var prosovjetiska, men minoriteten var mer devot. Majoriteten var också mer påverkad av hatet mot finlandssvenskarna vilket minoritetens ledning aktivt bekämpade. Flum och fisliberalism existerade gudskelov inte bland taistoiterna, utan det lilla som fanns bars upp av främst av ett fåtal finlandssvenskar, som kom att kretsa kring *Folktidningen Ny Tid*, den folkdemokratiska rörelsens svenska organ.

Bland studenterna blev Socialistiska Studentförbundet (*Sosialistinen Opiskelijaliito*), SOL, den ledande organisationen. Den slöt upp bakom kommunistpartiets minoritet. Majoritetsstudenterna bröt sig ut ur SOL och bildade en egen organisation, HOKA, som hade ett inte obetydligt antal arbetarstudenter i sina led. Gänget som hösten 1968 gjort *Vanhan Valtaus* (Ockupationen av Gamla studenthuset), Helsingfors motsvarighet

till kårhusockupationen i Stockholm, hade nu spjälkats upp i två falanger, som förde en hård inbördes kamp. Själv stödde jag ganska snart SOL men bröt inte med mina kontakter inom majoriteten. Det sågs med misstänksamhet av minoritetsfolket.

SOL skulle snart utvecklas till en av Europas slagkraftigaste studentorganisationer. Medan de svenska studenterna tjafsade om demokrati eller proletariats diktatur var Socialistiska Studentförbundet resultatintresserat, betonade effektiviteten och gav ut publikationer i vilka Finlands mest framstående studenter skrev artiklar, som nära anknöt till en politisk praktik, d v s situationen var helt annorlunda än i Sverige. Dessutom var SOL internationalistiskt och därmed nationellt, medan de svenska studenterna var kosmopoliter.

SOL samarbetade med MSB Spartakus i BRD men sökte framför allt kontakt med systerorganisationer i östblocket. Det var inte fel, utan felet bestod i att taistoiterna i sin devota sovjetdyrkan överallt där de fick inflytande bröt kontakterna till det kapitalistiska Europa. De finländska studenterna och intellektuella skulle bli en del av östblocket. Minoriteten försökte därför dra ned en järnridå mot väst. Ändå var många av dessa människor oerhört begåvade. Rörelsen växte därför lavinartat. Den drog till sig alla möjliga människor, även många personligheter, varför det i och runt kommunistpartiets minoritet alltid fanns folk att umgås med.

Med stalinisterna (de normala radikala studenterna) behövde man inte ha så mycket att skaffa. Vi visste var vi hade varandra, eftersom motsättningarna var tydliga och man höll avstånden. Följaktligen blev det också dessa, alla de som kallade sig klassmedvetna kommunister, självsäkra och självbelåtna ungdomar ur mestadels småborgerliga hem, som under 1980-talet föll ifrån, passiverades och avsvor sig sitt förflutna. Det beror dels på att ungdomen var slut och de måste tjäna sitt bröd i ett samhälle som nu piskades av högervinden, dels på att de under sin radikala period trodde sig sitta inne med den objektiva analysen av den objektiva verkligheten. När den rasade samman bröt också de "klassmedvetna kommunisterna" ihop.

Den minoritet som fortfarande kan se sig själv i spegeln utan att skämmas utgörs av dem, vilka hyste dubier beträffande analysernas riktighet och tänkte på egen hand. De ingick inte i strömmen mot strömmen utan tänkte själva och utgjorde snarare strömmen mot strömmen mot strömmen. Dylika individer betraktades på den tiden inte heller som riktigt pålitliga. Nu är de fortfarande vänstermänniskor, medan

karriäristerna och de som alltid tänker som alla andra, de i flockens mitt, de normala, föll ifrån.

Roligast i Helsingfors var de stora fester som anordnades i samband med valvaker, höst- och vårfester m m. Flera hundra euforiska studenter samlades, dansade, söp och diskuterade i en rusig segerstämning. Man bör betänka att på dessa fester gick många av Helsingfors mest begåvade och känsligaste studenter, vilka i större eller mindre utsträckning brottades med psykiska problem. Det var det och segerstämningen som skapade euforin. Vi gick framåt från månad till månad. De flesta trodde att så skulle det fortgå till tidens ände. Själv slog det mig helt plötsligt i maj 1975 att de flesta av de här människorna skulle svika men försökte tränga tillbaka insikten, vilket jag lyckades med i ännu ett år.

Själv fick jag lida för min sociala bakgrund, eftersom jag inte talade och förde mig som studenter ur borgerliga hem. Dessutom delade jag inte odelat deras romantiska syn på arbetarna, vilket även det låg mig i fatet. När nästa våg växer fram, kommer jag också att i mitt umgänge plågas av den, dels därför att jag inte har det borgerliga sättet, och dels därför att jag kommer ur en klass, som nu är på väg ut ur historien. Proletära manér har aldrig varit populära i tongivande kretsar.

Det var de inte heller i DDR. Där firade man arbetarna vid alla möjliga högidliga tillfällen, men de skulle hålla sig borta från "fint folk", det vill säga från dem som kommit sig upp och blivit någonting. Inga var så brackiga i DDR som de, vilka från enkla förhållanden hade lyckats avancera till toppen. DDR var ett uppkomlingssamhälle, och uppkomlingar är aldrig roliga att ha att göra med. Också uppkomlingars barn brukar vara svåra att umgås med. Först barnbarnen kan eventuellt utvecklas till människor. "It takes three generations to make a gentleman." (Det dröjer tre generationer innan det skapas en gentleman.)

De finaste och trevligaste personer jag haft att göra med, oavsett nationalitet, har inte sällan kommit ur hem med en lång bildningstradition, det vill säga de tillhör kultursläkter. Det är ofta i sådana kretsar som det udda och avvikande respekteras mest, förutsatt att det är parat med begåvning och humanism. Det innebär naturligtvis inte att alla medlemmar i kultursläkter är på detta sätt.

Också i SOL fanns en motsättning mellan de ortodoxa och kättarna, bland vilka jag utgjorde spjutspetsen. De flesta som kände till mig i Helsingfors betraktade mig som galen och inte fullt tillräknelig, ingen person man behövde ta på allvar. Det hade blivit tvärt slut med min

kärlek från påsken 1969, vilket medförde att jag i slutet av oktober 1970 hamnade på sinnessjukhus. Sedan skulle det fram till 1974 bli likadant varje höst. Jag diagnostiserades som manodepressiv. Den näst känsligaste medlemmen i den sjuka familjen på Stora Essingen hade brakat ihop. Å andra sidan fick jag nu veta vilka som älskade mig i Helsingfors. De var många.

Nästan alla i min närmaste bekantskapskrets var personligheter, känsliga och begåvade människor. Min närmaste vän hade när jag träffade honom första gången påsken 1969 visserligen Lenin i helfigur på väggen, men han försvann snabbt. Ikoner och buddastatyetter var ingenting för oss. Inte heller gick vi i studiecirklar. Varken han eller någon av de andra, som fortfarande står för någonting, var religiöst lagda och läste vid universitetet inte för att bli någonting utan i första hand för att söka de vises sten.

Tjugo år senare skulle vi vara medvetna om att den satans stenen finner man aldrig, eftersom den alltid flyttar på sig, senast just när man tror sig ha den i sitt våld. Ändå kan vi inte upphöra att jaga den. Genier som Marx och Einstein måste ha varit tätt i dess spår. De av 1960- och 70-talens studenter som låg vid universitetet för att finna de vises sten radikaliserades på kuppen och har i dag utvecklats från radikaler till omvälvare, som hållit emot i 1980-talets högervind. Så är det förmodligen överallt i dagens kapitalistiska industrivärld. Under 1990-talet kommer de att krypa fram ur sina håll.

Det var i Finland som jag blev prosovjetisk. När jag kom dit 1969 var jag allmänt nyvänster, d v s radikal. Min idol var CH Hermansson. Omkring 1970 började de finländska studenterna intressera sig för Sovjetunionen, framdrivna av några få ledande personer, vilka i dag har avsvurit sig sin dåvarande ståndpunkt och gör sitt bästa för att bli "mainstream".

Själv gjorde jag, känslomänniska som jag är, ingen djupare analys av "realsocialismen" utan den reella kärnan i min uppfattning byggde på insikten om vilket system som höll upp Kuba och Vietnam och inte ville ha något nytt världskrig. För övrigt växte de "realsocialistiska" ländernas ekonomi vid denna tid snabbt, särskilt DDRs, men det var inte utslagsgivande för mig. Om Sovjetunionens inrikespolitik visste jag inte mycket men påverkades starkt av Bonsenbrenners bok, *Två barndomsvärldar*, som handlade om barnuppfostran i Sovjetunionen och USA. När jag sedermera kom till DDR kunde jag konstatera att den

humanistiska barnuppfostran i SSSR, vilken författaren beskrivit, fanns i också i DDR, som jag snabbt började intressera mig för.

Min närmaste vän for 1971 till Östberlin på två år och kom hem med en humanistisk beskrivning av "den första arbetar- och bondestaten på tysk jord". Att han gentemot mig handlade efter principen att allt man säger skall vara sant, men att man därför inte behöver säga allt som är sant, visste jag inte då. När jag tio år senare frågade honom varför han inte tidigare berättat för mig om hur det faktiskt var i DDR svarade han bara: "Jag ville inte störa processen". Jag klandrar honom dock inte, eftersom jag själv förmodligen hade betett mig på samma sätt gentemot honom, om det var jag som varit i DDR. Vi har i dag båda en kluven inställning till landet som icke längre är, och anser det vara en olycka att stalinismen aldrig kunde övergå i socialism.

Jag och min närmaste omgivning bestod dock inte av särskilt devota sovjetvänner, ty då hade vi inte varit marxister i dag. Vi var exempelvis på det klara med att APNs broschyrer var propaganda, och att Progress Förlag inte sysslade med vetenskap utan med ideologi. Motsättningen mellan stalinister och marxister i östblocket tog vi fasta på och kunde se hur kampen mellan dem böljade fram och tillbaka genom att studera hur olika teoretiker förhöll sig till Marx begrepp, "det asiatiska produktionssättet". Jag visste tack vare mina erfarenheter i Finland att marxisterna bejakade det asiatiska produktionssättet, medan stalinisterna stödjande sig på Lenin och främst Stalin förnekade dess existens. Den senare vågade de dock inte nämna vid namn i offentliga sammanhang, ty han var officiellt bannlyst i SUKP. Jag var vid denna tid en av de få som såg denna huvudmotsättning i SOL, men när jag sensommaren 1977 påpekade den för förbundets kader, blev jag utskrattad.

Det föreföll mig ganska snart som om det asiatiska produktionssättet var bättre förankrat i den marxistiska teoribildningen i DDR än i Sovjet. Jag fick ganska snabbt och till skillnad från taistoiternas ideologer en föreställning om att DDR var det bäst fungerande och mest avancerade landet i östblocket, vilket jag senare kunde konstatera vara riktigt.

I Sverige svärmade studenterna för Kina, Kuba och Vietnam, vilka var tämligen perifera i vår värld. Väster om Bottniska viken var begeistringen över tredje världen i allmänhet och över Kuba och Kina i synnerhet en form av eskapism. I Finland var motsättningarna hårdare och tydligare. Det tvingade oss att angripa problemen utifrån något mer realistiska utgångspunkter.

1975 flyttade jag tillbaka till Sverige. Det var rent nödsvång. Jag kunde nämligen inte längre försörja mig som översättare utan var tvungen att försöka få ett arbete i Stockholm, eftersom min finska var för dålig för att jag skulle kunna söka någon tjänst i Finland. Konfrontationen med Sveriges huvudstad var hemsk, eftersom landet och människorna under 1970-talet föll ihop. Jag gick därför under två år i något som kan kallas inre emigration. Under senare delen av 1970-talet och första hälften av 1980-talet skrev jag heller inga artiklar. På det andliga planet var jag dessa år mer död än levande. Min mor och min bror tyckte däremot att jag hade blivit riktigt frisk.

Hösten 1977 hade jag fått ett halvårsstipendium och var tillbaka i Helsingfors. Sedan följde tre besvärliga år i Lund, vilka dock underlättades av att jag i denna stad träffade människor, personer som inte var särskilt påverkade av den nya människan. 1981 fick jag en tjänst som översättare vid Sri Lankas ambassad i Stockholm och stannade där i tre år för sedan att hoppa på ett halvtidsjobb som chefredaktör för en lokaltidning i Södra Järva. En smula självförtroende hade jag då nyligen fått av en bekant, som tvingade mig skriva en recension sedan han läst ett långt brev jag författat till min professor i Helsingfors. Det faktum att jag klarade av arbetet som chefredaktör gjorde naturligtvis också det sitt till.

I Stockholm träffade jag i början av 1980-talet folk i en marxistisk studiecirkel, som närmast var en föreläsningsserie med diskussioner. Dessa människor gällde som prosovjetiska, men varje gång Sovjetunionen och APK kom på tal blev det ett hejdlöst fnissande, varför deltagarna torde ha haft en viss distans till de krafter de på ett grundläggande plan stödde. De utgjordes av de sista årskullar som påverkades av 68-vågen. Jag hade fått ett umgänge i Stockholm.

Sommaren 1985 stod det klart att min tidning kanske måste läggas ned. Samtidigt gick det ett rykte på jobbet om att man behövde översättare vid *DDR-REVYN* i Dresden. Jag hade ingen lust att fara från Stockholm, där jag nyss börjat rota mig, men efter ett samtal med DDR-Kulturcentrum kom jag på andra tankar och for ned en vecka i juli samma år för att provtjänstgöra.

Om *DDR-REVYN* visste jag ingenting annat än att den var en östtysk propagandatidskrift, som jag knappt tittat i. Ett nummer hade jag något år tidigare lånat av en flicka. Det hittade den unga damen när hon kom hem till mig ett par dagar senare i min papperskorg. Sovjetunionens

motsvarighet, "Nyheter från Sovjetunionen" stod på en ojämförligt mycket högre nivå. Det visste jag om.

Min tyska var dålig och jag kunde med nöd och näppe göra mig förstådd på detta språk. Läsa tyska och översätta från detta tungomål kunde jag emellertid, eftersom jag redan när jag tog studenten var medveten om att det inte går att utvecklas på ett intellektuellt plan, om man bara kan ett främmande språk. Efter studenten tog jag därför en kompletterande brevkurs i tyska.

Jag hade redan då en vag föreställning om att minst tre främmande språk förutom grannspråken danska och norska måste en svensk intellektuell behärska för att kunna leva upp till den klassiska nordiska uppfattningen om vad man kräver av en människa som gör anspråk på att vilja tillägna sig en högre bildning. Den som söker bildning men inte kan främmande språk stöter nämligen snart i taket och kommer ej vidare. Den erfarenheten har jag redan gjort.

I Finland läste min omgivning böcker på ett flertal språk, även på Goethes, varför det var naturligt att jag också ibland läste en bok på detta tungomål. Ett verk, som ledde till att jag på allvar började intressera mig för marxismen i östblocket, var ett östtyskt arbete om produktivkrafterna i historien, vilket utgivits 1969.

I mitten av juli tog jag tåget till Berlin och Dresden. Jag visste inte särskilt mycket om DDR men led av flera positiva fördomar. Flera av dem skulle visa sig vara riktiga. Några dagar innan hade jag besök av en finsk historiker, som under 1970-talet hade studerat ett år i Östberlin. Jag visste att han var mycket desillusionerad, men också att han var en ärlig och sökande människa. Han varnade mig för att jag kunde bli övervakad. Det var någonting jag själv misstänkte, varför jag tog hans ord på allvar. Under veckan i Dresden såg jag mig därför många gånger om men märkte ingenting.

När jag kom till Dresden och *Verlag Zeit im Bild* visade sig staden, klimatet och människorna från sin bästa sida. Jag blev stormförtjust, och tänkte att här kan man väl tänka sig att bo några år. Journalisterna och översättarna på förlaget uppfattade jag som snälla och fina personer, eftersom jag ville göra det. Den återuppbyggda barockstaden var underbar att gå omkring i och människorna till synes lätta att komma till tals med. Solen sken, öl, mat och brännvin var enormt billigt och boklådorna superba. Jag tänkte att fan vad bra de har det.

Efter cirka en vecka åkte jag hem. Det verkade helt klart att jag hade fått anställning som översättare vid *DDR-REVYN* i Dresden. Jag visste att jag hade gjort bra provöversättningar.

Vid min ankomst till förlaget var jag iförd mörkblå klubbkavaj, vit skjorta, mörka byxor, välputsade skor, och inte minst en diskret kravatt. Dessutom hade jag nyligen låtit klippa håret. Jag utgick nämligen från att en normal tysk dömer hunden efter håren. Det visade sig vara en riktig strategi. Dessutom plockade jag fram mina bästa högborgerliga manér, som jag lärt mig i Norra latin och Helsingfors. Det gjorde susen. Även om jag varit en översättare i klass med Emil Zilliacus (en av Nordens största kulturpersonligheter under 1900-talet), hade jag nämligen inte haft en chans att få tjänsten, om jag kommit till Dresden i samma kläder som i Stockholm och kört med min vanliga stil. Man lade i DDR betydligt större vikt vid det formella än i Sverige. Det kände jag till.

Det fanns emellertid ett aber. Företaget krävde ett hälsointyg. Jag sände ned ett vanligt hälsointyg till Dresden jämte en utförlig analys av min psykiska hälsa, vilken gjorts av en känd svensk läkare och kommunist, som dels var övertygad om att jag skulle få tjänsten och dels litade helt på sina kolleger i DDR.

Beskedet från Dresden dröjde, och när det kom var det nekande. Eftersom jag sagt att jag hade en bra tjänst i Stockholm ansåg *Verlag Zeit im Bild*, inte att jag skulle riskera den utan stanna i Sverige. De ville nämligen bara mitt bästa. En kompis, som tidigare arbetat vid DDRs ambassad, talade om för mig att företagsläkaren, som uppenbarligen varit den som haft avgörandet i sin hand, tagit det säkra före det osäkra. Om jag kom ned till Dresden och insjuknade skulle nämligen hon få sota för det, varför det lättaste för henne, som allmänt kallades för Doktor Finde Nichts (Doktor Hittar Inga Fel), var att diskvalificera mig för tjänsten.

Inställningen till människor med psykiska problem var i Dresden ungefär densamma som i Stockholm: När jag i november 1985 började arbeta på förlaget satt hela förlagsledningen och väntade på att jag skulle bli tokig...

Det blev min läkarvän, som snabbt ordnade biffen. Han skrev ett långt telex till *Verlag Zeit im Bild* och slutade med att försäkra att om någonting skulle hända mig, hade han arbete åt mig i ett år framåt. Det sistnämnda avgjorde saken. *Verlag Zeit im Bild* vågade inte gå emot en av Sveriges mest kända kommunister och läkare, varför jag kunde packa min kappsäck och fara till DDR.

VERLAG ZEIT IM BILD

Verlag Zeit im Bilds uppgift var att förmedla information om DDR till utlandet. Denna fyllde man främst genom att ge ut tidskrifter på en mängd olika europeiska språk. Förlagets flaggskepp var *DDR-REVYN*, som utkom på åtta olika språk: danska, engelska, finska, franska, grekiska, holländska, italienska och svenska.

Dessutom hade man publikationer som spreds i alla världsdelar utom Nordamerika och Australien: Asien, Sydamerika, Afrika och inte minst i Arabvärlden. En av de största upplagorna hade den tidskrift som utgavs på swahili, men störst var den arabiska. Den tidskrift som gick till Indien och Pakistan hette också *DDR-REVYN*, *GDR-REVUE*. Den hade en egen redaktion.

Publikationerna försökte man anpassa efter bildningsnivån i de olika mottagarländerna samt efter hur avancerade de var. Till Latinamerika gick både en spanskspråkig och en portugisisk utgåva.

Dessutom fanns det andra publikationer som förlaget hade ett finger i, men som vi inte fick veta någonting om. Förlaget arbetade i hemlighet för exempelvis det iranska Tudehpartiet och för ANC i Sydafrika. Förlaget stod för dessa produkters kostnader. Det hemliga materialet trycktes i Meissen utanför Dresden, medan det övriga trycktes i Elbflorens. DDR hade ett omfattande samarbete med motståndsrörelserna i tredje världen och överhuvud taget progressiva rörelser som var förbjudna i sitt hemland.

Förlaget hade ett eget hus vid *Julian-Grimau-Allee*, som gick parallellt med *Zwingerns* vallgrav. Det var en trevåningsbyggnad i anslutning till höghuset *Haus der Presse*, som hade ett stort tryckeri och även härbärgerade *Sächsische Zeitung*, SEDs tidning i Dresden.

Zwingern var en praktfull byggnad i senbarock, som hyste flera museer. När staden bombades i februari 1945 förstördes den helt men kunde 1964 återinvigas i sin forna prakt.

I översta våningen i förlagsbyggnaden huserade centralredaktionen, *DDR-REVYNs* översättare samt flera av tidskriftens journalister. På mellanplanet fanns den tekniska personalen, kontor och en del översättare för andra publikationer. Det fanns en motsättning mellan redaktörerna och den tekniska personalen. De senare fick resa, vilket de

förra inte fick, och redaktörerna i sin tur hade det betydligt lindrigare i sitt arbete. I bottenvåningen fanns mest arbetare, hantverkare av olika slag, samt fotograferna.

På bottenplanet låg också kaffebaren, som var det bästa stället i hela huset. I trappan mellan andra och tredje våningen hängde på en ställning av lättmetall en uppfordran till *Verlag Zeit im Bilds* samtliga medarbetare, ett Marx-citat: "Filosoferna har endast *förklarat* världen, men vad som det gäller är att *förändra* den."

Landet hade en propagandaapparat värdig en stormakt. *Verlag Zeit im Bild* var en ren förlustaffär. Dels var de flesta upplagorna på *REVYN* för små och priset för lågt för att de skulle kunna täcka de egna kostnaderna, och dels gick de pengar man ändå fick in på tidskrifterna till vänskapsförbunden i de olika länderna. Upplagan på den svenska och den danska utgåvan låg under min tid på omkring 1500-1600 exemplar.

DDR-REVYN och de övriga tidskrifterna producerades på så sätt att det fanns flera tyska redaktioner, som var underordnade en centralredaktion, med journalister som skrev artiklarna. Dessa godkändes, ibland efter mycket om och men, och gavs sedan till översättarna, som avslutade arbetet. Innan de slutligen hamnade i våra händer sändes de emellertid till en avdelning inom SEDs centralkommitté för en sista smörjelse. En ständig kontakt fanns mellan Dresden och Berlin. Censuren först på förlaget och sedan i Östberlin verkade frustrerande på en mindre del av journalisterna.

Officiellt var *Liga der Völkerfreundschaft*, (Förbundet för vänskap mellan folken) ansvarigt för *DDR-REVYN*. I detta förbund ingick en mängd vänskapsorganisationer och institutioner, som exempelvis utrikesministeriet. Alla ville de ha sitt ord med i laget, men det var centralkommittén som i själva verket bestämde innehållet i tidskriften. Produktionstiden blev med andra ord mycket lång. Artiklarna till varje nummer skrevs månader innan numret kom ut.

Nu var det skillnad också på journalister och journalister. De mest betrodda fick läsa alla västtidningar som kom till förlaget. Andra fick tillgång till sammanfattningar av vad som stod i tidningarna i de kapitalistiska länderna, och några fick även läsa *Die Zeit* från Hamburg. De flesta journalisterna var tämligen enkelspåriga och halvbildade. I den mån de kände till marxismens klassiker hade de läst om dem, men knappast någonting av dem. Den store italienske marxisten Antonio Gramsci kände bara någon enstaka till. Bildningsnivån i DDR var dock

betydligt högre än i jämförbara kapitalistiska länder, det vill säga det bildade skiktet var avsevärt större.

Ett av undantagen bland partimedlemmarna var vice chefredaktören, Fred, som var en bildad människa, en av de få intressanta tyskarna i hela huset.

DDR-REVYN försökte skryta med landets påstådda överlägsenhet i fråga om materiell standard, teknik och effektivitet i stället för att framhäva de sidor av samhällslivet där man i regel var överlägsen, nämligen på det immateriella planet. Honecker ville hinna ifatt kapitalismen. Hans föregångare, Ulbricht, var klokare. Han strävade nämligen efter att utveckla ett alternativ till väst.

När jag kom till förlaget trodde jag att om arbetarna styr kommer var och en på rätt plats. Det visade sig emellertid bli tvärt om. Så var det även i arbetarpartierna i väst. Eftersom man i DDR aldrig delegerade något ansvar, fungerade företagen enligt det traditionella tyska nickedocksystemet. Det uppstod med andra ord en hackordning. När folk gjorde något fel försökte de alltid skylla på sina underordnade. Chefredaktören och förlagsdirektören begick således inga misstag. Till slut fick vaktmästarna för allting. "Var och en rår över sin egen stackare, sade kärigen, piskade katten."

Vaktmästarna var för övrigt bland de trevligaste människorna på hela förlaget. De var sjukpensionärer, som arbetade halvtid. I DDR hade alla anställning, som ville uppbära lön. Vaktmästarna var föraktade av uppkomlingarna, som hade lyckats med konststycket att avancera ur proletariatet och bli "bättre folk". Jag kommer väl ihåg när jag stod och pratade (han var så dum att man inte kunde tala med honom) med förlagets stjärnfotograf i bottenvåningen ett tiotal meter från vaktmästaren. Han utgöt sig över dummisar och tog den snälle vaktmästaren som exempel. Vad jag vet är vaktmästaren fortfarande socialist, men detsamma kan inte sägas om stjärnfotografen, som tillika tillhörde högdjuren i husets partiavdelning. En man att räkna med. Han kom också ur ett arbetarhem, vilket han på ett abstrakt plan gärna framhävde samtidigt som han gjorde anspråk på att vara fint folk. I sitt yrke var stjärnfotografen inte dålig och trevlig att prata strunt med i kaffebaren.

Vi presenterades av tyskarna som "kolleger". Partimedlemmarna presenterades emellertid som "kamrater". Det var betydligt finare att vara "kamrat" än "kollega".

Konservatismen i ledningen gjorde sig gällande, när jag och Kalle köpte enkla ordbehandlare. Redaktionsledningen blev mycket imponerad när han demonstrerade underverket, men när sättarna fick den datautskrivna texten, vägrade de att sätta den med motiveringen att den ej gick att läsa. Kalle hade en radutskrivare. Det hjälpte inte hur mycket han än förbättrade utskriftens kvalitet. Sättarna sade nej, och företagsledningen gjorde ingenting för att stödja oss.

Om vi fått använda ordbehandlarna, skulle vårt arbete ha underlättats betydligt. Nu tvingades vi i stället att hamra på skrivmaskiner som i Sverige försvann under 1960-talet. Förlaget hade heller ingen fax utan bara telex. I DDR talade man mycket om den vetenskapliga och teknologiska revolutionen, som skulle förändra allt. Till Norden hade den vid denna tid redan kommit.

Det fanns också ett maktspel på centralredaktionen samt mellan redaktionerna för de olika tidskrifterna. Vann gjorde den som hade de bästa kontakterna till SEDs centralkommitté. Vinnare blev chefredaktören, Lore Ullman, som visste hur hon skulle spela på det klaver, som "Berlin" för henne utgjorde. Det rådde på förlaget ett nära samarbete mellan partiet, facket och företagsledningen. Det korporativa systemet var fullt utbyggt.

Stasi fanns också på *Verlag Zeit im Bild*, liksom på alla andra företag och institutioner i DDR. Vår säkerhetschef fanns dock inte i huset utan kom bara på besök. Förlaget var känt i Dresden som ett stasiställe. Säkerhetspolisen var också särskilt intresserad av dylika arbetsplatser med så många utlänningar. Vi hade nämligen pass och resefrihet samt västvaluta som vi teoretiskt skulle ha kunnat växla svart. Stasi skulle inte ha skött sitt arbete, om den inte hade haft extra koll på oss. Vid våra besök i Västberlin var vi förmodligen alltid skuggade.

På jobbet kunde jag till slut identifiera flera informanter. Jag upptäckte också att även översättare upplyste stasi om vad vi gjorde. Även mitt sällskap erkände på slutet att hon var informant och försökte få mig med att bli det. Till sist blev jag medveten om att i min närmaste omgivning fanns tre stasiagenter och en person som tjänade som chefredaktörens privata spion bland översättarna.

Hon var nämligen mycket intrigant, och ingenting om vårt privatliv var för obetydligt för henne. Tidigare hade vår "endredaktör" varit Lores spion bland översättarna, men det upphörde han med, då en översättare tillfälligt lyckades få honom avsatt från chefsposten på den svenska

redaktionen. I stället kontaktade hon en översättare som varit länge på förlaget och tidigare varit hennes värsta fiende. Denne intog då platsen som chefredaktörens knähund. Nästan alla tyskar berättade dessutom allt de visste för sin chef, som sedan förde det vidare. Det ledde till att man i toppen var mycket välinformerad. Lore tog till och med reda på vilka böcker vi tecknade oss för genom att läsa våra beställningslistor. Det gjorde även stasi.

Till sitt sätt och väsen påminde chefredaktören om fru Thatcher. Också Lore kom ur en småborgerlig miljö och utvecklades till samma maktmänniska som sin syster i England. Som journalist vid förlaget odlade hon till en början sin kvinnlighet men när hon blev chef utvecklade hon sina preussiska drag. Hon var maktmänniskan som är beredd att göra karriär i varje system för att snabbt byta fot när det faller och därpå genast tjäna nästa. Vintern 1990 skrev hon ut sig ur SED och förvandlades omedelbart till en hätsk antikommunist.

Jag kunde på slutet lokalisera flera tyska informanter. Kännetecknande för dem, liksom för de översättare som arbetade för "firman", som säkerhetspolisen kallade sig internt, var att de var mycket normala. Stasi spanade in den människa den ville ha som medhjälpare under en längre tid, innan den tog kontakt. "Firman" lyckades också i regel värva dem de ville få i sina garn. I 90 procent av de tillfrågade fallen blev det napp. Jag har träffat två människor, som vägrat ställa upp som informanter. De är båda udda och personligheter. Den ena är kvinna och den andre man.

Det totalitära systemet märktes också på andra sätt. Till en början hade jag ingen postadress, eftersom jag befann mig mellan två bostäder. Jag ställde därför min post till förlaget. Kuverten sprättades emellertid alltid upp, eftersom breven anlände till jobbet utan att ha passerat censuren. Det berodde på att *Verlag Zeit im Bild* var ett partiförlag, och partiets post lästes därför aldrig av någon annan. Ledningen skämdes heller aldrig för att den öppnade min post, utan sade bara att så var det.

Tyskarna var oerhört nyfikna. En gång hade jag ett brev till en bekant i Åbo i handen när jag väntade på hissen. Redaktionschefen, som också skulle åka hiss, böjde sig då fram över mig för att kunna läsa adressen på kuvertet. Sådana var de nästan allihop.

DDR-REVYN var en mycket påkostad tidskrift. Den trycktes i fyrfärg på bästa tänkbara papper, men innehållet motsvarade tyvärr inte formen. I tidskriften fanns kulturartiklar, som jag ofta översatte, intervjuer med mer eller mindre kända östtyskar, reportage om städer och byar, inslag om

”det snabbt expanderande näringslivet” och så vidare samt några fasta punkter som *Läsarbrev* och *Kalejdoskopet*. De läsarbrev som publicerades var alltid mycket positiva till tidskriften och DDR, även om inte alla brev som nådde redaktionen var det. *Kalejdoskopet* bestod av notiser om livet och utvecklingen i DDR. Det kunde ibland vara rätt kul.

Alla artiklar utstrålade en mycket positiv anda gentemot systemet. Liksom i SAPs kampanjer när partiet sitter i regeringsställning blev allting i DDR bara ännu bättre. Alla motsättningar förnekades i propagandan, men privat kunde ledande människor på förlaget vara ganska öppenhjärtiga. I sin utlandspropaganda vände DDR sig inte till de avancerade utan liksom Hitler och högern i allmänhet till de efterblivna.

Det var inte lätt för goda skribenter att arbeta på förlaget. En, som var mycket begåvad, hudflängdes andligt av redaktionschefen för *DDR-REVYN*, en blond, normal sachsare och "doktor doktor" på omkring fyrtio, vilken hade erhållit en klassisk tysk uppfostran. Han var nämligen uppvuxen på ett barnhem, och var därför precis som partiet ville ha "den nya människan". Kontroversen mellan honom och den begåvade redaktören om den senares artiklar ledde till slut till att journalisten sökte sig till en teaterscen, där den intellektuella nivån var högre.

Det var inte lätt för seriösa journalister att bevara sin integritet. En kvinnlig redaktör jag kände, sade att hon skrev som hon ville det skulle vara, inte som det var. Hon ansågs vara en av de bästa journalisterna, fick därför arbeta dubbelt så hårt som de övriga, och avskydde det falskspel hon tvingades bedriva. De flesta journalisterna hade emellertid inga problem. De skrev vad de blev tillsagda att skriva och var nöjda med det.

På varje översättarredaktion tillhörande *REVYN* fanns tre översättare. En av dem var så kallad endredakteur, slutredaktör. Han hade i sista hand ansvaret för översättningarnas innehåll och form. Om han gjorde ett misstag, kunde följderna bli vådliga för honom och sluta med böter eller någonting dylikt. Det kunde nämligen råka slinka in ett politiskt fel, och dylika bedömdes mycket allvarligt, exempelvis om det stod fascist i stället för antifascist. De orden förekom så ofta att det inte alltid var lätt att komma ihåg, när man skulle skriva vad.

Första dagen på min nya arbetsplats blev jag presenterad för alla märkvärdigpettrar utom för chefredaktören. Jag var den ende nyanlände som inte blev det. Orsaken var att en sådan som jag inte var värd hennes tid. Folk talade hela tiden om Lore, och jag undrade länge vem hon var.

Någon gång i februari 1986 tilltalade en liten kvinna stödd på en krycka mig när jag väntade på hissen och frågade om jag trivdes. Efter en tid fick jag klart för mig att det var hon som var Lore och chefredaktör.

Verlag Zeit im Bild, var för oss översättare en utomordentlig arbetsplats rent formellt sett. Jag brukade aldrig komma till jobbet före kl 8.30 och brukade gå hem omkring kl 15. Tiderna kunde variera en smula. Dessutom kunde vi arbeta hemma om vi ville men det gjorde jag ganska sällan, eftersom jag levde en stor del av mitt sociala liv på jobbet. Översättarna hade den särställningen att de kunde komma och gå som de ville. Det viktiga var att arbetet utfördes, och väl. Detta förhållande var en följd av att de innan förlaget fick ett eget hus hade arbetat hemma.

Mina svenska arbetskamrater var den trettioårige Kalle och en äldre, dansk-svensk byggnadsarbetare i början av sextioårsåldern. Den senare var "endredaktör". Vi övertog det tyska ordet. På förlaget umgicks jag främst med min yngre svenske kollega och den danska redaktionen. På *REVYN* träffade jag också mitt kvinnliga sällskap, som arbetade där som översättare. Vi svenskar och danskar hade åtminstone under mina första år på förlaget mycket kul tillsammans.

Kalle var affärsjurist och enda barnet till en uppkomling (som var en välbärgad försäljare). I synnerhet hans mor, som stod lägst i familjen på den sociala skalan, ansåg sig vara mycket fint folk. Han var uppfostrad till att föra den nya, välsituerade familjens ställning vidare. Kalle tog sin uppgift mycket allvarligt och hade därför ett utstuderat belevat sätt. Han kände mycket väl till vad etiketten kräver, men hans manér var alltför bra för att han på ett naturligt sätt skulle passa in i de högre samhällslagren, där man till vardags inte brukar vara så fin som etiketten kräver. Men det visste inte Kalle.

Arbetet var långt från betungande. Per månad behövde jag bara översätta 82 manuskriptsidor med 30 rader och 40 nedslag per rad, vilket gör 98 400 tecken per månad eller 24 600 tecken per vecka. Som jämförelse bör nämnas att en litterär översättare i Sverige för att tjäna lika mycket som en industriarbetare måste göra cirka 16 000 tecken per dag, fem dagar i veckan. Vårt arbete var således mycket lindrigt. Därför brukade vi också ta långa pauser, då vi gick ned i kaffebaren och talade om livet, det vill säga mest pratade strunt. Men kul hade vi.

Till de tyska medarbetarna trodde jag mig i flera år ha ett gott förhållande. I själva verket betraktade de mig redan från början som galen. Däremot hade ingen någonting att anmärka på mitt arbete. Jag

hade anseende som den kanske bästa översättaren på *Verlag Zeit im Bild*. När Honecker inför sitt Sverigebesök gav en intervju för *Dagens Nyheter* i början av juni 1986 inkallades jag sålunda från min semester i *Sächsische Schweiz* för att granska den översättning av intervjun som mina båda kolleger hade gjort. DDR-ledarna gav nämligen bara skriftliga intervjuer. Jag fann också flera fel i mina kollegers text.

De bästa människorna på förlaget var kvinnorna i kaffebaren. Eftersom de visste sitt värde kunde man också nojsa med dem.

Den tekniska personalen, som fick arbeta betydligt hårdare än vi översättare, hävdade att tredje våningen var rena vilohemmet. I det hade de inte heller direkt fel, även om vi inte ville tillstå det offentligt. Men å andra sidan måste vi nästan vara tre översättare, eftersom en kunde vara på semester samtidigt som en annan kanske var sjuk.

Vi gjorde också en hel del extrajobb. Särskilt vår "endredaktör", som hade en illa dold faiblesse för pengar, snodde åt sig alla uppdrag han kunde komma över. Jag däremot värderade ofta min lediga tid högre än mer fyrk.

I kaffebaren såg man hur de olika medarbetarna på förlaget grupperade sig. Där fanns tyskarna, som alltid satt för sig själva, det opolitiska gänget, som bestod av den finska och den franska redaktionen samt av vår "endredaktör", det politiska gänget, som mestadels bestod av översättare, engelsmännen, vilka satt för sig själva, samt det skandinaviska blocket, som bestod av fyra medlemmar ur den danska och svenska redaktionen, inklusive mig själv. Jag brukade ibland dock fika också tillsammans med "de politiska" och engelsmännen, särskilt med min konstnärsvän.

I den skandinaviska gruppen, som aldrig blev nordisk eftersom finskorna hela tiden drack kaffe tillsammans med fransyskorna och vår "endredaktör", använde vi aldrig något främmande språk när vi talade med varandra, utan danskarna talade danska och vi två svenskar talade svenska. Så har det alltid varit i Norden att vi har umgåtts på våra inhemska språk, skall så bli. Det låter för en utomstående lustigt. Jag kommer ihåg ett svenskt TV-program om ett gäng nordbor, som var på vandring någonstans i Lappland. När de talade med varandra på alla skandinaviska språk plus finlandssvenska, lät det troligen helsnurigt för de flesta, men för mig är det fullständigt normalt.

En gång var jag med en dansk översättare på en konsert i *Kreuzkirche*. Vi talade bägge vårt modersmål, och två tyska tanter försökte lista ut vilket språk vi talade. En av dem kunde konstatera att den ene av oss var

svensk och den andra dansk, vilket hon meddelade sin väninna. Det var dock sällsynt att Dresdenborna kände igen ett främmande språk, eftersom de var så isolerade från omvärlden. Men det här var två gamla tanter. Den danska och den svenska redaktionen hade umgåtts även tidigare men då på tyska, eftersom många av de tidigare svenska översättarna inte ville förstå danska.

Danskarna var mycket glada över att jag kommit till förlaget, eftersom vi skandinaver nu inte längre behövde tala något främmande språk oss emellan. Finskorna däremot behärskade svenskan dåligt och ville inte yttra ett ord på ärans och hjältarnas språk. Det enda undantaget var svenska dagen, den 6 november, då deras "endredaktör" sade: "Nu är det svenska dagen, så i dag talar vi bara svenska". De led av finska sjukan, en förening av blyghet, mindervärdeskomplex och nationalism.

Mina danska kolleger hade jag nytta av inte bara på fritiden utan också i arbetet. Ibland var texterna för svåra för mig, varför jag lånade deras. Vi sade dock aldrig att vi översatte en text från danskan till svenskan eller tvärt om, utan vi "skrev av" den. Varandras tungomål uppfattade vi som skilda dialekter av ett gemensamt men förlorat urspråk.

Den grekiska, holländska och italienska redaktionen var mycket instabila i den meningen att medlemmarna ofta byttes ut. De bestod framför allt av unga kvinnor, som stannade något år och sedan for hem. Danskarna hade varit på förlaget i 10-20 år när jag kom. Deras "endredaktör" hade varit så länge i DDR att han ibland, om han inte tänkte sig för, spontant talade tyska. Då brukade jag bildligt talat ge honom en dansk skalle. Två fransyskor och de tre finskorna hade också varit många år i landet. De var alla gifta där. Redaktionsledningen såg gärna att översättarna stannade i Dresden, eftersom den på så sätt fick en stabil "arbetarstam".

Stasi för sin del ansåg att det var tre slags människor som flyttade till DDR: 68:or, misslyckade existenser och agenter. Förmodligen hade den rätt. Det stämde på förlaget. Jag var själv både 68:a och en misslyckad existens. Att en av översättarna var spion misstänkte stasi också. Det faktum att flera av översättarna på förlaget var så dåliga berodde dels på att man hade svårt att betala i konvertibel valuta och dels på antiintellektualismen på förlaget, vilken skrämde bort dugligt folk.

Svenska redaktionen var när jag och Kalle kom sedan länge centralredaktionens problembarn, skulle så bli. Det berodde på att byggnadsarbetaren en gång hade lyckats avancera till "endredaktör". Han

kanske en gång varit en bra byggnadsarbetare, men till översättningsarbete dög inte hans intellekt. Dessutom behärskade han på grund av sin splittrade nationella bakgrund (Han hade när jag kom bott tjugo år i DDR.) och bristande bildning varken danskan, svenskan eller tyskan.

Denne dansk-svensk-tysk var en synnerligen antiintellektualistisk proletär, varför han sedan han kom till förlaget fört en ständig kamp mot de intellektuella som kom för att arbeta på redaktionen. Efter en tid lyckades han alltid göra sig av med dem. Han var urstark, men jag lyckades de sista månaderna knäcka honom med hjälp av intellektuell terror. Jag kan nämligen vara mycket elak, när jag vill. Det lärde jag mig inte minst i Helsingfors, där de intellektuella skämten och invektiven under 1970-talet blomstrade.

Problemet på vår redaktion var att vår "endredaktör" var inkompetent samtidigt som han med djävulens våld skulle ha sin vilja igenom, vilket gav upphov till antagonistiska motsättningar.

Efter något år på förlaget hade jag och Kalle insett vem vi hade att göra med.

Vi försökte bli av med honom, men han stöddes naturligtvis av redaktionsledningen. Därför psykade vi honom, bland annat genom att långa perioder bara tala engelska med varandra. Då kom han i en extra taskig situation, eftersom han också var informant åt stasi. När vi talade engelska begrep han nämligen inte ett jota av vad vi sade. Annars var det som att leva ihop fyra år på jobbet med en påskruvad bandspelare i samma rum. Ett annat trick vi använde oss av var att inte rätta hans felaktiga korrigeringar av vår text.

Vår "endredaktör" var den förste "i-m-are" jag identifierade på förlaget men inte den siste. Han var också den mest korkade av dem. De andra var åtminstone något slugare. Vår chef brukade ibland till och med lägga handen vid örat för att höra bättre, då jag hade något extra intressant att berätta. När jag inte var på jobbet brukade han fråga ut Kalle om mig. "I-m-are" var stasis egen beteckning för "firmans" frivilliga medarbetare.

Alla översättare ringde hem på telefonen i våra rum. Det var förbjudet och en betungande utgift för förlaget. Till de nordiska länderna fungerade ledningarna bra, men att komma igenom till BRD och speciellt till Västberlin var mycket svårt. Det var heller inte meningen att folk skulle ringa utrikessamtal, och allra minst till Västtyskland, men i Norden hade inte många östtyskar några bekanta. Vi utgick från att telefonerna var

avlyssnade, men vad spelade det egentligen för roll, utom att det var obehagligt. Stasi kunde ju inte gärna offentligt medge att vi var avlyssnade, eller medlyssnade, som LM Ericson i dag kallar det.

För att ge vår "endredaktör" viktig kunskap om mig själv, brukade jag säga till honom att han inte skulle avslöja DDRs mobiliseringsplan när han ringde hem. Då kunde det nämligen gå honom illa. Han vidarebefordrade naturligtvis upplysningen till sin stasiman.

Det skall bli kul att småningom få ut sin stasiakt, så att man får en kompletterande bild av vad man tänkte och tyckte under tiden i DDR. På förlaget hade också alla en personakt, som var ett mycket samhällsbevarande dokument, eftersom den följde en människa från företag till företag genom hela hennes yrkesverksamma liv. Tyvärr förstördes min 1990 innan jag ens var medveten om dess existens. Där gick mycket information för denna bok förlorad.

På översättningsbyrån *Intertext* i Östberlin måste översättarna tala tyska i tyskars närvaro. Så långt vågade man dock inte gå på *Verlag Zeit im Bild*. Det hade aldrig accepterats. Tyvärr skulle det visa sig att alltför många tyskar förstod engelska. Det skulle hösten 1989 ligga mig i fatet, eftersom jag inte var medveten om det, och därför sade vad jag tyckte om dem på detta språk.

Verlag Zeit im Bild var i Dresden känt för sin intellektuella inskränkthet, och "kaka söker maka". Begåvade människor som fått anställning där sökte därför snart andra jobb, varför nivån hela tiden sjönk, eftersom de övriga trivdes så bra och aldrig hade några planer på att söka sig till en annan arbetsplats.

När jag varit några år på förlaget började jag tvivla på om tyskarna egentligen var marxister och socialister, ja, på om de över huvud taget var människor. På mig gjorde de intryck av att vara idioter. Jag började sommaren 1988 uttrycka mina farhågor för min omgivning men för säkerhets skull bara på svenska och engelska. Det hade slagit mig att dessa människor i själva verket var genuina småborgare och riktiga brackor, speciellt den kvinnliga chefredaktören.

Det fanns några undantag, humanister, som följaktligen tyckte om mig. De senare skulle också under den kritiska perioden efter die Wende visa sig vara karlar och kvinnor för sin hatt. Att det tog så lång tid för mig att se hur de var beror på att jag är uppfostrad till att tro gott om folk.

När man flyttar till ett nytt land och får en ny arbetsplats, och om man kommer till någonting som ger sig ut för att vara en intellektuell högberg,

vill man inte tro någonting sådant, varför jag under nästan tre år levde i en stor illusion. Jag har varit en mycket godtrogen människa, men tiden efter 1985 har lärt mig bättre. Man skall inte tro alltför gott om människor, men heller inte alltför illa om dem, eftersom man då också måste uppge hoppet om genomgripande förändringar. De på *Verlag Zeit im Bild*, var dock någonting i hästvåg.

Det var vanligt att äkta par arbetade på förlaget. Ibland var det fråga om mesallianser, som var vanliga i DDR. En uppåtsträvande arbetaryngling kände i regel inte till etikettens krav och behövde därför en fru med borgerligt ursprung för att kunna göra sig gällande i sällskapslivet. Å andra sidan fanns det borgarkvinnor, som inte fått studera, därför att deras fäder varit officerare i Wehrmacht eller haft någon liknande diskvalificerande befattning. De ville naturligtvis gärna gifta in sig i det nya härskande skiktet. I nödfall gick det då bra även med en arbetaryngling med utsikt att bli doktor. Det fanns ett sådant fall på tredje våningen.

De flesta tyskar på förlaget såg ned på utlänningar. Särskilt väl kom det till uttryck när en fransyska skulle väljas till en förtroendepost i facket. "Neej", sade tyskarna. "Det går bara inte. Dessutom skall hon inte bara arbeta med översättarna utan också med de tyska medarbetarna. I hennes uppgifter ingår även att skola folk." Översättarna stod emellertid på sig. Vår kvinna blev vald. Hon visade sig dock senare, när det gällde, ha lärt sig av de tyska medarbetarna hur man skulle uppträda som förtroendeman.

Fackföreningsmötena var trista tillställningar på vilka alla sade ja, utom på de ställen där det var obligatoriskt att säga nej. Det var det emellertid mer sällan. Också i DDR var det viktigt att vara positiv. Strax efter min ankomst var det val till styrelsen. Jag strök alla kandidater jag inte kände till, vilket väckte uppmärksamhet. En tyska lutade sig över mig, när jag utförde dådet. De andra tog bara en valsedel och lade ned den i valurnan.

I maj 1989 var det val till facket på nytt, men då röstade jag inte. Valnämndens ordförande, en kvinna, ringde sista timmen innan vallokalen stängdes flera gånger upp till mig och sade att jag kunde rösta nu. Mitt sällskap gick ned och röstade, kom sedan upp och uppmanade mig att också göra det. Så sent som en kvart innan vallokalen stängde ringde tyskan från valnämnden, och meddelade att jag kunde rösta nu. "Tack", svarade jag. Kalle var inte på jobbet den dagen. Antagligen för att han skulle slippa rösta.

Själv trivdes jag som sagt länge mycket bra, levde en stor del av mitt sociala liv i huset och trodde att jag var populär, eftersom alla skrattade så hjärtligt i mitt sällskap.

En gång hörde jag en sekreterare säga till en kollega: "Ulf är ett original". "Ja, det är jag", svarade jag och steg in i hennes rum. Nu är det bara det att när normala sydtyskar talar om "original" avser de någonting mycket negativt. Ett original är för dem en person man inte behöver ta på allvar. Den unga vänstern i Stockholm anser mig också vara ett original, men för den har ordet en positiv innebörd. Eftersom dess ledande medlemmar själva är personligheter, tycker de om människor som skiljer sig från mängden.

Jag undrade länge, varför det bara var jag som vågade öppna käften på förlaget, men det fick sin naturliga förklaring. Om någon man inte kan göra sig av med på en tysk institution eller arbetsplats är alltför frispråkig, får denne *narrenfreiheit*, det vill säga personen får rätt att säga vad hon vill, men ingen törs eller vill ta henne på allvar. På så sätt oskadliggör man kritiker. Det var också hovnarrens uppgift. Narren var en säkerhetsventil. Han fick vid hovet säga vad han ville. Alla skrattade, även kungen, men vad han sade kom aldrig utanför slottets murar. Narreninstitutionen är ett genialt sätt att avvärja folk.

Ett annat sätt på vilket de uttryckte sitt förakt för mig kom i dagen, när vår "medredaktör" skulle pensioneras. De gjorde Kalle till "medredaktör" trots hans svaga baskunskaper i svenska språket, vilka de borde ha känt till. Han hade emellertid det fina sättet, och det är det som räknas om man vill bli tagen på allvar i Dresden.

Det var tillsagt på förlaget, även om ledningen förnekade det, att de tyska redaktörerna inte skulle umgås med oss utlänningar. Första gången jag stötte på fenomenet utan att vara medveten om det var en av de första dagarna i Dresden, då jag fick sällskap av Annegrete på spårvagnen hem. Hon talade inte med mig utan läste hela tiden en veckotidning, medan jag försökte inleda en konversation.

En gång fick jag emellertid med mig en kvinnlig journalist på en konsert med Chris Barbers orkester. Det är Englands främsta tradband. Vi hade trevligt. Efter ett tag blev hon emellertid reserverad. När jag en gång senare frågade om hon skulle med på en annan konsert vägrade hon i sten. Hon hade tydligen fått en tillsägelse.

När mitt sällskap vid ett tillfälle var inne hos en av våra chefer fick hon i indirekta men tydliga ordalag höra att hon inte skulle umgås med mig.

Dresdenborna är som stockholmarna varit sedan 1970: De uttrycker sig sällan rakt på sak utan vanligen i kodform. Hon fortsatte emellertid att sällskapa med mig, kanske främst beroende på att också hon var så ensam i Dresden.

Efter en tid upptäckte Kalle och jag att de artiklar vi översatte stämde föga överens med verkligheten. Det är ytterst sällan översättare har råd att bara arbeta med sådant material de gillar. Ofta är det strunt om än i lyxförpackning.

*Men strunt är strunt och snus är snus,
om ock i gyllne dosor,
och rosor i ett sprucket krus
är ändå alltid rosor.*

De översättningar vi gjorde var alltid strunt och snus. Överhuvud taget har jag i mitt arbete som översättare sällan fått sätta tänderna i rosor. Nu bör man dock inte tala alltför illa om snus. Fröding får vi fatta bildligt.

Jag är nämligen själv snusmissbrukare och skulle hellre ge upp cigaretterna än snuset. I DDR fanns förresten i den vägen bara tuggtobak, som i fråga om kraft och behag inte kan jämföras med vår svenska prilla. Jag fick därför köpa med mig stora lager från Sverige för en del av min lilla västvaluta. Det bidrog till att tyskarna tyckte att jag inte var riktigt klok.

Svenska byggnadsarbetare var i färd med att sätta upp hotellet *Dresdner Hof* när jag bodde i staden. En gång när mitt snuslager hade tagit slut vände jag mig till dem för att få den åtråvärda varan. När jag kom till deras arbetsplats träffade jag en donare i trettioårsåldern, vilken blev mycket förvånad när jag tilltalade honom på svenska och presenterade mig. Han vände sig till sina arbetskamrater och gapade: "Titta, här har vi en blodröd fullblodskommunist!"

Till slut fick jag tala med en av hans kompisar, en arbetare i sextioårsåldern. Denne lovade skaffa mig snus ur deras bod, men förklarade att han var tvungen att lägga på 30 procent på priset i Sverige. Jag var tvungen att godta hans villkor. Byggnadsarbetare tjänar bra, och de här hade dessutom feta traktamenten. Som många andra i en klass på väg ut ur historien kunde han emellertid inte låta tillfället att göra sig några kronor på en annans nöd gå sig urhänderna. Så hade en sextioårig svensk arbetare knappast handlat för trettio år sedan, då arbetarklassen

ännu var på väg upp. Min far hade bett en sådan kollega dra åt helvete. Normalitet är någonting föränderligt.

Mitt liv på förlaget förlöpte under de tre första åren sålunda mycket väl. Jag trivdes, och trodde att tyskarna trivdes med mig. Värre blev det från och med sommaren 1988, men det fick gå då också. Riktig cirkus blev det först i samband med die Wende, som jag beskriver senare i denna bok.

DET POLITISKA SYSTEMET

Det högsta statliga maktorganet i DDR var folkkammaren, som valdes på fem år i formellt allmänna, lika, fria och hemliga val. De folkvalda organen bildade alla andra statsorgan och var officiellt direkt ansvariga och redovisningsskyldiga inför folket. De hade rätt att besluta om grundläggande mål och uppgifter för utvecklingen av samhället inom sitt ansvarsområde. Deras beslut var bindande, men de viktiga avgörandena fattades i verkligheten på andra håll. De påminner därför i viss mån om de folkvalda organens reella makt i vårt land, men jämförelsen haltar fortfarande en smula. Den stämmer ännu bättre när Sverige nu blir medlem i EU.

Folkkammaren valde statsrådet, som verkligen hade makt och utgjorde ett slags kollektivt statsöverhuvud, vilket utövade sin funktion genom statsrådets ordförande, det vill säga SEDs ordförande. Det hade flera medlemmar, varav de viktigaste var de sju ställföreträdande ordförandena. Rådet representerade DDR i folkrättsliga sammanhang, fattade säkerhetspolitiska beslut och utsåg landets ambassadörer. Det övervakade också högsta domstolens och statsåklagarens verksamhet samt utfärdade amnestier och benådningar.

Regeringen kallades i DDR för ministerrådet. Där var samtliga partier representerade. Det ledde inrikes- och utrikespolitiken och mer specificerat frågor som rörde politik, ekonomi, kultur, försvar och socialpolitik. Vidare ledde det, samordnade och kontrollerade de andra centrala organens och distriktsstyrelsernas verksamhet. Ministerrådets ordförande var naturligtvis alltid medlem i SEDs politbyrå.

De lägre nivåerna i samhället styrdes av råd; det fanns kretsråd, stadsråd och så vidare. I DDR upplöstes tidigt de traditionella länderna och landet delades i stället in i centralstyrda distrikt (*bezirke*) och kretsar (*kreise*). Ledamöterna i råden från kommunalar upp till folkkammarledamöterna arbetade på frivilligbasis, och folkkammarens sejour var kort. Enligt författningen garanterades valhemligheten, men i praktiken fanns bara en valsedel. Röstningen tillgick så att man tog sin valsedel och visade sin solidaritet med systemet genom att genast och inför valförrättarna nedlägga den i valurnan. Väljarna kunde gå till ett röstbås och stryka kandidater, men det var inte obligatoriskt och noterades, varför de flesta inte utnyttjade möjligheten. I hela landets historia hade man före 1990 aldrig några allmänna, lika, fria och hemliga val.

Det rådde i praktiken dessutom röstplikt, ty de som inte frivilligt kom till vallokalen hämtades dit av valförrättarna. En av mina grannar var valförrättare och berättade en gång en dråplig historia. I hans valdistrikt fanns ett Jehovas vittne, som aldrig kom för att rösta. Min granne gick då hem till honom och meddelade vittnet att han inte hade utfört sin medborgerliga plikt att rösta. "Nej" svarade vittnet. "Var fjärde år får jag tillfälle att säga vad jag tycker om systemet, när jag vägrar komma med till vallokalen." Min granne fick återvända med oförrättat ärende.

I grundlagen garanterades folket alla rättigheter man kan önska sig, inte minst den viktigaste, rätten till arbete, som var reell. De medborgerliga rättigheterna upphävdes dock av den vanliga lagstiftningen. I den mån det existerade några oklarheter fanns på polisstationerna förordningar, som man vid behov visade upp för dem som eventuellt vågade hävda sin rätt. Dessa förordningar var naturligtvis hemliga.

De viktigaste faktiska rättigheterna var sociala rättigheter: rätten till arbete, rätten till lön efter arbetets kvalitet, rätten till fritid och rekreation, rätten till skydd av hälsa och arbetskraft, rätten till en tryggad ålderdom samt om nödvändigt rätten till sjukpension. Dessa sociala rättigheter var reella historiska framsteg, som är ouppnåeliga i ett kapitalistiskt samhälle. Viktig var också rätten till utbildning, där DDR var mycket mer avancerat än Sverige, både ur jämlikhetssynpunkt, jämställdhetssynpunkt och ur resultatmässig synvinkel, även om vårt skolväsen i hög grad är modellerat efter det östtyska. Till skillnad från hos oss fick emellertid även mycket intelligenta barn specialundervisning, det

vill säga skolväsendet inrymde möjligheter för alla att utveckla sin begåvning.

DDR hade fem politiska partier och ett åttiotal samhälleliga organisationer. Det viktigaste partiet var Tysklands socialistiska enhetsparti, SED. Partiet bildades i april 1946 till följd av en sammanslagning av det socialdemokratiska och det kommunistiska partiet i östzonen. Till en början fanns lika många socialdemokratiska som kommunistiska funktionärer, men 1952 var de socialdemokratiska utrensade. Partiet var toppstyrt som alla arbetarpartier. Med partidemokratin var det skvalt bestämt. Medlemmarnas inflytande uttryckte sig främst i att partiledningen innan regeringen lade fram viktiga lagförslag brukade förankra dem bland SEDs medlemmar. Annars var det som i de flesta andra partier: toppen valde sig själv (kooptation).

De högsta ledarna hade kommit fram under mellankrigstiden och var uppvuxna i arbetarhem när seklet var barn. I sin ungdom hade de också en kort tid varit arbetare innan de sögs upp av politiken. Många av dem hade deltagit i kampen mot fascismen och tillbringat åtskilliga år i nazisternas fängelser eller i landsflykt. Det var ett auktoritärt och hårdkokt gäng skolat i stalinismens anda. De blev hårda inte minst beroende på att arbetarklassens liv var hårt. De här hade dessutom sina speciella erfarenheter av nazismen och var fast beslutna att inte låta den få fotfäste på nytt.

Efter 1945 avskilde sig dessa människor från kontakten med vanligt folk. Denna process hade naturligtvis inletts redan under 1930-talet, eftersom många av dem då var tvungna att fly ur landet eller hamnade i Hitlers fängelser.

Det är i Tyskland, liksom överallt på kontinenten och i de anglosachsiska länderna normalt att man niar främmande människor och folk man inte har en nära relation till; även arbetarna gör det. Thälmanns KPD var emellertid ett kämpande parti där alla var kamrater. De var därför Du med varandra, även med Thälmann. Efter 1945 förändrades emellertid tilltalsformerna: Det uppstod Du-kamrater och Ni-kamrater (*Du-genossen* och *Sie-genossen*). Det ledande skiktets distans till de vanliga medlemmarna återspeglades således även i tilltalet. Det fanns gamla partimedlemmar som aldrig accepterade detta. Jag känner till ett fall, då en kvinnlig veteran under 1950-talet flyttade från Öst- till Västberlin av den enkla anledningen. Hon kunde inte acceptera de förändringar som SEDs nya roll som statsbärande parti förde med sig. Ernst Thälmann, en

arbetare från Hamburg, blev det tyska kommunistpartiets ledare efter Rosa Luxemburg och Karl Liebknecht. Han fängslades av nazisterna och avrättades i september 1944.

SEDs kongresser var i praktiken landets högsta beslutande organ. De hölls vart femte år. I enlighet med arbetarrörelsens traditioner hade alla beslut fattats redan innan kongressen. Alla talare var på förhand utsedda och deras anföranden bekräftade redan inledningsvis kongressens beslut. Talarna sjöng en unison sång, ibland kritisk till föregående kongress men alltid bekräftande den aktuella partilinjen. Partiets enhet och harmonin i detta underströks. Sedan ett beslut fattats var alla partimedlemmar tvungna att omfatta det och propagera för det.

Partidisciplinen var järnhård och styrde i många fall även partimedlemmarnas privatliv. Det fanns i DDR många partimedlemmar, exempelvis vissa forskare, som var förbjudna att ha västkontakter. De kallades "oberörbara". Jag kommer ihåg en mycket intelligent och humanistisk partimedlem vid DDR-Kulturcentrum i Stockholm under 1970-talet, vars bekantskap jag sökte. En gång frågade jag honom om han ville gå med på öl en kväll, vilket han uppenbarligen hade lust med men inte tillstånd till. Han började då tala om att en kommunist's högsta plikt var att underordna sig en högre vilja och foga sig i den. Det ansåg denne humanist självklart för en partimedlem. Det här är kanske fallet i de flesta partier, men en självständigt tänkande och handlande människa kan aldrig underordna sig en högre vilja, bara en högre insikt. De som ville göra karriär i partiet fick inte ens gifta sig med vem de ville. Min kvinnliga vän i Berlin berättade att det för henne en gång blivit slut med ett förhållande med en man i den politiska karriären, därför att denne var tvungen att välja mellan henne och politiken.

De som varit med i Thälmanns parti och 1989 fortfarande var aktiva på ledande poster (och inte bara de i den högsta partiledningen) visste ofta mycket litet om vad som rörde sig i huvudet på DDR- befolkningen, i synnerhet som de vägrade tro på de rapporter om tillståndet i landet, vilka lades fram på deras bord av stasi. De gamlas jämförelsepunkter med DDR var alltid kaiserns, Weimartidens och nazisternas Tyskland. Typiskt för DDR-ledarna var också att de förbjöd västliga strömningar inom marxismen. Det hade man gjort redan 1946. Ingenting nytt skulle tillföras, allra minst från väst. Det sades med rätta att Honecker borde ha lyssnat mer på sina barnbarn. Då hade DDR kanske fortfarande funnits kvar. Ändå var Honecker populär när han tillträdde. Man väntade sig

mycket av honom. Kanske är det också som en del initierade östtyskar nu säger, nämligen att Honecker ville få till stånd reformer men stoppades av majoriteten i politbyrån.

Det rådde heller inget kollektivt ledarskap, utan politbyråns medlemmar bevakade noggrant varandra i avsikt att hitta en blotta hos motståndaren. Speciellt den i politbyrån ansvarige för statssäkerheten, Erich Mielke, verkar ha varit en elak farbror. När han arresterades sade han att han älskade alla människor. Det gjorde han säkert också, ty den som älskar alla älskar ingen. Honecker hade ingalunda en Stalins makt, och ville förmodligen inte heller ha det.

Partiledningen förefaller inte i första hand ha varit ute efter att berika sig. Den levde i stort sett inte på en högre standard än professorerna i Dresden men hade kunnat pressa till sig betydligt högre löner och förmåner, om den velat leva ett liv i sus och dus, utsuga befolkningen och samla guld på hög. I själva verket levde den på en lägre nivå än den berömda övre medelklassen i USA. De här var tyska arbetare, inte ryssar eller rumäner. Det var emellertid ett otruggt liv i toppen av samhällspyramiden. Över en natt kunde någon som begått ett politiskt fel försvinna genom att en lucka i golvet öppnade sig under honom. Några dagar senare var personen i fråga kanske bara chef för något obetydligt verk. Man beskrev också sådana människor genom att säga att de ramlat genom fallluckan. Fängelsestraff eller döden behövde de mig veterligt dock inte frukta i DDR. Erich Honecker och hans generation av kommunister hade inte gått in i Tysklands kommunistiska parti för att berika sig och vinna fördelar. Tvärtom medförde ett partimedlemskap för dem i en tid då en revolution nyss misslyckats och nazismen var på väg upp bara risker och uppoffringar.

Korruptionen i DDR var en mild västanfläkt jämfört med förhållandena i andra länder inom "realsocialismen". Någoting levde åtminstone kvar från Rosas och Karls tid. De flesta av de högsta hönsen var inte korrumpade. Å andra sidan hade partiets ledande skikt privilegier. Exempelvis kunde de resa till väst (resekader) och köpa alla västvaror de ville. Det var viktiga privilegier, och i så motto skilde sig ledningens från de vanliga DDR-medborgarnas liv.

Maktens grädda kunde dessutom inte ställas inför rätta. Jag hörde talas om en medarbetare i centralkommittén som hade stoppats av polisen för fortkörning. Polismännen skrev en rapport, men centralkommittésnubben bara skrattade åt dem. Han blev heller aldrig åtalad. Hos oss har vi i

praktiken en liknande situation. Tack vare sina advokater och sin kännedom om systemet brukar inte heller i våra länder samhällets spetsar riskera något straff för sina handlingar.

Det går inte att förstå dessa människor och den politik de förde, om man tror att de var utpräglad onda, ty det var de i regel inte. Däremot var de inte särskilt begåvade och levde dessutom kvar i en värld som sedan länge hade upphört att existera. De ville det bästa för sitt folk, men på patriarkers vis och villkor. Patriarkerna i arbetarklassen styrde sin familj med järnhand, men de var också visionärer, som levde med drömmen om att kunna skapa det goda samhället. Var det någon i familjen som inte passade dem åkte denna bara rätt ut. De kunde inte tänka annorlunda.

På samma sätt som finansminister Gunnar Sträng 1968 ansåg att samhället var färdigbyggt, trodde partiledningen i DDR att landet 1989 var fullkomnat. Den kunde aldrig tänka sig ett samhälle stätt i ständig förändring. Deras idealbild av samhället och världen kommer väl till uttryck i illustrationerna till det sovjetiska dataspelet Tetris: Harmonin är det genomgående draget. Människorna bygger upp sitt land, tillägnar sig kulturen, tävlar i fredliga lekar med de kapitalistiska länderna och utforskar rymden, som blir den högsta av alla verksamheter.

Partiet ville låsa fast den samhälleliga rörelsen, men när man försöker sig på det går rörelsen under jorden. Också motsättningar som ursprungligen inte är antagonistiska kan bli det, om de tigs ihjäl. Partiledningens samhällssyn utgjorde naturligtvis en bjärt kontrast till hela den marxistiska filosofin, i vilken förändringen är det enda beständiga. Det kunde partiledningen på grund av arbetarklassens ställning som subaltern klass i samhället och produktionen emellertid aldrig förstå.

Jämfört med kaiserns och Weimartidens Tyskland var DDR naturligtvis i socialt hänseende ett paradiset, varför partiledningen inte förstod vad människor klagade över. Den jämförde förhållandena i DDR med dem under sin egen uppväxt och kunde därmed åtminstone fram till omkring 1977 med all rätt säga att folk aldrig haft det så bra. Längre sträckte sig inte deras synrand. "För liten kille i för stora tofflor", sade min historielärare i Norra latin om Josef Stalin. Detsamma kan sägas om Erich Honecker, fastän man ingalunda i fråga om despotism och maktutövning får jämföra honom med 1900- talets Ivan den förskräcklige i Kreml.

Vi får inte underskatta de marxistiska klassikernas inflytande på de kommunistiska arbetarnas ideologi (ett vetenskapligt synsätt kunde de

aldrig tillägna sig). Borgerliga intellektuella som Marx, Plechanov och Lenin, vilka i sin tur var påverkade av Rousseau och Tjernysjevskij, med sin naiva tro på det godas slutseger och det ädla arbetande folkets ofelbarhet hade påtvingat dem en monolitisk världsåskådning, enligt vilken proletariatet skulle ha den totala makten. Den uteslöt behovet av kontrollmekanismer (checks and balances) i systemet. Det var därför lätt och naturligt för medlemmarna i partiledningen att i egenskap av förtruppens förtrupp tillvälla sig den totala makten. Makt korrumpierar alla människor och samhällslager. Det märkliga med DDR var att korrruptionen och maktmissbruket i jämförelse med exempelvis Sovjetunionen var så ringa.

Det var ett negativt urval av det tyska kommunistpartiets kader som fanns kvar 1945. Nazisterna började hösten 1944 systematiskt avrätta kommunister och andra motståndsmän i tyska fängelser och koncentrationsläger. Men de gjorde sig inte av med medelmåttor som exempelvis Honecker och Mielke. De visste att de skulle förlora kriget och ville göra det så svårt som möjligt för ryssarna att upprätthålla makten i sin blivande ockupationszon. Omkring 1400 tyska kommunister drevs i landsflykt till Sovjetunionen, varav cirka 700 kom tillbaka till DDR. Stalin var känd för att nacka alla som andligt sett var huvudet högre än han själv, men både Ullbricht och Pieck kom helskinnade tillbaka till Berlin. I praktiken var möjligheten att utveckla en demokratisk socialism obefintlig redan från början.

Jag kommer väl ihåg det ögonblick jag insåg att centralkommitténs medlemmar måste vara korkade. Det var en varm sommardag 1988 när jag var på väg över gården från förlaget till matsalen i *Sächsische Zeitungs* byggnad. Jag var ensam och funderade på ingenting. Plötsligt slogs jag av insikten: "Herre gud, de är ju dumma." Det var ingen kul visshet att leva med, och man delgav den inte åt vem som helst. Förmodligen fick stasi förr eller senare reda på det i alla fall, ty nätet av angivare kring mig var tätt. Jag hade vid ungefär samma tid en diskussion om det politiska systemet i DDR med en översättare, som hösten 1989 erkände att han arbetat för stasi. "Ja, ja, det tar tre år innan man har genomskådat systemet", blev hans kommentar. Sina nya uppgifter om mig bör han rimligen ha förmedlat till sin uppdragsgivare.

SED var ett proletärt massparti med 2,3 miljoner medlemmar 1989. Eftersom det var statsbärande drog det till sig all slags karriärister och opportunisterna. Det fanns 1945 en stor grupp som hade sympatiserat med

nazisterna och varit deras medlöpare men inte gått in i partiet. Dessa människor gick snabbt in i SED och erövrade i exempelvis Dresden alla inflytelserika poster i staden. Ledningen ville ha pålitligt folk på viktiga befattningar. De pålitligaste den kunde tänka sig var partimedlemmar ur industriarbetarklassen. Massor av människor, som ville vinna fördelar av något slag, gick med i partiet och blev följaktligen de pålitligaste och mest hängivna partilinjen av alla, innan allt i november 1989 brakade ihop.

Eftersom partiledningen strävade efter att få med så många människor som möjligt i SED, nådde man till slut en ribba som blev svår att överskrida. Det fanns en gräns för antalet karriärister också i DDR. De första som hösten 1989 lämnade partiet var arbetarna. De lämnade SED en masse och började när systemet brutit ihop och risken för polisens och folkarméns ingripande var obefintlig demonstrera för ett enat Tyskland och heja på Kohl, som lovade guld och gröna skogar. Kvar blev de udda, som våren 1990 började utveckla PDS. Skillnaden mellan de normala, som 1989-1990 lämnade partiet, och de udda, som var kvar, var himmelsvid. De normala var ungefär lika dryga och överlägsna som dylika människor brukar bli om de får makt, medan de udda var känsliga humanister och ofta begåvade.

Jag brukade på jobbet fundera över vilka partimedlemmar som egentligen var marxister och humanister, kom fram till att det troligen fanns några stycken, och att det var just de som uppskattade mig. Våren 1990 visade det sig att jag i regel haft rätt i min bedömning. Några partimedlemmar på *Verlag Zeit im Bild* stannade kvar i partiet, som döpts om till PDS (*Partei des demokratischen Sozialismus*, Den demokratiska socialismens parti). Det var mestadels just dem jag litat på. Tre personer på förlaget, förlagsdirektören, chefredaktören och överbokhållaren (ekonomichefen), måste vara extra pålitliga och utnämndes därför av centralkommittén. Alla tre var extremt normala och lämnade inte oväntat partiet så fort de kunde. På samma sätt var det under upplösningsperioden i hela landet.

Den information som DDR-media gav var mycket skral. I partiet visste man däremot mer. Det började i partiavdelningarna med "unter genossen", förtroliga samtal mellan någon funktionär och de vanliga partimedlemmarna. Sedan fick man mer kunskap om vad som hände i och utanför landet ju högre upp man avancerade. På toppen vimlade det helt logiskt av relevant information. Det var alltså samma system som

bland frimurarna, vilka också flyttas uppifrån grad till grad enligt en given befordringsgång.

Överhuvud taget doldes all information. Det fanns, liksom i Norden, goda stadsbibliotek, och bokutgivningen var storartad, men steget därifrån till att kunna bedriva avancerad forskning var stort. För att få tillgång till västlitteratur på forskningsbiblioteken måste man ha ett intyg från någon institution, i mitt fall *Verlag Zeit im Bild*. I forskningsbiblioteken fanns i sin tur litteratur som man dessutom måste ha centralkommitténs tillstånd för att få läsa. Inte heller forskarna fick läsa vad de ville utan bara vad de ansågs behöva. Frimurarsystemet var infört överallt. Även i Sverige är forskningsbiblioteken inte avsedda för den stora allmänheten, men kan man visa att man har behov av dem, går det alltid att beställa böcker. Det finns heller ingen litteratur försedd med giftstämpel, som bara somliga får tillgång till.

Det värsta var emellertid att man i den sista officiella utgåvan av Lenins verk förfalskade den store revolutionärens tankar. Eleverna i partiskolorna märkte att vad Lenin sagt var beroende av vilken upplaga av hans verk man läste. En portugisisk författare, som arbetade som översättare vid *Verlag Zeit im Bild*, undersökte saken genom att jämföra den sista utgåvan av *Lenin-Werke* med äldre portugiska upplagor. Han kunde konstatera att på de ställen Lenin skrev om demokrati och socialism hade partiledningen (i sista hand SUKPs politbyrå) ändrat bolsjevikledarens text, så att den skulle stämma bättre överens med partilinjén, som också Lenin således måste följa. Marx och Engels skrifter trodde han dock inte vara ändrade eftersom de knappast lästes. Informationen flödade i partitoppen, medan den var lägst i botten. Men så är det i praktiken också i Sverige och Finland.

Bildningsnivån bland de ordinära partimedlemmarna var inte högre än bland arbetarna i allmänhet. Det fanns emellertid ett stort bildat skikt, som i dag återfinns i PDS. De som ansågs utvecklingsdugliga sattes i partiskolor, av vilka de högsta var mycket avancerade. SED hade således en kunnig kader och en obildad bas bestående av industriarbetare. Det var också denna bas som skulle kasta systemet över ända. Systemet med all information samlad i toppen och så litet som möjligt i botten är emellertid inte unik för "realsocialismen".

Tack vare skolorna och den goda bokutgivningen kunde de bildbara skaffa sig betydande kunskaper. Östtyskarna står fortfarande på en mycket högre bildningsnivå än sina västtyska bröder och systrar.

Skillnaden mellan de båda systemen var att det i en liberal demokrati finns en mängd öppen information, som i DDR var hemlig. Det kunde röra sig om så triviala saker som skilsmässostatistik eller inflationens storlek. En vanlig människa i väst får emellertid aldrig lära sig att bearbeta och strukturera denna information, varför dess politiska sprängkraft i normalfallet är lika med noll. Det stora skiktet av bildade människor i Östtyskland kan däremot den konsten, vilket nu också påverkar partistrukturen i det forna DDR: högerpartierna går kraftigt tillbaka.

Det fanns därför i DDR en motsättning mellan partiets strävan efter att bilda folket och dess behov av att samtidigt inte informera om sådant som skulle kunna ifrågasätta partilinjen. Bildningsledet i denna motsättning var dock starkare. Det ser vi i dag. Männerna i den högsta partiledningen (och de var alltid män) var mycket gamla. De ledande figurerna var de som varit med redan under 1920- och 1930-talet men ännu inte hunnit dö. Honecker tillträdde sitt ämbete vid en ålder då politiker i väst börjar fundera på att dra sig tillbaka. Många finner detta lustigt, men det beror på att de inte har det historiska perspektivet och inte vet hur man såg på människor och livserfarenhet i den traditionella arbetar- och bondeklassen. Det traditionella samhället förändrades föga. Med stigande ålder visste man mer och mer om hur det fungerade samtidigt som människokunskapen ökade. Det var därför naturligt att de äldre visste bäst. Allra bäst visste naturligtvis de äldsta. Att samhället i grunden nu fungerade annorlunda, och att stigande ålder inte i alla sammanhang längre är en tillgång, kunde dessa gamla människor i politbyrån därför inte förstå. Hur många vill för övrigt inse att tiden runnit ur deras händer? Dessutom ville nog många i partiledningen att människor med direkt erfarenhet av kampen mot fascismen skulle sitta kvar så länge som möjligt. Vi kan ta ett parallellfall från Finland, där man så länge som möjligt valde överbefälhavare som kämpat i fortsättningskriget och helst även i vinterkriget. Frågan ställdes i början av 1970-talet av en skribent i *Hufvudstadsbladet*, när den tiden började lacka mot sitt slut: Hur länge kan vi ännu få en överbefälhavare med krigserfarenhet?

Förutom SED fanns ytterligare fyra partier i folkammaren, vilka hade mellan 100 000 och 140 000 medlemmar vardera. De flesta bildades strax efter krigsslutet. Tysklands demokratiska bondeparti (DBD) var första hand kooperativböndernas parti och kan på sätt och vis jämföras med vårt gamla bondeförbund, centerpartiets föregångare. I DDR fanns också ett

kristet parti, Kristdemokratiska unionen (CDU), som kanaliserade kristna intressen och värderingar. I landet fanns till skillnad från i Sovjetunionen ett skikt av egna företagare och hantverkare. De organiserades främst i Tysklands liberaldemokratiska parti (LDPD). Efter kriget fanns i landet flera gamla wehrmachtofficerare, som byggde upp folkarmén. De flesta av dem var inte kommunister, men de var bildade, konservativa antifascister, som därför inte ville tjäna imperialismen. De utgjorde den ursprungliga kärnan i Tysklands nationaldemokratiska parti (NDPD), som under 1980-talet huvudsakligen bestod av kooperativt arbetande hantverkare, andra småföretagare och intellektuella.

Till skillnad från i väst fanns även andra sammanslutningar än partier representerade i parlamentet. Den viktigaste av dem var Fria tyska fackföreningsförbundet (FDGB). Fackföreningen i DDR var inte ens på papperet någon kamporganisation utan motsvarade närmast de klassiska gula fackföreningarna hos oss. Dess viktigaste uppgifter var av social natur; den kanske allra viktigaste var att förvalta och driva de talrika semesterhem som stod till förfogande för landets arbetande människor för en billig penning. En annan viktig uppgift för FDGB var skötseln av socialförsäkringssystemet.

Ungdomsorganisationen Fri tysk ungdom (FDJ), som organiserade 75 procent av landets ungdom mellan 14 och 25 år, var också representerad i folkammaren, liksom kvinnoförbundet, Tysklands demokratiska kvinnoförbund (DFD), DDRs kulturförbund (KB) och Böndernas stödförening (VdGB). Några motsättningar mellan dessa partier och organisationer kom aldrig till uttryck i offentligheten. Alla meningsmotsättningar doldes noga, och uppgörelserna mellan de olika parterna skedde bakom lyckta dörrar. På ytan härskade i DDR en sövande endräkt.

Även intresseorganisationerna var således representerade i parlamentet. Vi kan här se ett drag, som framträder överallt där arbetarna fått inflytande (också i Norden), nämligen sökandet efter korporativa lösningar. Folkammaren hade inte få likheter med vår gamla ståndsrepresentation, och mandatfördelningen mellan "stånden" och mellan partierna var liksom i ståndsriksdagen en gång för alla given. Högadeln motsvarades av SED, som innehade en ledande roll, vilken inte fick ifrågasättas. Den stod nämligen inskriven i författningen. Partiet var således aldrig tvunget att på allvar argumentera för sina förslag, utan om någon trilskades kunde man alltid hänvisa till konstitutionen. Det var den

främsta anledningen till att systemet stagnerade. På samma sätt var det i alla "realsocialistiska" länder och är det fortfarande bland annat i Kina och på Kuba. Alla dessa organisationer var i sin tur organiserade i Nationella fronten, som bildats 1949 för att samla folket bakom partiet.

Ett kapitel om det politiska systemet vore ofullständigt utan ett avsnitt om stasi. DDR var ett totalitärt system. En säkerhetstjänst behövdes också, ty i landet opererade utländska agenter, också svenska, vilka sysslade med spionage, sabotage, svartväxling och så vidare. Det vill säga gjorde allt för att knäcka systemet. Den tyska säkerhetspolisen var ett eget departement, *Ministerium für Staatssicherheit*, Mfl, ministeriet för statens säkerhet. Det hade tre avdelningar, en för vanligt spionage utomlands, en för industrispionage samt en avdelning för övervakning av landets befolkning. De olika avdelningarna använde sig i sitt arbete av många olika metoder. En av deras främsta källor utgjordes av alla de angivare som arbetade för dem. Det hävdas att organisationen hade 80 000 avlönade medarbetare. Till dem hörde ett helt regemente som övervakade ledarnas säkerhet och stod vakt vid den okände soldatens grav i Östberlin.

Dessutom fanns hundratusentals inofficiella medarbetare, varav de flesta arbetade på frivillig basis. De kunde få förmåner av olika slag, exempelvis tillstånd att resa utomlands, men i princip arbetade de "för saken". De som vägrade samarbeta kunde bli utsatta för repressalier.

Vanligt folk, det vill säga sådana människor som inte kunde göra karriär, var emellertid inte rädda för Mfl. "Hör, nu lyssnar de från Konsum", kunde de säga. Själv gav jag rätt mycket fan i att tänka på vad jag sade, dels på grund av att jag inte hade någon möjlighet att göra karriär, och dels eftersom jag levde i den naiva tron att den som ärligt säger sin mening vinner till sist. Det blev en vana att leva med informanterna runt omkring sig. Det ohyggliga efter DDRs sammanbrott var att få veta hur många de i själva verket var, hur utbyggt systemet var och hur effektivt det fungerade. Stasi hade informanter i familjerna, i släkten och vänskapskretsen. Det gick inte att undgå dem. De informanter, som ville in i systemet, önskade naturligtvis göra ett gott intryck på sina överordnade. De friserade därför berättelserna om sina offer, så att de skulle passa "dem där uppe".

Människor kunde också utan att de själva var medvetna om det betraktas som inofficiella medarbetare. Dyliga agenter fick kodnamn. Några som råkade illa ut efter återföreningen var ledare för sånggrupper, körer och dylikt vilka skulle uppträda utomlands. De måste i god tid före

resan meddela sina överordnade om det fanns någon i gruppen som kunde tänkas hoppa av, och i så fall fick vederbörande inte följa med. Alla sådana ledare har nu mist sin tjänst.

Några andra, vilka också utan eget vetande användes som källor av stasi, var de som fick fara utomlands i tjänsten, resekadern. När de kom tillbaka till sitt företag eller andra institutioner fick de avlägga en skriftlig rapport om vad de upplevt. Dessa berättelser gick vidare till stasi, men det var inte alla gånger som de som skrev dem var medvetna om det. De kan således inte betraktas som medarbetare.

Alla länder har sin säkerhetstjänst. Vad man anklagar Mfl för är att ha begått omänskliga handlingar. Folk har blivit förhörda med metoder som icke anstår ett kulturfolk, och man har påtvingat dem arreststraff som ej går att försvara, men fallen är ganska få och ligger långt tillbaka i tiden. Under de sista tio åren av DDRs existens förekom ingenting sådant. Någon gång under 1970-talet bestämde sig partiledningen nämligen för att nu skulle landet bli en modern stat, och då kunde den inte tillåta sig något dylikt. Det totalitära systemet och den politiska ofriheten var DDRs helvete. Lustigt nog förbleknar, och inte bara för mig, detta helvete med åren. Vad jag och dem jag talat senare med i dagens Östtyskland mest erinrar oss är DDRs himmel, men mer om den senare.

DDR var grundat på ett nej till fascismen. Det växte fram ur resterna av den antifascistiska front som utvecklats före och under kriget. Denna antifascistiska kamp präglade också hela den officiella politiken. Nu skall man inte beröva ett folk dess erfarenheter även om de är negativa, men partiledningen levde 1989 mentalt kvar i tiden före 1945, då den fått sina avgörande erfarenheter och värderingar. Dessa skulle de med djävulens våld också inympa i det uppväxande släktet, oavsett om deras världsbild fortfarande var giltig eller ej.

Det förekom emellertid inte heller i DDR någon avnazifiering av folket. Partiledningen talade heller aldrig om nazister utan bara om fascister. Nazisterna förlorade efter 1945 alla tjänster, men en verklig denazifiering hade krävt något slags kollektiv terapi under ledning av psykiatriker specialiserade på massans psykologi. Den blev, liksom i BRD, aldrig av. I stället förklarades att endast fascisterna hade begått brott mot mänskligheten, och att det bara var fascisterna som fört krig mot Sovjetunionen. Folket däremot hade redan från början kämpat mot fascismen. Detta påstods på fullt allvar i ett land vars folkmassor nyss förlorat sin mest populära politiske ledare i historien, Adolf Hitler. I den

antifascistiska motståndsrörelsen deltog som mest två procent av befolkningen.

DDR var också grundat på ett nej till kapitalismen och den liberala demokratin. I stort kan "real socialismen" betraktas som en antites till hela den kapitalistiska samhällsformationen. Antiteser blir aldrig långlivade, men de utgör förutsättningar för nya synteser. Ur filosofisk synvinkel kan man betrakta DDR som en negationens negation av det kungliga enväldet, absolutismen. Parallellerna är slående. Kanske var systemet en historisk nödvändighet? I vilket fall kan vi lära mycket av det i kampen mot kapitalismen och den borgerliga staten, så slipper vi begå en del annars sannolika misstag, till exempel att förneka egennyttans existens.

DDR var förvisso en arbetar- och bondestat. På de flesta betydande poster satt arbetare och ibland bönder, eller åtminstone människor som kom från dessa samhällslager. Deras politik gagnade arbetarna, som utgjorde det stora flertalet av medlemmarna i SED. Man kan sympatisera med arbetarklassens kamp och försöka förstå den, eller alternativt fördöma den, men ungefär som i DDR blev det överallt där den fick den reella makten. De kunde inte handla annorlunda än de gjorde, och den som inskränker sig till att fördöma dem gör det allt för lätt för sig.

DDR var det mest utvecklade landet i östblocket. Sovjetunionen var mycket speciellt, vilket berodde på Rysslands efterblivenhet 1917. Ryssland utgör en del av Västerlandet men är inte Europa. Rumänien var 1945 ett utfattigt och underutvecklat agrarsamhälle. Dess moderna historia och politiska ledning bör bedömas därefter. Tyvärr var de humanistiska, patriarkala och korporativa elementen inbegripna i en dödlig omfamning, som de inte kunde frigöra sig ur, vilket medförde att systemet saknade utvecklingsmöjligheter. Utan fördelar för de vanliga människorna var det dock ej. Det kommer att framgå av den fortsatta framställningen.

MEDIA

Media och skolorna var de viktigaste officiella bärarna av statsdoktrinen. Alla politiska system, vare sig de är progressiva eller reaktionära, vilar på en doktrin, som måste kunna inympas i folket för att systemet skall bli legitimt i medborgarnas ögon. Det kallas indoktrinering och förekommer i alla samhällen. I normalfallet tror också folket på denna doktrin och anser den vara rätt och riktig. Det politiska och ekonomiska systemet åtnjuter då legitimitet. Så var det också i DDR. Människor ansåg i allmänhet att socialism i sig var någonting bra, även om de hade synpunkter på brister i systemet.

Till följd av perestrojkan i Sovjetunionen utlöstes emellertid en rörelse i hela den "realsocialistiska" världen. Intelligentian började diskutera och ifrågasätta systemet på allvar. Kritiken hade övergått från gnöl till en utbredd systemkritik, som ledde till att det stalinistiska systemet i DDR hösten 1989 förlorade sin legitimitet.

Ur ideologisk synpunkt var just media och främst pressens enfaldiga utformning den svagaste punkten i SEDs propaganda. De arbetade nämligen på samma sätt som nazisternas propagandaapparat, med att upprepa, upprepa och upprepa. Nu är det riktigt att en rörelse bör upprepa sina teser, men det bör ske på ett intelligent sätt. Nazisterna vände sig i sin propaganda främst till de intellektuellt efterblivna, som till stor del redan omfattade de brunas tankegods. Den som däremot vill föra fram en humanistisk idé måste rikta sig i första hand till progressiva opinionsbildare för att få gehör för sina tankar. Idéerna sprider sig sedan, om de är bra, via flera led till de övriga i samhället. SED satsade på att göra tvärtom, ty varför skulle partiet misslyckas där nazisterna lyckats?

Man hyllade Lenin men begrep honom inte. Han utredde nämligen principerna för spridning av framstegsvänliga tankar i sin epokgörande skrift *Vad bör göras?* Lenins uppfattning i denna fråga har sedermera styrkts även av borgerliga sociologer. Den är också förenlig med synen på människan som ett flockdjur, som bildar hierarkier. Därmed förlorar emellertid liberalismen sin legitimitet, eftersom den utgår från den förnuftige individen, som på helt egen hand rationellt fattar sina beslut och har ett omätligt frihetsbehov. Så ville socialliberalismens fader, John

Stuart Mill, tänka sig människan, men mycket tyder på att detta för honom var en utopi, som han själv var medveten om. Marxismen och konservatismen utgår i stället för från individen från alla människor i samhället i deras relationer till varandra och strävar efter att söka helheter. Båda är de historiska och organiska synsätt, medan liberalismen är ohistorisk och atomistisk. Den är däremot analog med tesen om varans frihet.

Värst i DDR var pressen, dagstidningarna. De var rent infantila. Alla partier och organisationer hade sina egna tidningar, även fackföreningsrörelsen och FDJ. Som exempel på hur pressen fungerade tar vi SEDs huvudorgan, *Neues Deutschland*, som utkom sex dagar i veckan. Den finns kvar och är i dag organ för PDS. Sedan november 1989 har den förändrats mycket. Avisan är 1994 läsvärd och fortfarande Östtysklands största morgontidning.

Jag har granskat innehållet i *Neues Deutschland*, under första veckan i oktober 1986. Denna vecka är intressant, eftersom DDRs nationaldag firades den 7 oktober, och det avspeglades även i bladet. ND, som tidningens namn förkortas, omfattade normalt åtta sidor. Jag brukade läsa den om morgonen direkt när jag kom till jobbet och samtidigt rökte jag en cigarett. När cigarettens var slutrökt hade jag också läst färdigt tidningen. På paradsidan hade man aktuellt in- och utrikesmaterial. Sidorna två och tre var redaktionella. Här fanns exempelvis ledarnas tal återgivna, men de var, liksom ledarartiklarna, mycket svåra att tyda. På dessa sidor fanns också redogörelser för hur partikongressens beslut förverkligats och rapporter om nya framsteg inom produktionen. Det var alltid fråga om topprestationer, *spitzenleistungen*. I själva verket var stora delar av landets industri efterbliven, men det försökte man dölja genom att betona den del som var någorlunda avancerad. Den aktuella veckan fanns ett helsidesreportage om Jenas 750-årsjublieum med rubriken "Från liten vinbondestad till centrum för högteknologin". I Jena hade allting sedan 1945 bara blivit bättre. All industriverksamhet DDR sysslade med var officiellt högteknologi. Alltid lurade man någon, men kanske främst sig själv. Och så naturligtvis de troende i väst.

Att förstå innebörden av officiella tal och ledare i *Neues Deutschland* var svårt för den oinvigde. Man måste nämligen kunna läsa mellan raderna. Det gällde att känna till vad som inte sades och vad som sagts eller skrivits vid tidigare tillfällen, vad som var nytt, vad som upprepades och

vad som utelämnades. Att läsa realsocialismens dagstidningar var en konst i sig. Jag iddes aldrig lära mig den.

Kultursidan fanns på sid 4 och var mycket tråkig. Den granskade veckan dominerades kulturmaterialiet av rapporter från Berlins festspel, som pågick vid denna tid. Andra inslag var exempelvis en artikel om en DDR-utställning med "ett representativt utbud" på bokmässan i Frankfurt am Main.

Utrikessidorna var sidorna 5-6. Eftersom alla nyheter först måste godkännas av censuren, var de redan gamla när de publicerades. Ofta var de bra, särskilt de mindre. De stödde dock alltid partilinjén.

Utrikesmaterialiet var avsett att övertyga läsarna om DDRs förträfflighet samt stödja framåtskridandet och kampen utomlands. Den kapitalistiska världen utmålades i dystra färger. I numret för den 4-5 oktober 1986 meddelades sålunda om lönesänkningar i USA, och om att fyra miljoner människor i BRD var drabbade av arbetslöshet. Däremot skrev man aldrig om när lönerna höjdes och arbetslösheten minskade i väst, varför lönerna hela tiden sänktes i de kapitalistiska länderna samtidigt som arbetslösheten alltid ökade. Det medförde naturligtvis på sikt också att befolkningens förtroende för utrikesinformationen minskade, eftersom de flesta hade tillgång även till andra uppgifter. Den granskade veckan var Honecker i Moskva. ND rapporterade under rubriken "Möte mellan Michail Gorbatsjov och Erik Honecker i Moskva". Den uppmärksamme läsaren lägger märke till att tidningen inte skrev "hjärtligt möte", och på bilden är den sovjetiske partiledarens födelsemärke i pannan bortretuscherat. Det tog man alltid bort i DDR. Förmodligen också i Sovjetunionen och de andra realsocialistiska länderna.

Några inrikesnyheter i vår mening fanns inte. Sista sidan bestod i regel av nyheter och notiser från Östberlin och hade då namnet "Från huvudstaden".

I samband med nationaldagen den 7 oktober publicerades alltid positiva gratulationstelegram från andra regeringar och statschefer till DDR-ledningen. Det gjorde ett lustigt intryck på oss från väst. Man publicerade denna vecka också namnen på alla som fått motta en orden denna dag. Ordinar var i DDR inte fy skam att få, ty med dem följde alltid en summa pengar. Ju högre orden man fick, desto större var beloppet. De som fick de högsta ordnarna kunde leva gott i flera år på den summa de inbragte.

Ganska ofta hade ND även artiklar om samhällsvetenskap, historia, filosofi, naturvetenskap och teknologi. Det fördes dock inga öppna

diskussioner. Debatter av den typ som ibland pågår i våra tidningar lyste helt med sin frånvaro, eftersom man officiellt förnekade alla motsättningar. Den offentliga diskussion som fördes pågick i stället i små facktidsskrifter, som de flesta inte hade en aning om att de existerade. Exempelvis Deutsche Kommunistische Partei (Tyska kommunistiska partiet) i Västtyskland kände till dessa och refererade dem ofta för att påvisa att det faktiskt ägde rum en diskussion i DDR. Vad man inte nämnde var tidsskrifternas upplaga och deras begränsade läsekrets.

En kvinna i Dresden frågade mig en gång om hur tidningarna i Sverige såg ut, och om man kunde lita på dem. Jag svarade att hos oss är det viktigt att läsa vad som står under mindre rubriker samt notiser, medan man i regel bara behöver ögna igenom artiklar med stora rubriker. "Aha", blev hennes replik. "Det är alltså på samma sätt som hos oss."

När jag flyttade in i min möblerade lägenhet i Dresden ingick i möblemanget en svart-vit TV, varför jag systematiskt började tillbringa kvällarna framför rutan eftersom jag dels ville bättra på min tyska och dels ville få en inblick i vad staten och partiet ansåg att folk skulle sysselsätta sig med.

De sämsta programmen, liksom på radion, var nyhetsprogrammen. TVs nyhetshuvudsändning, *Aktuella kameran*, var en halv timme lång och bjöd på föga relevant information. I stället dominerades programmet av långa industrireportage om näringslivets snabba utveckling, som skulle höja arbetsmoralen. Nyheterna gick sedan i repris i de senare, förkortade nyhetssändningarna och även morgonen därpå. Om DDR vunnit en internationell framgång av något slag kom den nyheten om den alltid först och slogs upp stort. Media gav ett minimum av information.

Partiledningen, som väl visste hur efterblivet DDR på många plan var gentemot de ledande västländerna, led nämligen av mindervärdeskomplex, som smittade av sig på SEDs kader. Inte minst märktes det på *Verlag Zeit im Bild*, där de ledande partimedlemmarna var mycket känsliga för påpekanden om exempelvis den tekniska nivån i Sverige. Därför försökte man göra mesta möjliga av de framgångar man nådde. I stället för att utveckla ett alternativ och vara stolt över det försökte man tävla med väst på västs villkor.

TV var alltid med om någon ledande koryfé besökte en fabrik eller ett jordbruk. Statschefens utlandsbesök bevakades noga. Under min tid i DDR besökte han Sverige. Honecker tyckte om att resa, och det gick många historier om hans reslust. Ett av de få betydande länder han inte

hann besöka var USA. Honecker ville emellertid gärna komma dit och började därför under 1980-talet flörta med judarna, som är en mäktig intressegrupp i Nordamerika. Under min tid var det därför ingen hejd på vad som gjordes för dem. Tidigare hade de bara varit lagom populära.

Hans Sverigebesök följdes dag för dag av DDRs TV. Det var en smula komiskt att se den politiska och ekonomiska eliten i mitt fosterland hålla lismående lovtal tal till den före detta takläggaren och DDR på sin bästa skoltyska (Man hade letat upp några som åtminstone nödtorftigt kunde staka sig fram på språket.) "Honey Boy" sken naturligtvis. Han var kanske inte okänslig för smicker, men visste samtidigt att han hade något att erbjuda. DDR var under 1980-talet nämligen en intressant handelspartner. I dag vill dock ingen av dem ha med den före detta östtyska statsledningen att göra, och har säkert glömt vad de sade till dess representanter i Sverige före murens fall.

En gång såg jag ett inslag, där man följde med Erich Honecker på fabriksbesök. Det var rent löjeväckande. "Honey Boy" mottogs av personalen som om han varit kungen, inte Carl XVI Gustaf utan Oscar II. En arbetare som fick ta honom i hand bockade så att han höll på att slå pannan i golvet och var mäkta stolt över att få uppleva ett sådant ärofullt ögonblick. Det måste ha varit den största stunden i hans liv, åtminstone före murens fall. Samtidigt rabblade han ur sig en utantilläxa om de stora framsteg hans fabrik gjort. Sådan var den officiella stämningen i DDR. Wilhelminernas och patriarkernas Tyskland levde kvar.

Dessa nyhetssändningar bör ställas mot de västtyska, som är mer raffinerade och kunde ses av största delen av befolkningen. DDR-ledningen var så enfaldig att den inte låtsades om konkurrenterna. Resultatet blev på sikt förödande. Det var inte så att östberlinarna ville ha kapitalismen, men de ville bli tagna på allvar och kunde göra en någorlunda vettig bedömning, eftersom de med flera tittade både på DDR-TV och västtysk dito. De språkkunniga i Östberlin kunde även ta in amerikanska, brittiska och franska radiostationer i Västberlin.

Själv kunde jag inte se väst-TV men hörde på RIAS, en amerikansk radiosändare i Västberlin, vilken sände på tyska och främst riktade sig till DDR-befolkningen. Det var inte förbjudet, utan alla i Dresden som ville följa med lyssnade på västtysk radio, i regel "Deutschland- Funk". Eftersom människorna i Dresden visste att TVs bild av verkligheten stämde föga överens med deras egen, trodde de inte heller på utrikesnyheterna.

DDR:s två kanaler sände mycket långfilmer, i snitt cirka två per kväll. Många av dem var deckare, som östtyskarna var tokiga i. Man sände även en mängd cowboyfilmer och kostymfilmer. Alla filmer dubbades till tyska med undantag för en del sovjetiska, som sändes i pedagogiskt syfte. Det var ganska komiskt att i en svensk film höra Studentsången sjungas på tyska. TV köpte in hela serier med skräpfilmer från väst, men cirka en gång i veckan kom en film av värde. Man sände också östtyska filmer och serier, vilka ofta var bra. Vidare var det mycket underhållning och "shower", som kunde vara rätt OK. Liksom i Sverige gick de sämsta programmen på bästa sändningstid, eftersom också DDR:s TV-ledning var medveten om vilka som då ser på TV.

Det fanns bara ett riktigt grovt indoktrinerande program, Svarta kanalen, som gravallvarligt gisslade förhållandena i de kapitalistiska länderna, särskilt Förbundsrepubliken. Det sändes för att påverka hemmaopinionen och skildrade allting i svart och vitt. Jag såg det bara några få gånger. Det var typiskt tyskt.

Fredagkvällar brukade någon av kanalerna sända en importerad erotisk film. Staten ville nämligen öka nativiteten. Utvandringen var större än födelseöverskottet, varför landets befolkning minskade. Under 1950-talet hade folk också flyttat in från BRD, men under 1980+alet förekom nästan bara utvandring.

Bäst var barnprogrammen. De präglades av ömhet och humanism. Dockfiguren "Herr Sandmann" var ungarnas favorit.

När jag i mitten av 1970-talet kom hem från Finland, märkte jag att de svenska TV-programmen hade ett mycket snabbare tempo än de finska. Jag fann det enerverande. I DDR:s TV återupplevde jag det tempo i TV-programmen jag funnit så njutbart under mina år i Helsingfors.

Dresden var en av de få städer i landet som inte kunde ta in västtysk TV. Det stärkte de intellektuellt efterblivna dresdenborna i deras övertygelse om att allt var så mycket bättre i BRD. Denna stad kunde också skryta med de flesta utvandringsansökningarna i DDR och kallades av de mer upplysta av denna anledning för "De ovetandes dal". Dresden ligger nämligen i en kittel utmed Elbe, varför de västtyska TV-strålarna inte kunde tränga ned. Överhuvud taget var det så i DDR att ju mer kunskaper människor hade om väst, desto mindre benägna var de att emigrera. Västtysk TV spelade här trots allt en förklarande och upplysande roll.

Våren 1989 hade statsledningen insett att man måste göra någonting åt det gräsliga TV-utbudet i Dresden. Man började därför sätta upp antenner som kunde ta emot *Radio Television Luxembourgs* sändningar. De är mycket dåliga, bygger på billig underhållning och har få nyhetsutsändningar, passade alltså partiledningen som hand i handske. Vad man emellertid inte räknat med var reklamens effekter, i synnerhet inte med säsreklamens, på de konsumtionsgalna arbetarna i Elbeflorens. De blev som vilda. Radio Luxembourg blev därför en av de avgörande orsakerna till varför just Dresden blev ett sådant centrum för kontrarevolutionen, som började med arbetarnas deltagande i måndagsdemonstrationerna från och med omkring början av december 1989.

I mars 1987 hade jag nästan slutat titta på TV och hörde i stället på radion. Senare gick mitt hemaltare sönder, men jag iddes aldrig reparera det, fastän jag skulle ha fått det gjort gratis, apparaten var lätt att bära och en radiohandel låg alldeles bredvid jobbet. Jag hade nämligen sedan 1982 inte haft någon TV i Sverige och har det fortfarande inte. Det beror inte på att jag skulle vara teknikfientlig utan på att TV-utbudet sedan cirka 1980 är så infantilt (och värre blir det). Jag har dessutom inte lust att låta TV lösa mina ångestproblem. Dem tar jag itu med på andra sätt.

När en antenn för Radio Television Luxembourg skulle sättas upp på mitt hus tvingades jag emellertid betala en insats på 50 mark. Annars skulle jag ha blivit utfrysad ur husgemenskapen. Det sades tydligt ifrån av den typiske sachsare som skötte finansieringen. Han var vid sitt besök förresten noga med att framhäva att den stasiman, i dag affärsman, som bodde i huset hade skrivit på listan som första namn.

När min TV gick sönder började jag lyssna ännu mer på DDRs radio. Det fanns två radiokanaler och en fin ungdomsstation. När jag lyssnade på radions musikprogram insåg jag hur många svenska visor som egentligen är tyska. "Alla fåglar kommit ren" är bara en av många. De flesta går i tvåfjärdedelstakt. Bra var ungdomssändaren, *Jugendradio DT 64*. Efter DDRs upphörande försökte de välståndsbildande krafterna i Förbundsrepubliken krossa stationen, men ungdomen protesterade och anordnade demonstrationer och *mahnwachen*. Staten fick sig en näsbränna och tvingades låta stationen leva vidare. I dag har man lyckats knäcka den, men stationen fick en efterföljare i *Sputnik*.

DDR's radiokanaler påminde om Sveriges Radios P1 och P2. Bortsett från nyhetssändningarna gjorde radion bra program och sände relativt

litet propaganda. När censuren minskade efter murens fall blev de ännu bättre, samtidigt som nyhetssändningarna blev rekordbra, mycket bättre än TVs. RIAS övergick då till att citera DDRs radio, samtidigt som *Aktuella kameran* blev det mest populära TV-programmet i BRD. Under några månader var DDR-radion förmodligen bäst i Europa.

I DDR avslutade de bägge traditionella radiostationerna alltid sitt program med nationalsången. Från och med att Honecker tillträdde som partiledare fick den emellertid i alla sammanhang bara framföras utan text. Det berodde på att texten innehåller en mening "Deutschland einig Vaterland", "Tyskland enat fosterland". Honecker hade nämligen till skillnad från Ulbricht inga planer på att låta DDR ingå i ett enat Tyskland, vilket avgjorde även nationalsångens öde. En tid efter hans avsättning avslutades emellertid radioprogrammen med en gammal inspelning, som framfördes av en kör. Den sjöng "Deutschland einig Vaterland", så det dånade i etern.

NÄRINGSLIVET OCH FEMÅRSPLANERNA

DDR:s näringsliv var i jämförelse med de övriga "realsocialistiska" ländernas avancerat, men i den statliga propagandan beskrevs det mer som man ville se det än som det var. Dess bas var statsföretagen, som dominerade inom industrin, byggnadsbranschen och traditionella statliga institutioner som kommunikationer, post- och televäsen. De flesta jordbruk utgjordes av kooperativ, men även statsjordbruk förekom. Staten ägde vidare alla naturrikedomar.

SED var klokare än SUKP (Sovjetunionens kommunistiska parti) och tillät därför en privat sektor. Det fanns privata och kooperativa affärer, hantverksföretag och restauranger. Enligt officiella uppgifter låg produktionens tillväxt på drygt sex procent per år. Det ansevärda välbefinnandet som skapats sedan 1945 var emellertid inte bara en följd av stora ansträngningar, utan rikt blev landet också genom att se naturen som en gratis resurs. Miljöproblemen var väldiga. I östblocket kunde man tillämpa Descartes syn på materien på ett sätt som varit omöjligt i väst, eftersom makten hos oss fortfarande tillåter en offentlig motströmning.

Partiledningen bestod av teknikfrikar, som ville ge sken av att det ägde rum väldiga vetenskapliga och tekniska framsteg, vilka snabbt och planmässigt togs om hand av en högmodern industri. Nu var naturvetenskaperna och tekniken dock inte så utvecklade som det hävdades. Det berodde inte på att man skulle ha haft obegåvade forskare och tekniker, utan på att naturvetenskaperna i dag drivs fram tack vare experiment som kräver en dyrbar utrustning, vilken man av olika skäl inte hade möjlighet att köpa eller utveckla.

Inom exempelvis datatekniken hade man dock kommit ganska långt. Landet tillverkade sina egna chips, men datorerna var inte jämförbara med dem i väst och dessutom få. 1989 var Sverige redan datoriserat, men i DDR hade de flesta människor vid denna tid aldrig sett en datamaskin.

Sina vetenskapliga och tekniska framsteg hade man ibland industrispionage att tacka för. De egna forskningsresultaten var man mycket förtegen om.

Allt i DDR, från skilsmässostatistik och inflation till uppgifter om utvecklingen inom datatekniken, var fruktansvärt hemligt. Det kunde till och med leda till att landets egna vetenskapsmän vid internationella kongresser förbjöds tala privat med kolleger från väst. Sålunda hörde jag den sanna historien om den östtyske dataexperten som fick åka på kongress till Moskva bara på villkor att han förband sig att privat inte byta ett ord med kolleger från väst. Tyskar är i regel mycket lojala mot överheten, och denne vetenskapsman löste problemet genom att så fort han såg en kollega från väst gömma sig bakom en pelare.

Det talades och skrevs mycket om den vetenskapliga och tekniska revolutionen, som skulle förändra allt, men i kapitalismen var den redan ett faktum och skulle ge upphov till den systemkris vi nu befinner oss i. Denna hade de östtyska samhällsvetarna förutsett redan under 1970-talet. Enligt deras uppfattning skulle kapitalismen aldrig kunna lösa de problem denna omvälvning ger upphov till. De största ekonomiska enheterna var de stora koncernerna, som i DDR kallades kombinat. De utgjorde ekonomins ryggrad. Namnet på statliga företag föregicks alltid av bokstäverna VEB, som var en förkortning för *Volkseigene Betrieb*, Folkägda Företaget, exempelvis *VEB Robotron*, en mikroelektronisk koncern i Dresden. Mer än hälften av dem lydde direkt under något ministerium, medan de övriga styrdes av distrikten.

Den omskrutna planekonomin blev ett hinder för utvecklingen, även om den kan ha fungerat positivt till en början. Människan är bara delvis en rationellt handlande varelse. Därför stupar all rigid planering på hennes oberäknlighet. Femårsplanen utarbetades av Statens plankommission. De arbetandes aktiva, demokratiska och betydelsefulla medverkan vid dess tillkomst är en myt.

I DDR gick det inte för företagen att höja priserna annat än i smyg. Man valde då ofta att i stället sänka kvaliteten på de varor och tjänster som erbjöds på hemmamarknaden.

Den svenska industrin hade så sent som under 1960-talet världens kanske högsta lönekostnader, men det gjorde ingenting, ty våra produkter var på den tiden de bästa som stod att få och gick därför att sälja överallt. De höga lönekostnaderna var till och med en fördel, eftersom de tvingade företagen att rationalisera och höja varornas kvalitet. DDR kom aldrig så långt. Dess industri var tvungen att konkurrera på världsmarknaden med främst priset som argument.

I DDR rådde en ständig brist, också inom industrin. Företagen hade en särskild person anställd, vars uppgift var att försöka få fram råvaror, maskiner, reservdelar och så vidare. Dessa människor hade ett hårt jobb och slutade inte oväntat ibland på psyket efter ett nervsammanbrott. Orsaken till bristen var detaljplaneringen och frånvaron av en marknad.

Planen byggde på uppskruvade förväntningar, bristande insikter om vad modern produktion kräver och ovilja att ta med mänskliga faktorer i beräkningen: Folk kunde drabbas av epidemier, maska eller strejka, det kunde ske olyckor och långvariga driftavbrott med mera. I en planekonomi är det vidare olönsamt att producera reserver, som teoretiskt inte skulle behövas. Ekonomerna talade därför mellan skål och vägg ständigt om den eviga bristen, som de ansåg vara ett betydligt större problem att brottas med än de överskott, som plågat västvärlden. I dag har livsmedelslagren i väst köpts upp av kineser och indier. Världen hotas nu, år 2014, av livsmedelsbrist. Det gick en bra vits om planerarnas svårigheter: "Vem styr DDRs ekonomi?" "Herr Zufall! (herr Slumpen)".

Jämfört med förhållandena i Sovjetunionen gick emellertid näringslivet i DDR som smort. SUKPs ledning stönade av avund. "Davaj, Davaj, Rabote" kallade ryssarna landet, det vill säga "Framåt, Framåt, Arbeta". Att planekonomin fungerade bättre i DDR än i SSSR berodde dels på att landet var så litet, och därmed lättare att hantera, men även på att tyskarna 1945 stod på en betydligt högre civilisatorisk nivå än ryssarna 1917. De var redan då industrialiserade. Östtyskarna är vidare ett lutheranskt folk med hög arbetsmoral. Dessutom är de germaner, vilka alltid har kunnat bygga mer avancerade samhällen än slaverna. Fråga mig inte varför, men så är det.

Det mest avancerade slaviska folket har hittills varit tjeckerna, men de har också en lutheransk tradition och är dessutom det mest germaniserade av de slaviska folken.

Ryssarna tömde under de första efterkrigsåren sin tyska ockupationszon på maskiner och utrustning som de sedan inte kunde utnyttja, därför att de inte hade folk som kunde sköta maskinerna. Den unga östtyska staten drabbades dessutom hårt av ett krigsskadestånd (till ett värde av 750 miljarder mark i 1989 års penningvärde), som aldrig plågade BRD.

Fördelen med det ekonomiska systemet var att människan inte längre var någon vara, eftersom alla hade rätt till arbete. Riktigare är att säga att alla hade en arbetsplats men inte alltid arbete. Statens och partiets sociala ansvar medförde överbemanning på alla håll. Det hade det goda med sig

att ingen behövde arbeta ihjäl sig. I Sverige däremot pressas de anställda till maximum i ett omänskligt tempo, som var fullständigt ofattbart för östtyskarna. De trodde en inte heller när man berättade om det. Inte heller kunde de förstå att en fyrtioårig arbetare i kapitalismen ofta var för gammal för att få ny anställning, om han blivit arbetslös. Eller när man talade om de många förtidspensionärerna i Sverige.

I industrierna gick naturligtvis liksom överallt maskinerna ibland sönder samtidigt som bristen på reservdelar var akut, eller så saknades råvaror. Det blev därför bara av den anledningen mycket tid överför samtal och kortspel. Arbetsplatserna gick med andra ord på halvfart.

Alla hade rätt till en anställning efter sina kvalifikationer, men det gick ofta inte att förverkliga, utan många fick i relation till sin utbildning en mer okvalificerad syssla, åtminstone till att börja med. Speciellt svårt var det att placera humanister. Det råde emellertid ingen arbetsplikt för människor med egen förmögenhet. I DDR hade man arvsrätten kvar, och det fanns sådana som ärvt gamla förmögenheter, vilket gjorde att de inte behövde arbeta. En del av dem föraktade arbete och blev då odrägliga människor, som levde lättingens liv och närmast påminde om asociala.

Jordbruket var med "realsocialistiska" mått effektivt. Omkring 12 procent av befolkningen arbetade 1989 i lantbruket, som kring sig hade en stab av experter och underhållningsstationer. DDR var självförsörjande på livsmedel. Förmögnast av den arbetande befolkningen var kooperativbönder och hantverkare. De senare var sina egna företagare, eller arbetade i kooperativ, och det råde stor brist på dem. Det fanns även privata detaljhandlare och framför allt privata krogägare, vilka brukade ha bättre mat och service än de statliga. Bönderna, som bodde i byar, lärde sig uppskatta kooperativjordbrukets fördelar så till den grad, att den tyska staten efter återföreningen med våld har fått spränga deras produktionsgemenskap.

Samhällsformationen i DDR och de övriga "realsocialistiska" länderna är unik i världshistorien. Den var inte socialistisk, eftersom de arbetande själva inte kontrollerade produktionsmedlen och ej heller ägde några reella politiska rättigheter, utan man hade en korporativ politisk överbyggnad i vilken makten i sista hand låg i händerna på SEDs politbyrå. Däremot ägde de sociala rättigheter, som aldrig existerat i något tidigare samhälle. Den främsta av dem var rätten till arbete.

Ett litet toppskikt av f d industriarbetare kontrollerade hela samhället, men de verkar åtminstone i DDR inte ha strävat efter att i första hand

berika sig. I DDR fanns inga miljardärer, väl miljonärer, men de var ofta popsångare och dylikt. Systemet kan därför inte heller betecknas som statskapitalistiskt, eftersom det inte byggde på utsugning. Ingen kunde bli rik av någon annans arbete. Löneskillnader förekom, men inte mer än vad som förefaller skäligt. Ibland var de dock märkliga och till industriarbetarnas fördel.

Snarare än att beteckna systemet som statskapitalistiskt eller socialistiskt bör man tala om arbetarklassens produktionssätt. Fram till omkring 1976-77 ökade levnadsstandarden mycket snabbt, i synnerhet under 1970-talets första hälft, men därefter började den sjunka, och främst därför att importvaror från väst och inhemska produkter som kunde exporteras började försvinna ur butikerna. Lönerna fortsatte däremot att öka.

Den sjunkande levnadsstandarden berodde på att den politiska ledningen omkring 1976 insåg att ett nytt kallt krig med ökande risk för en öppen konflikt var för handen, varför allt större resurser anslogs till krigsmakten. Systemet var för svagt för att samtidigt kunna producera både smör och kanoner. Det var en viktig orsak till dess undergång.

SOCIALPOLITIKEN

Den östtyska socialpolitikens främsta mål var att skapa en arbetsplats åt alla, vilket man även lyckades med. Också i DDR rationaliserades produktionen, och människor blev tvungna att byta jobb, men ingen blev arbetslös, ty man rationaliserade inte i hastigare tempo än att det samtidigt skapades nya arbetsplatser.

Det fanns naturligtvis även en aktiv företagshälsovård, som kraftigt sänkte antalet olyckor i arbetet, inte minst dödsolyckorna.

Regeringens andra stora ambition, som den lyckades sämre med, var det 1971 beslutade bostadsprogrammet, som fram till 1990 skulle ha givit varje DDR-medborgare en modern bostad. Det klarade man emellertid inte riktigt. Omkring 1988 började det komma officiella antydningar om att målet inte kunde nås inom utsatt tid.

Husen byggdes med hjälp av en modern elementteknik, som man knyckt från Danmark men naturligtvis inte betalat någon licens för. En minoritet bodde 1989 fortfarande i omoderna lägenheter. Till skillnad från i kapitalismen fanns emellertid inga hemlösa. Alla hade en dörr att stänga bakom sig på kvällen, och alla hade pengar till mat och hyra.

Normen var ett rum per person. Eftersom man inte betalade hyra för köket, blev de små och ofta bara kokvrår. Alla moderna lägenheter var försedda med dusch eller badkar samt vattentoalett. I kokvrån fanns en gas eller elspis. På landet och i mindre städer var egnahem vanliga. De blev för invånarna inte dyrare än lägenheterna i städernas bostadsområden, eftersom egnahemsbyggandet understöddes av staten både materiellt och finansiellt. Husen byggdes på statlig mark, som arrenderades av städerna och kommunerna. Jordräntan var således upphävd. 1990 rådde det emellertid fortfarande en relativ bostadsbrist. Det var svårt för ungdomar att få bostad, varför de gifte sig och skaffade barn i ren desperation bara för att kunna komma hemifrån.

Ett viktigt socialpolitiskt instrument, som slutade med rena snurren och en enorm byråkrati, var prispolitiken, eller som det hette, "bekämpningen av värdelagen". Alla viktiga varor och tjänster, inte minst bostäderna och kommunikationerna, var kraftigt subventionerade, exempelvis livsmedel och barnkläder. Tanken var att varor som folk inte ansågs behöva lika

mycket skulle finansiera subventionerna. Till sist var alla möjliga varor i all välmening subventionerade, även snittblommor, medan ett fåtal var oerhört dyra, exempelvis TV- apparater och möbler.

Eftersom priserna officiellt inte höjdes, försämrades i stället kvaliteten på varor och tjänster. I förlagets kantin var priserna oförändrade sedan kanske 10-15 år tillbaka men för att kompensera sig för dessa sänkte man matens kvalitet. Medan det till en början tog två veckor att få sin tvätt från tvättinrättningen tog det från och med april 1987 fem veckor. Då tog de dessutom bara vittvätt och inte kulört, samtidigt som de upphörde med att pressa skjortor och mangla lakan. Priserna höjdes dessutom i smyg. En dag såg jag att priset på den *weinbrandt* (tysk konjak) jag brukade dricka på ett kafé vid *Ernst- Thälmann-Strasse* hade gått upp.

Systemet nödvändiggjorde en ofantlig kontrollapparat och fick dessutom rent negativa politiska effekter. DDR-medborgarna höll nämligen noga reda på priserna i Västtyskland. Varje gång de såg att någonting var billigare där utbröt vilda klagorop, som inte minst min granne delgav mig. Exempelvis brukade han fråga varför en cigarettändare kostade låt oss säga tre mark i väst, medan han var tvungen att för samma produkt betala tio mark. Han ansåg det orättvist och kom med massor av exempel. Jag försökte förklara att vissa viktiga varor i DDR var subventionerade, medan man tog in vinsten på andra, mindre behövliga varor, som exempelvis cigarettändare. Att han hade en modern etta med kokvrå och bara behövde betala 50 mark i månaden i hyra ansåg han däremot vara en grundläggande mänsklig rättighet. Det gjorde väl alla människor...

Några som verkligen tjänade på den förda politiken var kvinnorna och familjerna, speciellt ensamstående kvinnor med barn. De liberala kvinnorna i dagens återförenade Tyskland kämpar nu för att tyskorna skall få samma ställning, som kvinnan hade i DDR. Dryg 90 procent av DDR-kvinnorna var yrkesverksamma. Man ville höja nativiteten, varför de som hade tre eller fler barn fick extra stöd. Unga äkta par fick hjälp att sätta bo. Familjeplanering och rätt till abort var självklara inslag i familjernas och kvinnornas liv. Mammaledigheten var 26 veckor med full lön. Mödra- och barnavården var mycket utvecklad. Mödrar kunde dessutom ta ett "babyår" med 70-90 procent av lönen utbetald. Yrkesverksamma kvinnor med eget hushåll fick efter en viss ålder en betald hushållsdag i månaden. Jag försökte också få en hushållsdag med

motiveringen att jag var ensamstående med eget hushåll, men det gick inte, eftersom jag var man.

Mödrar med handikappade barn fick förkortad arbetstid med bibehållen lön, längre semester och ett finansiellt bidrag om barnet blev sjukt. Barnrika familjer prioriterades vid tilldelning av lägenheter, kur- och semesterplatser. De fick dessutom hyresbidrag och finansiella bidrag förköp av kapitalvaror och barnkläder. De senare var redan subventionerade. Barnbidragen ökade för varje barn man skaffade sig.

Någon socialtjänst i den mening som den existerar i kapitalistiska länder fanns inte, eftersom den var obehövlig. En gång på tåget mellan Malmö och Stockholm träffade jag på en amerikan. Vi började prata, och jag berättade att jag bodde i DDR. Han blev genast intresserad och började ställa frågor. "Vad gör socialen?" frågade han, "om det kommer in någon och ber om matkuponger?" Det är mycket vanligt i USA. Jag försökte förklara för honom att det fanns ingen social i DDR, därför att alla hade arbete och kunde försörja sig själva. Han stirrade klenetroget på mig, och jag tvivlar på att jag kunde övertyga honom om ett i hans värld så överkligt fenomen.

Några som klagade på "det dåligt utvecklade socialsystemet i DDR", var västtyskarna när de tog över den östra tyska halvan och började massavskeda folk. De var tvungna att från grunden bygga upp det fattigvårdsväsen de vet att en kapitalistisk stat inte klarar sig utan. Liksom i Sverige, som kopierat det östtyska skolsystemet, gick barnen på fritis. Det var gratis, men föräldrarna måste betala maten. Avgiften var dock obetydlig. Daghemsavgiften var omkring 30 mark i månaden. Daghemmen och fritidshemmen var bra, inte minst som de vilade på en enhetlig pedagogik. Lille Heinz kunde reglerna. Det var aldrig så att han inte visste vare sig in eller ut på grund av att varje personal hade sin egen pedagogik.

Ungdomen förvaltade under FDJs ledning sina egna lokaler. Det fanns ingen anledning till framtidspessimism på grund av hotande arbetslöshet, utan alla hade rätt till bildning, utbildning och arbete. Lärlingar var vanliga i industrin. Företagen slöt ett arbetsavtal med dem ett halvt år före utbildningens slut. Naturligtvis klagade ungdomarna som alla andra. De viktiga rättigheter de hade tog de för givna, och de efterblivna trodde att de fanns också i alla utvecklade kapitalistiska länder.

Pensionsåldern var i DDR 65 år för män och 60 år för kvinnor. Det var den högsta pensionsåldern i östblocket. I Sovjetunionen och

Tjeckoslovakien var den 60 år för män och 55 för kvinnor. Pensionerna var differentierade och systemet sämre än i det nu skrotade svenska pensionssystemet.

Alla hade rätt till en folkpension, som 1989 uppgick till 380 mark. För att kunna klara sig på den måste man emellertid i alla väder hålla ett stadigt grepp om plånboken. Man såg ibland pensionärer rota i soptunnorna, men vad de var ute efter var skrot, inte mat. Utöver folkpensionen fanns en frivillig tilläggspension. De som arbetade i partiföretag kunde i stället få partipension. Avgifterna för den senare var lägre än för tilläggspensionen, men pensionen högre. Översättarna på *Verlag Zeit im Bild* fick någon gång 1988 erbjudande om partipension, som vi naturligtvis nappade på. Denna partipension var hemlig och omnämndes aldrig i DDRs utrikespropaganda.

En viktig plats i omsorgen om pensionärerna intogs av organisationen Folksolidaritet, som till stor del byggde på frivilligt arbete. Den hade drygt två miljoner medlemmar. Det frivilliga arbetet kunde bestå i att man såg till en granne som blivit sjuk, gick och handlade eller dylikt. Organisationen anställde också hemsamariter, som inte bara lagade mat åt pensionärerna eller badade dem utan också hade tid att prata med de gamla. Speciellt kristna var mycket verksamma i organisationen.

Ålderdomshemmen var dock inte särskilt roliga. Det var inte så att det gick någon materiell nöd på invånarna, men de hade fruktansvärt tråkigt. Precis som i Sverige fanns det också servicehus och långvård. De flesta pensionärer bodde emellertid kvar i sina lägenheter.

I DDR hängde släkten fortfarande ihop, varför inte bara staten och det forna företaget brydde sig om de gamla utan också barnen och barnbarnen. DDR var ett mjukt samhälle. Sverige har länge varit ett hårt samhälle med en allt mjukare yta.

DDR var ett mjukt samhälle med en strikt yta, som många svenskar låtit lura sig av.

HÄLSOVÅRD, SEMESTER OCH REKREATION

En annan grundläggande del av socialpolitiken var hälso- och sjukvården, som vilade på den enhetliga socialförsäkringen. Den administrerades främst av FDGB, som skötte socialförsäkringen för arbetare och tjänstemän. Den andra socialförsäkringen i landets statliga försäkringskassa gällde för medlemmar i jordbrukets och hantverkets produktionskooperativ samt för frilansare och privata småföretagare. Den senare gruppen utgjorde 10 procent av befolkningen.

Intäkterna för arbetarnas och tjänstemännens försäkring kom från de försäkrade, företagen och statskassan. Tillskotten från statskassan var dubbelt så stora som bidragsintäkterna. De försäkrade betalade för sin frivilliga tilläggsförsäkring tio procent av lönen i avgift men högst 60 mark i månaden. Eftersom jag själv var höginkomsttagare betalade också jag 60 mark. Den frivilliga tilläggsförsäkringen berättigade till högre sjukpenning och högre förtids- och ålderspension, som för dessa försäkringstagare uppgick till 90 procent av lönen. Socialförsäkringen garanterade alla anställda och deras familjer gratis sjukvård. Det fanns både statlig och privat sådan, liksom privata sjukhus, men alla vårdformer täcktes av socialförsäkringen.

Också medicinerna var gratis, men bristen på västvaluta medförde till och med att folk måste emigrera för att få de läkemedel de behövde för att överleva. Det gällde naturligtvis inte den högsta partiledningen. Dess underlydande for hela tiden till Västberlin för att köpa de senaste medicinerna i väst, så att gubbarna i politbyrån kunde hållas vid liv. I mitt fall var det dock inga problem.

Socialförsäkringen omfattade också moderskapspenning, finansiellt stöd till ensamstående arbetande, ålderspension, tillfällig pension vid byte av arbetsplats på grund av risk för sjukdom, bidrag för vård och specialbehandling samt begravningsbidrag. Kombinationen av god medicinsk vård och socialpolitik hade en gynnsam inverkan på befolkningens hälsa. Medellivslängden steg, spädbarnsdödligheten minskade, färre återinsjuknade efter infektionssjukdomar och kroniska

sjukdomar uppsköts till högre åldrar. Det fanns också ett omfattande vaccinationsprogram fullt i klass med de nordiska. De vanligaste dödsorsakerna var elakartade svulster (kräfta), hjärt- och kärlsjukdomar samt olycksfall.

Hjärt- och kärlsjukdomarna kan till stor del föras tillbaka på matvanorna. Kosten dominerades nämligen av det klassiska tyska köket, som bygger på grisen och liknade det svenska och det finländska. Hjärt- och kärlsjukdomarna tilltog och var den vanligaste dödsorsaken. Cancerfallen ökade likaså. Däremot gick antalet skadade och dödade i samband med arbetsplatsolyckor tillbaka.

Den medicinska grundvården i DDR organiserades som en enhet mellan öppen och sluten grundvård. Man hade i DDR ett husläkarsystem. Den öppna vården bestod i städerna av polikliniker, som täckte basvården. De låg i olika stadsdelar och var helt avgiftsfria.

Den personal jag stötte på var vänlig och kunnig. "Mina" polikliniker låg i ett kvarter med stenvillor i stadsdelen Strehlen, tio minuter med spårvagn från mitt hem. Jag gick fyra gånger om året på litiumkontroll till en snäll kvinnlig doktor. Hon liknade många svenska psykiatiker i att hon satt helt fast i ett genetiskt synsätt och trodde att sinnessjukdomar endast har en ärftlig komponent. Den helhetssyn som de flesta finländska tokdoktorer utgår från och som bygger på existensen av samverkande ärftliga och samhällsliga komponenter, vilka alla måste till för att en psykisk sjukdom skall utvecklas, har inte slagit igenom på bred front utanför Finlands gränser. Allra minst hade den spritt sig till DDR.

I Sverige och Finland tar man i dag en mängd prover i samband med litiumkontrollen. Det gjorde man inte i DDR, utan det var som i Finland i början av 1970-talet, då man fortfarande bara kontrollerade litiumvärdet.

Antalet psykiatriker och psykologer var mindre än i Norden, men å andra sidan var DDR ett mer harmoniskt land än de kapitalistiska, varför behovet av dem inte var så stort. De som ansågs behöva deras tjänster fick också hjälp.

En gång var jag och lagade en tand på min tandläkarpoliklinik. Utrustningen kunde i fråga om modernitet inte jämföras med en svensk tandläkarmottagnings vid samma tid, men tandläkaren var mycket vänlig och gjorde ett gott arbete. Det här var hösten 1989, och han var en av de läkare som hade stannat kvar i landet under flyktvågen till Ungern. Denne läkare och hans personal var därför en smula onormala som inte utnyttjat möjligheten att ta sig till Västtyskland för att tjäna pengar.

Antalet polikliniker och vårdcentraler uppgick i landet till 1 600. I dessa arbetade omkring 20 000 läkare. Cirka 50 procent av alla läkare arbetade inom den öppna vården, som behandlade den större delen av befolkningen. De statliga sjukhusen utvecklades mer och mer till centra för diagnostisering och fysioterapi. 461 sjukhus var statliga, 76 kyrkliga och 4 privata. Tyngdpunkten låg på specialområden. Den medicinska grundvården kompletterades med specialistvård och högt specialiserad behandling. Den ledande kliniken i fråga om högspecialiserad sjukvård var Charité i Östberlin, som hade ungefär samma rykte och ställning i DDR som Karolinska sjukhuset i Sverige.

På företagen fanns läkare och annan vårdpersonal som skulle se till att arbetarskyddets bestämmelser efterlevdes. Den medicinska personalen var inte anställd av företagen, men dessa måste stå för lokaler och materiella förutsättningar. Totalt hade man vid företagen 2 500 läkare och 10 000 sjuksköterskor.

Jag vet inte om företagsläkaren på mitt förlag var typisk, men hon kallades som nämnts Doktor Hittar Inga Fel, eftersom det var svårt att få någon förståelse hos henne för sina krämpor. Dessutom var hon dum i huvudet. Första gången jag besökte tanten, några dagar efter min ankomst till Dresden, tvingade hon mig att betala den sjukvårdsavgift som gällde för utlänningar på besök i DDR, fastän hon väl visste om att jag nyligen anställdes. Jag hade nämligen ännu inte fått nödvändiga papper som visade att jag hade rätt till fri sjukvård. Inte nog med det. Hon ringde dessutom en annan byråkrat för att få veta att hon handlade rätt. Det tyckte ju även tysken i andra ändan av tråden, vilken också visste hur mycket jag skulle bli tvungen att betala. Hon kom också ihåg mitt fall, eftersom det var denna läkare som sagt att jag var olämplig för anställning vid *Verlag Zeit im Bild*. "Aha", sade hon när jag presenterade mig, "det är Ni." Gudskelov slapp jag därefter att ha någonting att göra med käringen.

Mödravården och barnomsorgen var väl utbyggda. Det fanns drygt 850 mödrarådgivningscentraler, och omsorgen om havande kvinnor och kvinnor med barn var stor.

Människorna följdes av läkarna från vaggan till graven. Sjuk- och hälsovården var fri i ordets bokstavliga mening. Man betalade ingenting för vare sig vård eller mediciner. Till och med glasögonen var gratis.

De handikappades integrering i samhällslivet främjades av staten. De hade rätt till utbildning, arbete, rehabilitering och naturligtvis även till

medicinsk och social trygghet. Problemet var befolkningen. De flesta tyskar slår mot allt avvikande, och vilka avviker mest om inte de handikappade? Värst illa ut råkade naturligtvis de förståndshandikappade. Jag har själv upplevt hur normaltyskarna ställde sig och glodde på dem, som om de var varelser från en annan planet. På samma sätt betraktade man de homosexuella. Åtminstone under min tid i DDR gjorde myndigheterna mycket för att underlätta deras villkor, men befolkningen slog bakut. *Schwul* (bög) var ett av de värsta skällsorden i Dresden, jämförbart med *rindvieh* (fåhund), och är det väl fortfarande.

I DDR kunde alla människor göra någonting av sin semester. Det var ovanligt att folk tvingades gå hemma bara för att de inte hade råd att aktivera sig. Semesterns längd varierade emellertid för olika yrkesgrupper. Minimalängden var 18 dagar. Själv hade jag 23 dagars semester och tre resdagar. Arbetstiden var längre än i Sverige, 43½ timmar per vecka. 1989 hade bara var femte yrkesverksam 40-timmarsvecka, treskriftsarbetare och mödrar med två eller fler barn upp till 16 år. Det rådte dock femdagarsvecka, varför det blev långa arbetsdagar.

Man strävade efter att förlänga semesterperioden men samtidigt behålla differentieringen. Antalet semesterdagar ökade med åldern. Sedan 1988 hade yrkesarbetande kvinnor från 55 år och yrkesverksamma män från 60 år en förlängd semester med ytterligare fem dagar. Staten och de samhällseliga organisationerna satsade mycket på att ställa sina resurser till förfogande, så att folk kunde göra någonting vettigt av sin fritid: den intellektuella och kulturella verksamheten, liksom idrotten, stöddes. Man anlade parker och rekreatiomsområden, förvandlade gamla dagbrott till simanläggningar och så vidare.

Semestertjänsten organiserades främst av FDGB och företagen. Fackföreningarnas viktigaste uppgift efter administrationen av socialförsäkringen var dess semestertjänst. FDGB förfogade 1989 över närmare 700 semesterhem. Därtill kom att företagen hade sammanlagt över 2 000 anläggningar för semesterfirare. De fem största och mest moderna hotellen i landet stod dessutom till fackföreningarnas förfogande, vilka kunde erbjuda sina medlemmar mycket förmånliga priser på dessa härbärgen. Sammanlagt bestod fackföreningarnas utgifter till mer än 30 procent av kostnader för medlemmarnas semester och rekreation. Det var löjligt billigt att fira semester i DDR.

Dessutom hade partiets företag sina egna anläggningar, vilka var betydligt bättre än fackföreningarnas. Arbetade man för partiet hade man alltid förmåner av något slag, som tidigare nämnts exempelvis partipension.

Min första semester i DDR tillbringade jag på ett sådant partiägt semesterhem söder om Dresden och nära den tjeckiska gränsen. Det var underbart. Jag träffade några intressanta människor, kvinnor i den övre medelåldern som det gick att tala med. Vi tillbringade tiden med att vandra i omgivningarna och diskutera. Det var i mitten av juni, och hettan var därför ännu inte alltför påfrestande. Tre gånger om dagen var det mat, utsökt tysk husmanskost. Det skulle inte förvåna mig om jag gick upp några kilo. För två veckor på detta semesterhem betalade jag 100 mark. Då ingick emellertid inte kaffe och kakor. Betjäningen var bra; maten som jag nämnt superb.

Flera av semesterfirarna var intressanta människor. En av dem blev min vän för livet. Hon var då 55 år och arbetade som planerare vid *Neues Deutschlands* tryckeri. Det var en intelligent berlinska med mycket att berätta. När tidningen 1990 började rationalisera var hon naturligtvis en av de första som fick sparken, eftersom hon aldrig hållit inne med vad hon tyckte och tänkte. På *Neues Deutschland*, sitter nämligen det gamla gardet fortfarande i orubbat bo. Det har bara anpassat sig. Min vän hade aldrig gått in i partiet, eftersom hon ansåg att det skulle man göra av hjärtat och inte för att underlätta sin karriär. Det hade hon helt naturligt alltid också fått mycket skit för av de normala, som ofta blev partimedlemmar.

Sådana människor som denna kvinna fanns det många av i Östberlin, vilket förklarar varför CDU aldrig fått något större inflytande i den staden. Annat var det i Dresden.

KULTURLIVET

I DDR fanns ett rikt kulturliv, som stöddes av staten, fackföreningarna, ungdomsförbundet och företagen. Många företag hade årliga festspel, som organiserades och stöddes av facket. De bästa alstren gick sedan vidare till arbetarfestspelen, som hölls vart annat år på olika håll i landet. FDJ bedrev också en aktiv kulturverksamhet. Ungdomsorganisationen fick i gång sång- och visgrupper, ordnade möten med unga poeter och bedrev talangjakt. Dess största evenemang var den stora internationella, politiska sångfestivalen i huvudstaden, i vilken deltog många berömda utländska grupper och artister. Den växte fram ur sång- och visgrupperna.

Agit Prop-kvartetten från Helsingfors, min radikala ungdoms musikaliska hjältar, gjorde under 1970-talet stor lycka där. En som ofta var med var den amerikanske protestsångaren Pete Seeger. Det gjordes LP-skivor med de bästa grupperna och soloartisterna från sångfestivalen. Och publiken var kunnig.

I DDR ställdes stora krav på dem som skulle uppträda eller spela in skivor. Det var inte som i Sverige under 1970-talet, då de flesta radikala sång- och teatergrupper spelade och sjöng hellre än bra. Till skillnad från i exempelvis DDR och Finland var det vid denna tid faktiskt ofta ett hinder att kunna sin sak i mitt arma fosterland, eftersom man då inte var tillräckligt folklig utan beskylldes för att syssla med finkultur.

FDJ ordnade även tävlingar och olympiader. Ungdomen tävlade i olika vetenskaper, teknologi, matematik och språk.

För medborgarna stod bland annat kulturhus till förfogande. De var utspridda över hela landet. Elegantare och mer påkostade var de naturligtvis i de större städerna. Kulturpalatset i Dresden var en påkostad byggnad vid *Ernst-Thälmann-Strasse* i utkanten av centrum. Det var en flervåningsbyggnad, som rymde flera salar, bland dem en stor konsertsal, som ofta var i bruk. Högst upp fanns en elegant imbiss. En imbiss kunde i DDR vara anspråkslös eller elegant. Det var ett ställe, ofta utomhus, där man kunde få något lätt att äta och dricka. Imbissen i Kulturhuset i Dresden var mycket elegant och låg på översta våningen.

Det var underbart att gå på konsert i detta hus, en fest för örat, ögat och gommen; och dessutom billigt. En konsert med en inhemsk orkester,

exempelvis Dresdens statskapell, kostade cirka tio mark och man kunde få något att äta, t ex kyckling och ett glas god sekt (tysk champagne), till mindre än samma summa. Om det var en orkester från väst eller en berömd utländsk dirigent, brukade det emellertid vara minst dubbelt så dyrt. Det berodde bristen på västvaluta, som kompensades genom höga biljettpriser i DDR-mark. Det blev alltid festliga kvällar: byggnaden var vacker, människorna uppklädda, orkestern i högsta europeiska klass och mat och dryck utsökta. Dessutom hade alla råd. Problemet var att få tag på biljetter. Vi brukade få våra på förlaget. Det gällde att hålla sig väl med de kulturansvariga. Aftonen avslutade vi ofta med en supé på någon bättre krog.

Alla kulturinstitutioner, vare det rörde sig om teater, opera, biografer, kulturhus, museer eller någonting annat, fick statliga subventioner eller underhölls av företag, kollektiv och organisationer. Invånarna behövde endast betala ett symboliskt inträde eller en symbolisk medlemsavgift. Det delades ut stipendier till unga begåvningar, konstnärer fick resebidrag, amatörkonsten finansierades med statliga medel och så vidare. Författarna fick förutom honorar och royalties författarlön. Det hade även exempelvis Wolf Biermann under sin hela sin tid i landet. Amatörkonstverksamheten var mycket livlig. Som lärare verkade professionella konstnärer, författare, musiker etcetera.

Konst, litteratur och musik stod på en hög nivå. Antalet besökare på biografer, teatrar, konserter av olika slag och särskilt på konstutställningar var alltid högt. Det köptes också mycket böcker, skivor, grafiska blad, bilder och keramik. Alla dessa varor var dessutom kraftigt subventionerade, kanske i synnerhet böcker. En skiva med klassisk musik eller jazz kostade omkring 11 mark om jag kommer rätt ihåg, medan populärmusiken var cirka fyra mark dyrare. Man tog således ut en straffskatt på den för att kunna finansiera jazz och klassisk musik. Detsamma gällde på biograferna och i boklådorna. Det var billigare att se en bra film än en dålig och billigare att köpa en bok av en klassisk skriftställare än av en underhållningsförfattare.

I Dresden fanns två stora boklådor, en vid affärsgatan Pragerstrasse och en vid Ernst-Thälmann-Platz. Dessutom låg en fin konstbokhandel vid Altmarkt. Urvalet i boklådorna i Östberlin och Dresden kunde inte jämföras med de båda stora boklådorna i Helsingfors, men jämfört med de stockholmska var de en upplevelse. Urvalet var inte detsamma som i kvalitetsbokhandlar i Norden men inte alltid sämre.

En av mina närmaste vänner i Helsingfors skrev i slutet av augusti 1988 ett brev och berättade om alla bra böcker han hade läst på sin fritid den senaste tiden och nämnde även ämnesområdena. Jag insåg naturligtvis att han hade läst en massa goda böcker som inte fanns att få tag på i DDR. Det nämnde jag även i mitt svarsbrev, men påpekade samtidigt att jag under samma tid också hade läst flera högtstående vetenskapliga verk, som han i sin tur inte kunde få tag på i Finland.

Jag köpte inte så mycket böcker i boklådorna av den enkla anledningen att förlagets anställda fick inhandla och välja mellan alla böcker som kom ut i landet till 20 procents rabatt. Vi fick dock ej köpa för mer än 1 000 mark per år. Jag införskaffade mest biografier, filosofi och historia. Dessutom fick vi tack vare att vi beställde våra böcker innan de hann ut i bokhandeln tag på sådana som annars var svåra att finna. Nu kanske någon invänder att i DDR gavs väl bara ut ideologi och propaganda. Men inom den filosofiska genren utgavs exempelvis ett stort antal klassiker, grekiska filosofer, upplysningstidens stora namn och mycket annat. DDR hade många skickliga historiker. Visste man bara att man skulle undvika böcker som behandlade realsocialismens historia, vilket jag kände till redan när jag kom, kunde man bygga upp ett fantastiskt bibliotek för en spottstyver jämfört med priserna i väst.

En som brukade passa på att handla böcker i DDR var den svenske publicisten Alvar Alsterdal, ty han visste vad som fanns. Det bekände han i ett radioprogram en tid innan han avled men nämnde aldrig ett ord om det officiellt under tiden kampen mot Sovjetunionen och DDR pågick.

Det fanns många goda vetenskapsmän, filosofer och författare i DDR, men de hade det ofta svårt. Bland det värre var att många som skrev sina avhandlingar redan från början fick ämnet och slutsatserna givna. Deras arbete bestod i att motivera konklusionerna.

DDR-forskarnas största problem var att den vetenskapliga halten i deras arbete i sista hand avgjordes av halvbildade arbetare i SEDs centralkommitté. Värst var det för nytänkande människor, inte minst som den västliga riktningen inom marxismen snart förbjöds. Man var så uppblåst i sin förvissning om att sitta inne med den enda och riktiga tolkningen av Marx tankar att även marxister som gav ut sina verk på DKPs förlag i Västtyskland i forskningsbiblioteken återfanns under exempelvis rubriken borgerlig sociologi. Flera betydande vetenskapsmän och filosofer blev tvungna att emigrera från DDR till BRD. Det var

oliktänkande marxister som förföljdes värst. En av de mest kända var Ernst Bloch.

Å andra sidan har de som vill bryta ny mark det inte lätt heller i kapitalismen. Vetenskapens historia har alltid och överallt handlat om kättarnas kamp mot de ortodoxa.

Skulle inte också läsarna av dessa rader velat kunna köpa Platons Staten i pocket för 3 mark, en inbunden bok på 600 sidor om de grekiska materialisterna (de första västerländska filosoferna) för 5 mark, eller ett inbundet och mycket avancerat verk om filosofins uppkomst i olika världsdelar för 11,80 mark? När jag skriver detta har jag just botaniserat en smula i min bokhylla. Nu ångrar jag att jag inte köpte en trave böcker för mina sista DDR-mark innan jag tog färjan undan den framryckande kholgården, men tyvärr behövde jag strumpor och underkläder, varför pengarna fick gå till sådant. Jag fick dock några ordentliga kartonger DDR-böcker med mig hem.

DDR hade närmare 80 förlag som gav ut alla slags böcker. Tre som jag särskilt önskar framhäva är Reclam, Akademieverlag och Dietz Verlag. Det första inriktade sig på klassiker av olika slag i pocketupplaga. Deras böcker fick man för några mark. Ju nyttigare en bok var, desto billigare brukade den vara. Akademieverlag presenterade forskningsresultat från Vetenskapsakademin och universiteten, medan Dietz Verlag var partiförlaget. Mycket som kom på det förlaget var synnerligen intressant.

Den första DDR-bok jag stötte på i Helsingfors 1969 var från *Dietz Verlag* och handlade om produktivkrafterna i historien. Det är en av de bästa historiska framställningar jag läst. Jag nästan stönade av förtjusning när jag plöjde igenom den i Finlands huvudstad. Boken var bekant där. De som inte sysslade mest med politik utan mer med vetenskap hade ofta läst den eller kände till den. Tyvärr kom aldrig verkets andra del ut. Det berodde på att den behandlade utvecklingen också under 1900-talet och blev en allt för het potatis för centralkommittén. Man hade 1968 haft något som liknade ett studentuppror, varför partiet kommenderade rättning i leden. Det visste jag emellertid inte då. Den första delen fanns dock att köpa också i DDR. I ett samlingsverk om historieskrivningen i DDR under de senaste tio åren utgivet 1975 skröt man väldeliga med den.

Jag köpte också en del skönlitteratur, mest klassiker, men gjorde mig av med den, därför att min tyska inte räckte till för att läsa en roman. Annars fanns det flera betydande författare i DDR. Många stora tyska författare som Bert Brecht, Anna Seghers, Heinrich Mann med flera hade efter

kriget valt att bosätta sig i östzonen. Dessa personligheter hade naturligtvis alla problem med partiet och stasi. Under hösten 1989 trädde de stora humanistiska och socialistiska författarna fram och ledde en tid kampen mot stalinismen. Av en kapitalistisk utveckling var de inte intresserade, men händelserna gled dem ur händerna.

DDR gav också ut en hel del modern skönlitteratur och lyrik, även många västförfattare. Ett förlag i Rostock specialiserade sig på nordiska skriftställare. Sjöwall & Wahlö var mycket populära men räknades till den lättare genren. Böckernas upplagor var mångdubbelt större per capita än i Sverige. Utanför bokhandeln vid *Ernst- Thälmann-Platz* var det ofta en lång kö. En översättarkollega påpekade vid ett tillfälle att de långa köerna utanför boklådorna inte bara var ett positivt tecken. Snarare tydde de på att många sökte en ersättning för någonting människor inte kunde få.

Teater- och operalivet var livligt. DDR ägde världsberömda scener som *Deutsches Theater*, *Berliner Ensemble* och *Komische Oper* i Berlin. I Dresden fanns den berömda Semperoperan, som när jag anlände till Dresden var restaurerad och återinvigd. Den var oerhört påkostad. Bara det bladguld som gick åt måste vara värt en förmögenhet. Den nya ensemblen var enligt dem som förstod sig på musik dock inte särskilt framträdande, utan musikteatern levde mer på sitt rykte.

Jag gick själv inte på någon operaföreställning av den enda orsaken att det var så svårt att få biljetter. Det blir så när musikintresset och inte plånboken får bestämma. Man kunde hyra årskort för en billig summa, och biljettpriserna var låga, varför institutionen inte bara besöktes av dem som visste att det var fint att gå på opera utan också av musikälskare. Likadant var det naturligtvis i hela landet. Själv fick jag bara biljett till några liederaftnar. Det var ungefär som att gå på Kulturpalatset, men Semperoperans överdådigt restaurerade inre gjorde det naturligtvis till något extra.

Vanlig teater gick jag aldrig på. Orsaken var att mitt sällskap, som brukade skaffa biljetter till olika föreställningar, egentligen bara hittade på en anledning för att komma ut och supa när hon lockade mig med teaterbiljetter. Hon bestämde alltid takten, så det var bara att foga sig. Därför blev det krogen vid de tillfällen jag bespetsat mig på teater.

Musikkulturen var utbredd och högklassig. DDR hade 88 yrkesorkestrar och tusentals blåsorkestrar, folkdanslag, rock- och dansband samt många körer och sånggrupper. I Dresden verkade Dresdens statskapell och Dresdenfilharmonin. Sachsens huvudstad var känd för sin

höga musikaliska nivå. Vi hade således två av Europas främsta orkestrar som husband och kunde höra dem till ett löjligt lågt pris. I Dresden gick också de årliga musikfestspelen av stapeln, och inte minst den i maj varje år återkommande dixielandfestivalen, som tog sin början under det tidiga 1970-talet.

Intresset för dixieland och New Orleans var stort i "Elbeflorens". Ledande orkestrar från hela Europa och Sovjetunionen var alltid på plats under festivalen i Dresden. I regel var också något av de bästa nordiska banden med. Nordisk gladjazz är nämligen bra. DDR hade också några hyggliga dixieband, som alltid fanns på plats. Jag blev god vän med en professor i Östberlin, vilken spelade i ett av dem. Vi råkade sitta vid samma bord vid ett tillfälle. När jag sporde honom om huruvida han var professor svarade han jakande. Jag frågade då: "Vet du hur många dumma professorer det finns?" Han skrattade instämmande, och vi inledde en vänskap som fortfarande består.

Det spelades andra veckan i maj gammal god jazz i Dresden i dagarna tre; evenemanget började alltid en torsdag förmiddag med dixieland på *Pragerstrasse*, varpå följde konserter på kvällen och därpå följande fredag och lördag i hela staden, främst i Kulturpalatset. De radierades dessutom, och några gick direkt i TV. En del av dem sändes senare som musikprogram i TV under årets lopp. Eftersom jag hade *beziehungen* (kontakter) på förlaget brukade jag få köpa de biljetter jag önskade. De var efter DDR-förhållanden dyra, men jag hade råd. Festivalen avslutades på söndagen med en marsch genom staden enligt gammal neworleanstradition. Liksom var fallet efter den politiska sångfestivalen i Berlin, pressade man vart annat år skivor med de bästa banden på dixielandfestivalen.

Också film och konst stod högt i DDR. Konsten var mycket efterfrågad på företag och institutioner, varför konstnärerna hade gott om beställningar. Jag kände ytligt några målare och docenter vid Konsthögskolan i Dresden. De var skickliga yrkesmän och politiskt medvetna människor som kunde sin sak. En av dem hade en alltid obäddad säng i sin ateljé. Vad den tjänade för ändamål är för de flesta lätt att begripa.

DDR-filmen var bra. Jag började intressera mig för den när jag kom tillbaka till Sverige 1975, eftersom svensk TV under senare hälften av 1970-talet sände mycket östtysk film. DDR-regissörerna var skickliga i att göra humanistiska filmer om relevanta problem. Dessutom lyckades de

med konststycket att skilja mellan erotik och pornografi. I deras filmer fanns ofta avancerade kärleksscener, men de blev aldrig pornografiska.

Erotiken bejakar livet och sensualiteten, tillhör livet, medan pornografin är plump, glädjelös, livsförnekande och själlös. Det här förstod man i DDR, där det sedan början av 1970-talet gjordes massor av erotisk konst och aktstudier, samtidigt som pornografin lyste med sin frånvaro. Den var helt enkelt förbjuden i lag.

Erotiska klassiker av typ *Fanny Hill* gavs emellertid i lyxutförande och kostade omkring 100 mark. Man kan här jämföra med förhållandena i Storbritannien, där man fram till mitten av 1960-talet också bara utgav detta verk i lyxutgåva. Den stora skandal som boken gav upphov till i dubbelmoralens England kom först när verket utgavs i massupplaga. En viss dubbelmoral fanns således även i DDR, men den bör i omfång knappast jämföras med den brittiska.

"Men det är ett litet barn, sade flickan om horungen", kan läsaren nu förnöjt utbrista och påpeka att författaren försöker förringa DDRs dubbelmoral. I sin självbelåtenhet har han naturligtvis också rätt. Den absoluta dygden kommer väl emellertid inget system och inga individer att kunna leva upp till, och man bör heller inte försöka. Dygdemonster har vi redan i dag nog av.

Den östtyska staten gjorde emellertid samtidigt allt för att få in västvaluta och hade därför ingenting emot att *trycka* pornografi åt beställare i väst. Den var emellertid inte gjord i DDR. En gång spårade ett tåg lastat med snusk ur i landet, och hela härligheten spreds vida omkring. Det blev en stor skandal, som av naturliga skäl ej skildrades av media.

En grupp dokumentärfilmare i Berlin hade specialiserat sig på politiska dokumentärer, som avslöjade imperialismen. Jag ansvarade för översättningen av en av dem, *Generaler för fred*. Det var ett svårt men kul och intressant arbete. Vi fick dessutom bra betalt. Dokumentärfilmarnas springpojke, som vi hade att göra med, en adelsman i 30-årsåldern, var dock mindre rolig och en fruktansvärt klassiskt tysk ädling: humorfri, blond, smal och synnerligen korrekt. När jag en dag berättade för honom att jag var på väg till Berlin en lördag, svarade han genast att den dagen skulle han inte vara hemma. Senare förstod jag mycket väl varför. Det har inträffade under något av mina första år i DDR.

Inte minst intressanta var de många muséerna. Det kanske mest kända är Pergamonmuseet på Museiön i Östberlin med konst från antikens

Grekland och Mellersta östern. Det förnämsta museet i Dresden var *Alte Meister* (Gamla mästare), som visade bildkonst fram till franska revolutionen. Sedan fanns *Neue Meister* (Nya mästare) med bildverk från tiden efter 1789. Att besöka något av dessa muséer var en upplevelse. Man kunde emellertid inte gå igenom hela museet på en förmiddag, inte ens på en dag, eftersom tavlornas utstrålning var för stor. Det är bara amerikaner och japaner som har en så stor bildupptagningsförmåga. Den förnämsta tavlan i *Alte Meister* anses vara Sixtinska madonnan. Visserligen är det ett mycket vackert konstverk, men jag är själv för obegåvad för att kunna finna ut varför det i så hög grad skiljer sig från alla andra vackra målningar, som hänger i samma byggnad.

DDR-konsten på *Neue Meister* var sämre än konsten före 1945, men då bör man också hålla i minnet att den DDR-konst som hängdes ut där var mycket officiell. *Alte* och *Neue Meister* tillhörde de statliga museerna i Dresden. Vi fick köpa årskort till dem och kunde därför besöka dem så ofta vi ville för fem mark per år. Då fick vi dessutom gå före kön. Ordinarie inträde var om jag inte minns fel en mark, eller kanske var det femtio pfennig? Det kanske mest fantastiska museet i Dresden var emellertid *Grünes Gewölbe* (Gröna valvet). Där fanns alla praktföremål som tillhört det sachsiska furstehuset. Stockholms slotts utställning, våra hovjuveler och så vidare är ingenting vid en jämförelse. *Grünes Gewölbe* var enormt stort och måste ses av den som besöker staden. Anledningen till att de sachsiska furstarna (wettinerna) kunnat skapa en sådan prakt ligger i landets bördiga jord. De sachsiska bönderna var lika fattiga som de danska men tog dubbelt så stora skördar ur jorden. Mervärdet hamnade hos furstarna. Det bör i detta sammanhang påpekas att den danska jorden är betydligt bördigare än den svenska.

ETT SCHIZOFRENT SYSTEM

Systemet var schizofrent. Den största fördelen, som inget kapitalistiskt system någonsin kunnat garantera, var rätten till arbete, eller åtminstone rätten till anställning. Arbetskraften var inte en vara. Detta förhållande skänkte människorna en trygghet, som är svår att beskriva men kan förstås av alla dem som nu hunsas av sina arbetsgivare eller blivit arbetslösa.

DDR-medborgarna tog denna grundläggande mänskliga rättighet för självklar och förstod inte dess värde, eftersom de inte själva behövt tillkämpa sig den. Den hade blivit dem skänkt utifrån av ett folk de föraktade. Tyskarna hade inte själva gjort revolution utan fått sina sociala rättigheter serverade på bajonetter av ett folk, som många av dem betraktade som undermänniskor.

Ett annat värde i samband med arbetet var arbetstempot. Det var för de flesta mer än uthärdligt, eftersom alla måste få sysselsättning, och det alltid fanns folk att anställa. Till de snälla kvinnorna i förlagets kaffebar, vilka var långt från sysslolösa, sade jag ibland att om vi levat i kapitalismen skulle de bara ha varit två och inte tre, som såg till att vi fick vår service och hade tid att prata med oss, kanske till och med bara en. De stirrade klenroget på mig, skrattade och hävdade att två personer inte skulle kunna utföra deras arbete. Så fort kan man inte arbeta. I dag finns inte längre någon kaffebar i huset. Journalisterna vid *Morgenpost* måste nöja sig med kaffeautomater. Våren 1990 talade dummisarna om att nu skulle det äntligen bli *leistung* som gällde, det vill säga att alla skulle bli tvungna att arbeta lika hårt som de själva naturligtvis alltid gjort men inga andra.

Gårdskarlen på *Verlag Zeit im Bild* var en konsumtionsälskande person, som tidigare varit bibliotekarie men lämnat yrket därför att det inte gav tillräckligt med pengar. Han var också en nitisk FDJ-ledare på företaget. Partiet lämnade han naturligtvis som en av de första. Våren 1990 talade han högt och ljudligt om att nu skulle djävlar anamma alla tvingas arbeta, inte bara han. Jag sade till honom att han aldrig hade behövt förta sig i hela sitt liv, men nu skulle tyskarna få uppleva vad de inte varit med om

sedan 1945. Han fånstirrade på mig och visade öppet sitt förakt för den galne svensken. Det var han inte ensam om.

Den väl utbyggda socialpolitiken var en annan grund till den trygghet och det lugn som människorna kände. Man kunde helt enkelt inte falla igenom säkerhetsnätet. Den som ville gå ned sig fick jobba på bra, ty det fanns alltid en hand som ville dra en upp på fötter. Den garanterade arbetsplatsen, det sociala säkerhetsnätet och den tryggade framtiden ledde bland annat också till att brottsligheten sjönk dramatiskt. Folkpolisen ägnade uppmärksamhet åt brott som i Sverige är så obetydliga att polisen inte ens har tid att notera dem.

Under 1970-talet ökade lägenhetsinbrotten, vilket gav upphov till en offentlig diskussion, men locket lades snabbt på. Ökningen berodde förmodligen på att levnadsstandarden vid denna tid snabbt steg, vilket medförde att det helt plötsligt fanns någonting att stjäla. En jurist som höll föredrag om kriminaliteten för översättarna på förlaget berättade att man var inne på brottslighetens hårda kärna, det vill säga domstolarna och polisen försökte komma åt den lilla grupp oförbättrliga som förmodligen inget samhälle någonsin kan göra någonting åt.

Speciellt våldsbrotten gick tillbaka. Antalet mord var mycket få. Att döda en annan människa ansågs bland befolkningen och i partiet i det närmaste otänkbart. Under 1950-talet hade ligor av kriminella och nazister arbetat i DDR och avrättats när man fått fast dem. När mer normala förhållanden etablerats gick utmätningen av dödsstraff tillbaka. Den sista och officiellt rapporterade avrättningen i DDR ägde rum 1974, och dödsstraffet avskaffades även officiellt 1987. Den sista rapporterade avrättningen ägde förmodligen inte rum senare än 1980.

Det största sociala problemet var alkoholismen. Östtyskarna söp ännu mer än västtyskarna. Det kan ha berott på att DDR erbjöd betydligt mindre förströelser än BRD. Narkotikan var däremot inget problem. Det kanske sammanhängde med att narkomanerna måste betala sin last i västvaluta, deviser, och det var det få som hade råd med. Då var brännvinet betydligt billigare.

Det fanns också i DDR vad man i Sverige kallar A-lagare, i Finland poligubbar och i DDR benämnde *assis* (asociala), men eftersom det inte fanns någon socialhjälp (den var obehövlig) måste de själva arbeta ihop till mat, hyra och sitt nöje. Inte ens de var emellertid hemlösa. De hade också möjlighet att tjäna ihop de pengar de behövde, ty i DDR levde daglönarinstitutionen kvar. Den utnyttjades även av andra, inte minst av

ungdomar som sysslade med exempelvis konstnärlig verksamhet men inte kunde försörja sig på sitt hantverk. Genom att arbeta som daglönare några dagar i veckan fick de ihop tillräckligt med pengar för att kunna ägna merparten av sin tid åt vad de helst ville syssla med.

Poligubbarna i Dresden samlades i två stora billiga ölhallar. Den ena låg vid *Ernst-Thälmann-Platz* och den andra i en annan ända av innerstaden. Där fick de hålla till på kvällarna tillsammans med småförbrytare och billiga luder. Polisen hade samlat dem på två ställen, så att den visste var den hade dem. De fyllhundar som var så svårt nedgångna att de inte kunde arbeta satte man in på alkoholistanstalter, där de fick vård. Tiggde gjorde de aldrig. Inte heller satt de i parkerna eller hängde på offentliga platser.

I DDR hade människorna sin värdighet. Var de inte medvetna om den själva såg polisen till att de blev det. Det uppåtgående proletariats grundläggande lag att ingen människa som har sin självkänsla i behåll tigger, inte ens utklädd till gatumusikant, hade blivit samhällelig norm. I Östtyskland, det som var DDRs territorium, är det inte längre så. Det normtryck som den proletära moralen utgjorde har försvunnit.

De som drog mest nytta av systemet var kvinnorna, och bland dem allra mest ensamstående kvinnor med barn. En av den tyska arbetarrörelsens pionjärer, August Bebel, skrev för ungefär hundra år sedan att hur avancerat ett samhälle är framgår i första hand av kvinnans ställning. Det hade DDRs patriarker tagit fasta på och skapat ett samhälle som säkrade kvinnans sociala ställning och rätt till arbete.

Landets kvinnor var också självmedvetna. Ingen knäppte dem på näsan. Det var vanligt att de kom högt upp i näringslivet. Alla mina chefer på förlaget, inklusive den högsta, utom en, var kvinnor. Det betraktades som normalt. Däremot var de inte så framträdande i politiken. Några *gretchen* av traditionellt tyskt slag fick man leta efter, åtminstone i storstäderna. Det är också kvinnorna som förlorat mest på återföreningen, eftersom de tvingas tillbaka under det förtryck som deras systrar i Västtyskland alltid har varit utsatta för.

Den mest iögonenfallande nackdelen med DDR för normala tyskar var varubristen. Den symboliserades av bristen på bananer, som bortsett från i Östberlin, bara fanns i affärerna någon gång emellanåt, och då bildades genast långa köer. Överhuvud taget var det så i Dresden att om jag såg någon kö gick jag alltid fram och frågade vad som fanns att köpa. Detsamma gjorde alla människor. Apelsiner eller bananer, brukade svaret

bli. Varuhusen och affärerna kunde synas fulla av varor, men just det man själv skulle ha saknades ofta. Det medförde att folk hamstrade.

När jag skulle sätta upp min bokhylla gick jag till en järnhandel och köpte en skruv för att prova om den passade. Det gjorde den också. Det var bara det att när jag efter två dagar kom tillbaka till affären för att köpa en laddning var just de skruvarna slut. Jag frågade när de skulle få in nya, men expediten visste inte och rådde mig att gå till Dresdens andra stora järnhandel, som naturligtvis inte heller hade några. Det var min granne som räddade mig. Han snodde skruv på sitt jobb. Det var så i DDRs historia att först blev privat egendom samhällelig egendom, vilken i sin tur förvandlades till personlig egendom.

Med mig när jag gick till järnhandeln hade jag en dansk översättarkollega, som bott länge i DDR. Han köpte massor av grejer, och tyckte att det här var verkligen en bra affär. "Behöver Du verkligen allt det där?", sporde jag honom förvånat. Han hade köpt varor för flera hundra mark. "Nej, inte nu", blev svaret, "men förmodligen senare".

Det var så man gjorde sina inköp i DDR. Folk köpte som galna när de såg någonting de tarvade, inte minst för senare behov, ty alla hade pengar. Alla östtyskar hade också en behändig nätkasse i fickan eller handväskan för att ha till hands, om de såg någonting speciellt köpvärt.

Min kvinnliga vän i Berlin var alltid extremt välklädd, och jag frågade henne hur hon kunde vara det. Hon svarade att hon ofta reste i landet och alltid hade ett checkhäfte med sig. När hon såg någonting intressant, köpte hon det genast. Det var enligt henne inte alltid man gjorde de bästa fynden i Östberlin.

Nu var det dock så att de viktigaste varorna rådde det i regel ingen brist på. DDR var inte Sovjetunionen, knappt i något avseende bortsett från att det ekonomiska och politiska systemet i grunden var detsamma.

En betydande nackdel var den bristande resefriheten. Partiledningen var rädd för att människorna skulle stanna kvar i kapitalismen om de fick resa. Överhuvud taget ville den inskränka befolkningens resande också till de övriga östblocksländerna. Människorna skulle turista i sitt eget land och helst i dess navel. Det skapade naturligtvis inkrökta människor. Det var en medveten strävan i SEDs politbyrå. Dess medlemmar var också inkrökta i sig själva.

Ett rationellt argument för att inte tillåta turistresor till de kapitalistiska länderna var naturligtvis bristen på västvaluta, men det var ett svepskäl. Statsledningens eget mindervärdeskomplex var det som hindrade DDR-

medborgarna att resa till väst. Det är inte heller säkert att så många hade hoppat av. Man stannar där man har sitt hem, sitt arbete och sina vänner. Östtyskarna skulle i väst också kunnat övertyga sig om att deras eget land erbjöd så många reella sociala och kulturella fördelar att de bara av den anledningen skulle ha kommit tillbaka. Ungrarna hade i många år kunnat resa utan att det medfört någon massutvandring.

En reell faktor som den östtyska partiledningen måste räkna med men som inte bekymrade den ungerska var naturligtvis existensen av ett andra och kapitalistiskt Tyskland. Östtyskarna kunde fara till Förbundsrepubliken och stanna där. Då trodde de sig inte behöva flytta utomlands utan bara till en annan del av landet. I dag vet de däremot bättre. Många av dem som utvandrat efter återföreningen är nu på väg tillbaka till Östtyskland. De trivs inte bland "wessis". Okunskapen om väst var en viktig orsak till systemets fall. Gräset är alltid grönnare på andra sidan staketet.

Det fanns emellertid, förutom pensionärerna, en liten grupp som kunde resa, men inte fritt. Det var den så kallade resekadern. Den bestod av framträdande affärsmän, politiker, vetenskapsmän och läkare. Det var nödvändigt för landet att delta i det internationella umgänget, och därför var man tvungen att släppa ut folk. Man hade emellertid alltid hållhakar. Familjen fick i regel inte följa med. Det hindrade dock inte att en del av dem hoppade av.

Jag märkte till min förtvivlan att de vetenskapsmän jag träffat från östblocket i Finland och tyckt om, alla hoppade av till nordiska länder. Jag visste ju att de var ärliga människor och inga personer som tjänade mammon.

I Helsingfors lärde jag hösten 1977 känna en framträdande sovjetisk vetenskapsman som var där på stipendium och var fruktansvärt naiv. Han hävdade att Ryssland var ett helvete, eftersom kvinnorna krävde kontant ersättning för att gå i säng med en man och vidare bestämde allting vad männen skulle göra och vad de skulle ha på sig. Dessutom var de feta och inte slanka som nordiska kvinnor. Finska byggnadsarbetare som jobbat i Moskva hade för övrigt samma erfarenheter att förtälja.

Det lilla stipendium han skulle klara sig på i Helsingfors, lika stort som mitt (1000 mark i månaden, vilket i Sovjetunionen växlat svart i rubler 1977 var ett betydande belopp), hade hans fru och hans övriga kvinnliga bekanta redan in-tecknat. Därför var han tvungen att plocka grönsaksrester på Salutorget för att klara livhanken.

Efter ett tag fick han, genom min försorg, klart försig att nordiska kvinnor inte kräver pengar av männen för att ge sig åt dem. "Igor" var nämligen synnerligen intresserad av fruntimmer. För att slippa sina dominanta blodsugare i Moskva tog han därför båten till Stockholm sedan han varit i Åbo för att föreläsa. Han fick genast politisk asyl och en tjänst vid universitetet.

Fallet blev i den största Helsingforsavisan, *Helsingin Sanomat*, till en kort notis. Finländarna ville hålla sig väl med "grannen".

Sovjetiska ambassaden, representerad av en kvinna, gav mig skulden för hans avhopp, eftersom jag upplyst honom om elementära förhållanden i Norden. Kanske var det därför som mitt stipendium inte förnyades? Det studenthem jag bodde på var fullt av studenter från Sovjetunionen och östblocket.

För de mer udda var den politiska ofriheten och det totalitära systemet det värsta. De normala brydde sig inte så mycket om det utan anpassade sig och utnyttjade systemet. Deras främsta egenskap är nämligen deras anpassningsförmåga. De är förnuftiga. Därför utgår förändringar heller aldrig från dem. En som insåg detta faktum var George Bernard Shaw som skrev: "En förnuftig människa anpassar sig efter världen, en oförnuftig människa söker anpassa världen efter sig. Därför beror varje framsteg på den oförnuftiga människan."

De normala tyskarna hade utan att knota utfört vad av dem erfordrades i Tredje riket; många hade till och med glädje accepterat det: Åttio procent av västtyskarna fördömde ännu 1952 von Stauffenbergs attentat mot Hitler.

Invånarna fann att vad beträffar totalitärianismen var det ingen skillnad mellan det nazistiska systemet och "realsocialismen". För arbetarna var det lättast, ty ju mindre man hade för avsikt att avancera på samhällsstegen, desto mindre behövde man bry sig.

För de politiskt intresserade fanns möjligheten att gå med i något parti (och karriärmöjligheterna var störst i SED), men chansen att kunna påverka var plus minus noll. Det blev som i dagens Sverige: Människor meriterade sig ofta inte för högre tjänster utan gjorde karriär genom att slicka sig upp.

Det blir alltid på det viset, när den härskande klassen känner sig hotad. Så länge systemet expanderar tolereras djärvheten och kritiken eftersom de utgör grunden för nytänkandet och resultaten, men när det är på väg att säcka ihop, det vill säga inte längre kan expandera, blir lojaliteten A

och O. Till sist får bara medelmåttorna arbete. Därmed går samhället naturligtvis också i stå, ty nytänkande människor har svårt att hålla mun och kommer därmed ingen vart. Den senaste tendensen i Sverige är att man försöker ge dem sparken från jobbet, eller så tigs de ihjäl.

Slutligen kastas de kreativa systematiskt ut ur alla politiska partier, andra organisationer, media, statsapparaten, kommunerna och näringslivet. De hamnar på gatan, eller får överhuvud taget aldrig något arbete efter avslutad skolgång, eftersom psykologerna med sina kunskaper om människors karaktärsegenskaper spelar en allt större roll på personalavdelningarna. Då får vi uppleva normalbegåvnings- och anpassningens totala triumf. I DDR var alla åtminstone garanterade något slags anställning, social trygghet och tak över huvudet.

DDR var en totalitär stat med ett finmaskigt angivarsystem, som var mycket mer avancerat än säpos. Även om också den svenska säkerhetspolisen har sina angivare punktbevakar den mest, medan stasi bevakade alla. Det innebar att de som ville göra karriär inte vågade lita på någon utan alltid slöt upp bakom den officiella dumheten, aldrig tog ställning i känsliga frågor och inte vågade visa sig offentligt tillsammans med kontroversiella människor. Till sist visste de inte vad de själva egentligen tyckte. Typen kan identifieras också hos oss. I vissa sammanhang kände de sig säkra, men också där brukade en informant lura. Stasi visste allt.

Vad som blev systemets fall var dess korporativa struktur med den officiella intresseharmonin, som skulle vara fullständig, det vill säga dialektiken i "realsocialismen" förnekades, varubristen och den politiska ofriheten, som kvävde all offentlig diskussion. Teoretiskt insåg politbyrån att det fanns antagonistiska och icke-antagonistiska motsättningar, och att de senare är utvecklande för ett samhälle. I praktiken behandlade den dem emellertid på samma sätt: De sopades under mattan, varpå motsättningarna gick under jorden och blev alla antagonistiska.

Partiet strävade efter att göra människorna till nöjda konsumenter, som inte skulle blanda sig i politiken eller komma med nya aspekter på kulturlivet. Kulturen fick den lovvärda kulturpolitiken till trots aldrig lov att bli mer än en blomma i knapphållet.

Det är å andra sidan ingenting unikt för DDR, utan på samma sätt har också socialdemokratin agerat där den fått inflytande. Ett bra exempel är arbetarrörelsen i Jakobstadi i norra svenska Österbotten. Den har tillkämpat sig en hygglig levnadsstandard och alla kulturella attribut.

Samtidigt har den berövat sig sin kultur och historia, det vill säga sitt människovärde. Jakobstad är därför den mest pryltöta staden i hela Finland, men långt från ensam i sitt slag i Norden.

Subalternerna klasser förefaller gå ett sådant öde till mötes. Den kristna kyrkan, som bildades av plebejer och slavar, utvecklades på liknande sätt, till en spegelbild av det rådande systemet, fick först präster och sedan även biskopar (ståthållare). Kejsaren motsvarades av påven. Demokratien i de första församlingarna var snart ett minne blott.

Arbetarna brydde sig inte så mycket om politiska friheter. Sedan 1970-talet hade det emellertid bildats ett växande skikt av människor som inte i första hand arbetade med händerna utan med huvudet. För dem var de saknade politiska friheterna centrala. Det var också de som inledde omvälvningen 1989.

Arbetarna kom först senare i rörelse. De var inte så mycket intresserade av medborgerliga rättigheter som av mer varor i butikerna. Arbetarklassen hade också i DDR redan nått sitt maximum och börjat minska. En klass på väg ut ur historien förlorar sina progressiva egenskaper. Så skriver den finländske sociologen professor (emeritus) Risto Alapuro i sin avhandling om den högerextremistiska studentrörelsen AKS (Akademiska karelsamfundet), som verkade i Finland 1918-1944. Människorna i DDR var dessutom uppfostrade till att bli passiva konsumenter, som bara gjorde någonting om det lönade sig. Arbetarna i Tyskland 1918 var annorlunda, därför att de var på väg upp. Det var de också i Sverige vid samma tid. Hitler och Stalin hade dessutom avrättat många framstående kommunister. Social normalitet är någonting föränderligt.

Landets TV frågade hösten 1989 en ledande västtysk intellektuell vad han ansåg orsaken till stalinismens fall vara. Han svarade med att lägga en banan på en bok.

ETT LIV SOM PRIVILEGIERAD I DDR

Eftersom arbetstiden var så kort, hade jag mycket fritid. Problemet var att jag inte lyckades bygga upp någon större vän- och bekantskapskrets. De få människor jag fick kontakt med var ofta berlinare eller nordtyskar.

Min bostad var efter DDR-förhållanden mycket modern och låg i den splittrerna förorten Reick, som också hade en gammal del, Gamla Reick. Lägenheten var en etta på cirka 35 kvadratmeter med tambur, badrum med badkar, vardagsrum och kök. Dessutom fanns en balkong. Det var varmt inomhus, ofta för varmt. För hela härligheten, inklusive el, vatten och värme, betalade jag något mer än 60 mark per månad.

I hyreskontraktet ingick att de boende själva i tur och ordning skötte trappstädningen. För mig blev det att städa trappen var tredje eller fjärde vecka. Om någon i ett hus var exempelvis orkeslös eller sjuk, utfördes dennes arbete turvis av de andra hyresgästerna. Det var ett bra system, som förbilligade boendekostnaderna och skapade kontakt mellan hyresgästerna. Under 1950-talet var det på samma sätt i mitt barndomshus på Stora Essingen.

I flera hus fanns husföreningar, som inte bara skötte huset, utan medlemmarna umgicks även och ordnade då och då fester för sig själva.

De låga hyrorna var emellertid inte bara av godo. Eftersom det inte kostade någonting att på en hygglig pension bo ensam i en trea eller fyra, levde många änkor och änklingar i stora lägenheter, samtidigt som småbarnsfamiljer kunde vara mycket trångbodda. Det uppstod därför en rörelse, som propagerade för att ensamma gamla frivilligt skulle ge upp sin stora lägenhet för en mindre, så att barnfamiljernas situation skulle underlättas. Vanligen fick pensionären då en mindre men modern lägenhet, medan den unga familjen flyttade in i en större halvmodern, eller ibland även omodern lokal. Det gjorde unga människor dock gärna för att få större utrymme.

Till min balkong fick jag av förlaget en möbel. Det medförde att jag under varma dagar kunde äta på balkongen, sitta där och dricka öl eller skriva brev och artiklar. Den varma årstiden är i Dresden cirka två månader längre än i Stockholm, men sommarkvällarna blir aldrig lika långa och ljusa. Jag försökte beskriva den nordiska sommarnatten för

mina bekanta. Några av dem kunde förstå mig, eftersom de upplevt eller hört talas om "Leningrads vita nätter".

Köket var litet men för DDR-förhållanden stort. Jag fick nämligen in ett bord tillsammans med två stolar och kunde således inta mina måltider i köket. I köket fanns vidare kylskåp, elspis och en diskbänk, som dock ej var av rostfritt stål utan av något slags hårdplast. Köksfläkt saknades.

I rummet hade jag en bäddbar soffa med ett lågt bord och två fåtöljer. På golvet låg en stor matta. I alla östtyska bostäder fanns stora mattor. Däremot såg jag aldrig trasmattor. Vidare hade jag ytterligare ett litet bord plus ett matbord, vilket jag använde som skrivbord, och som i alla moderna östtyska lägenheter efter långväggen ett stort klädskaåp. I nyproducerade lägenheter fanns nämligen inga garderober. På kortväggen och över soffan satte jag upp min stringbokhylla från Sverige.

Med varmvattnet var det litet si och så. Ofta var det bara ljummet. Om somrarna stängde man av det en månad för att kunna göra rent vattenledningarna. Dessutom stängdes det året runt av kl. 18.

Till skillnad från i Sverige hade man i DDR brevlådor i ordets ursprungliga betydelse. De var fastsatta bredvid varandra efter långväggarna i bottenvåningen. I dag finns de utanför ingången.

Något som saknades i mitt hus var tvättstuga. Det hade man också börjat dra in på. Jag fick därför gå till tvättinrättningen för att få mina skitiga paltor rengjorda.

Om man på jobbet klagade på någonting i huset eller lägenheten blev svaret alltid: "Tänk på vad Du betalar i hyra!" De som sade så sålde sig våren 1990 blixtnabbt till *Morgenpost*.

Mitt sexvåningshus i gjutna betongelement var alldeles nybyggt när jag flyttade in. Jag var en av de första hyresgästerna i en förort för 35 000 invånare med ett snabbköp med kafé som enda social samlingspunkt. Till skillnad från i Sverige var boendet i DDR inte segregerat i så stor utsträckning. Visserligen fanns det stadsdelar för "fint folk", men i min förort bodde också tämligen högt uppsatta människor, exempelvis militärer, både DDR-officerare och sovjetiska. *Neubaugebiet Reick* var inget Rinkeby.

Eftersom man bara installerade hiss i hus med mer än sex våningar, fanns ingen i mitt hus. Hus med hiss var mycket höga. Antingen bestod en ny förort av mycket höga hus eller av sexvåningshus. I min förort fanns bara sexvånings elementhus. Jag märkte hur målarna slarvat, ty mina

fönsterkarmar var bara grundade. Det skulle gå fort. Man låg redan efter planen.

I huset bildades ett husråd. Det leddes av en ung och nitisk säkerhetspolis, som naturligtvis även var partimedlem. På bottenvåningen fanns ett utrymme för tomflaskor, papper, plastavfall och så vidare. Det såldes sedan av husrådet till en statlig uppköpare. Behållningen tillföll huskassan. Ur denna togs pengar exempelvis för att köpa blommor till hyresgästerna på deras bemarkingsdagar.

Återvinningssystemet utbyggdes i DDR systematiskt och vore kanske någonting för progressiva människor i Norden att studera. Man strävade efter att återvända allt avfall och skapa ett slutet system för produktionen och återvinningen, också i bostadsområdena. Det berodde inte i första hand på att partiledningen var miljömedveten, utan på att DDR saknade råvaror. Östtyskland var därför inget köp- slit-och-slängsamhälle.

I Sovjetunionen, som hade stora råvarutillgångar, brydde man sig inte om sådant, utan slösade allt man kunde. Ryssar och amerikaner är de folk som mest slösar med sina råvaror av den enkla anledningen att de alltid haft så mycket av dem att de aldrig behövt bry sig.

Sophämtningssystemet var för renhållningsarbetarna mycket smidigare ordnat än i Sverige, eftersom inga tunga lyft krävdes. Utanför varje hus fanns en liten tunna för matavfall, som gick till grisuppfödarna, och en container på hjul. Den rullades fram till sopbilen och hakades fast i dess bakparti för att sedan automatiskt hissas upp, varefter avfallet maskinellt tömdes i bilens stora behållare. I kapitalistiska länder kastar folk mat och prylar, eftersom det är påbudet. Annars fungerar inte systemet. I DDR slängde folk mat, men därför att den var för billig.

Utanför alla husingångar i min förort fanns en liten täppa, som sköttes av husets invånare. Det hus som lade ned särskilt stor möda på att göra det trevligt framför ingången kunde av staden tilldelas ett gyllene husnummer. Vår grannuppgång fick ett sådant. Deras jordplätt var också särskilt fin. I dag sköts täpporna inte längre av husinvånarna, utan arbetet har överlämnats till någon firma. Blomrabatten utanför "mitt" hus höll i maj 1994 på att växa igen.

Gatorna sandades aldrig med saltblandad sand, varför sanden snart sjönk ned i isen. Man måste gå försiktigt vintertid för att inte halka. Vintern kom i Dresden två till tre gånger, och under mellanperioderna var det sörja överallt.

Den stora gräsbevuxna gården på husets insida blev det aldrig mycket av. Hyresgästerna arbetade då och då kollektivt på den, men resultatet hann under mina drygt fyra år i huset aldrig bli särskilt lysande.

En av mina grannar var en trevlig före detta kapten vid gränstrupperna och tillika partimedlem. Han var en av de tre östtyska soldater med sovjetiska maskinpistoler, vilka i samband med byggandet av muren förevigades tillsammans av någon fotograf i augusti 1961. Fotot är berömt och brukar finnas med i västartiklar om muren. Fast det slog mig inte förrän jag kom tillbaka till Sverige att han var med på bilden.

Den före detta kaptenen hade en dvärgcollie, som vi brukade gå ut och gå med ljumma sommarkvällar. En bit bort från mitt hus var täppan utanför portarna mycket finare än på andra håll i området. Jag frågade min granne hur det kom sig. Han sade att det naturligtvis berodde på att lägenheterna i detta område var bostadsrätter. Det var så i DDR att gemensamma områden i förorterna sköttes dåligt eller inte alls. Allas ansvar är ingens ansvar. Det här hade man märkt i näringslivet och utsåg därför någon, som ensam fick bara hundhuvudet för eventuella misslyckanden.

När jag sommaren 1991 besökte min vän kaptenen, hade han ställt undan sina få marxistiska verk. Buddastatyetterna skräpade längst ned på golvnivån i bokhyllan. Det var uppenbart att de skulle kastas. Han höll vid mitt besök på att etablera sig som försäljare. När vi talades vid, sade han att så mycket hade han dock inte ändrat sina åsikter.

Vi svenskar är förmodligen inte medvetna om hur lyxigt vi bor. I Sverige ingick redan från början i socialdemokraternas bostadspolitik att lägenheterna skulle vara stora och ljusa. Anledningen var inte bara av social natur utan lika mycket politisk. Den socialdemokratiska partiledningen har alltid velat att människor skall trivas i sina bostäder och tillbringa sin fritid i dem och inte ute "på gatan", det vill säga den vill isolera människorna från varandra, så att de inte kan kommunicera och hitta på något ofog. Av samma orsak har den strävat efter att bryta ned släktsammanhållningen, som var mycket stark i DDR.

Exempelvis Frankrike är för svenska socialdemokrater ett avskräckande exempel, eftersom släkten håller ihop och fransmännen tillbringar en stor del av sin fritid "på gatan". Sedan 1789 är de också kända för att ha hittat på mest ofog av alla Europas folk.

I DDR var krogarna ofarliga i politiskt avseende, eftersom de övervakades noggrant av stasi, som naturligtvis hade sina rapportörer

också inom släkten. Överhuvud taget verkar folk ha umgåtts och brytt sig mer om varandra i DDR än i Sverige. Om exempelvis ett par i vänkretsen funderade på skilsmässa, grep vännerna ofta in och försökte reda ut varför det gått snett i äktenskapet samt lösa konflikten. Ibland ledde aktionen till att äktenskapet räddades. Apropå mänskliga relationer visade en undersökning gjord av västtyskar för några år sedan att östtyskarna också hade det betydligt roligare i sängen än västtyskarna.

Hemma gjorde jag inte så mycket. Jag läste en del, skrev mycket brev och tittade i början flitigt på TV. När TVn gick sönder, koncentrerade jag mig på radion. I själva verket var jag undersysselsatt, eftersom jag hade svårt att bygga upp någon större umgängeskrets. Det kan emellertid inte bara ha berott på mig, ty min mina kontaktytor i Helsingfors är i det närmaste ofantliga. I Dresden fann jag däremot sällan människor, som skrattade åt samma saker som jag.

De flesta böckerna läste jag i spårvagnen. Jag hade alltid en bok med mig. Den var ett gott sällskap också när man tvingades köa för någonting. Speciellt köerna för bananer och apelsiner var långa. Vi brukade då och då få köpa dessa sällsyntheter på förlaget. Ibland underlät jag därför att köa. Såg jag en kö någonstans gick jag emellertid rutinmässigt dit för att fråga om vad som stod att få. Eftersom jag hade varit van vid att kunna äta bananer och citrusfrukter när jag ville i Sverige utövade de inte samma lockelse på mig. Östtyskarna däremot var galna i bananer, som blev symbolen för allt en normal östtysk saknade i livet. En kollega till mig berättade att han träffat en DDR-medborgare, vars högsta önskan var att få äta bananer tills han spydde.

Det är inte klokt hur många böcker man får läsa i en spårvagn och i en kö, om man har en timmes restid per dag. Under mina år i DDR läste jag på så sätt ett trettiotal böcker bara för mitt nöjes skull. Jag valde ut dem ur mitt växande bibliotek. Fruktbart för intellektuella är att skilja mellan "pliktböcker" och "roligböcker". "Pliktböcker" är förknippade med arbete. "Roligböcker" läser man däremot för sitt nöjes skull. De är naturligtvis lika viktiga och seriösa som "pliktböckerna", men man läser dem hellre, eftersom denna läsning är helt lustbetonad, emedan man valt den frivilligt. På så sätt kan man hålla två böcker i gång parallellt, en "pliktbok" och en "roligbok", och få dubbelt så mycket gjort, samtidigt som man framgångsrikt lurar sig själv att tro att man inte arbetar så mycket. Det viktiga är att man läser dem vid olika tidpunkter och inte blandar arbete med fritid. Dresdenborna sågs sällan läsa i bussar och spårvagnar.

I Dresden var jazzintresset stort. Det fanns en jazzklubb, som hette *Die Tonne* (Tunnan), som dock bara hade öppet fredagar och lördagar. Man var, liksom vad som gällde det mesta beträffande utelivet i Dresden, tvungen att köpa biljetter långt i förväg. Klubben låg i en stor före detta vinkällare under en ruin inte långt från centrum. *Die Tonne* var en unik institution i Dresden. Jazz av alla slag spelades. Publiken rörde sig lugnt och stilla. Till skillnad från på Stampen och Gamlingen i Stockholm hade man inrett ett avlångt utrymme i källaren till konsertlokal. Publiken följde i det närmaste andäktigt med musiken. Skall det vara spontanitet, bör den vara kontrollerad. Annars kan den lätt urarta i naturlighet. "Gehorsam sitzen die Kinder auf dem Topf", (Lydigt sitta barnen på pottan), som en ledande DDR- tidskrift uttryckte det rådande uppfostringsidealet. Applåderna kom dämpat och behärskat. Drack och rökte gjorde publiken i baren, och bara i pauserna.

En annan sysselsättning var att gå på krogen. Inte alltför långt från mitt område fanns tre enkla restauranger och ett par kaféer. I Prohlis centrum låg en ganska fin och stor tredjeklasskrog samt två små eleganta kaféer. Man var dock tvungen att ta spårvagnen dit. I det gamla Reick fanns bara en krog som i det närmaste var ett renodlat schapp. I dag håller man på att bygga om den till hotell.

Jag brukade ofta fara med spårvagn till *Strehlen*, där det ligger en kneipe (samlingsnamn för enkla restauranger) alldeles vid spårväghållplatsen. Problemet var att alla utskänkningsställen ofta var fullsatta när man kom, och jag därför fick leta upp något annat. Till skillnad från i Stockholm fanns på Dresdens enklare krogar kön inne i salen. Man kunde således få stå och glo på gästerna en halvtimme eller mer innan man fick ett bord. En annan skillnad mot Sverige var att också 16-åringar serverades öl. Gränsen för alkohol gick vid 18.

Att gå på krogen var fruktansvärt billigt i DDR. I synnerhet tredjeklasskrogarna hade mycket rimliga priser. På de billiga ställena satt mest arbetare, som inte ville titta på TV utan föredrog annat sällskap. Några vänner fick man dock aldrig på krogen. Det talades om allt möjligt på dessa ställen men aldrig om politik. Det var tabu.

Stasi fanns överallt, och när en sådan organisation finns överallt, vet alla också om att de har den inpå sig. Å andra sidan har det inte blivit någon större skillnad efter återföreningen. En östtysk vetenskapsman jag känner, berättade att hon är minst lika försiktig med vad hon säger och till vem nu som på DDR-tiden.

Tyska kypare tog aldrig betalt direkt, utan framför sig på bordet fick man en lapp, där det streckades för hur många öl man druckit. På så sätt var det lätt att se när man slog sig ned vid ett bord hur pass fulla bordsgrannarna var. Det var bara att se efter hur många streck som fanns på deras lapp. På krogen bestämde Herr Meister, hovmästaren, ännu mer än på restauranger i Norden om när och hur han skulle servera och sörja för gästernas trevnad. Han var kung. Restaurangpersonalen stod inte på tå för gästerna, men betjäningen var sällan dålig, bortsett från på lyxhotellet Bellevue, där kyparna gjorde skillnad på folk och folk.

På en östtysk tredjeklasskrog kunde man sitta en hel kväll, dricka färskt mellanöl och äta tysk husmanskost. Notan brukade aldrig gå på mer än 10-15 mark. Om jag gick på kneipen i Strehlen kunde jag dessutom åka taxi hem för de pengarna.

Den tyska husmanskosten påminner mycket om den svenska, eftersom också den är baserad på svinet. När den är väl tillagad är det fråga om god men fet mat utformad efter det gamla bondesamhällets behov och möjligheter. Man åt gott även på de billiga krogarna. Tyskarna börjar gärna maten med en soppa. I DDR höll jag på att föräta mig på soljanka, en god och billig rysk köttssoppa. Viktigt när man beställde kaffe var att skilja mellan kaffe och mocka. Det östtyskarna benämnde kaffe, kallar de flesta svenskar blask eller vattustarkt.

Jag tyckte om den tyska maten. Det blev därför problem när jag vintern 1988 började banta. Vid min ankomst till DDR vägde jag sedan drygt sju år tillbaka 84 kilo. Depressioner medför ofta att man går upp i vikt. Mitt sällskap tyckte inte obefogat att min fetma var obehaglig. Jag gick därför ned tolv kilo under en tremånadersperiod, men det var inte lätt i ett land, som dignade av god och billig mat och dito dryck, och där krognatorna var löjligt enkla att betala.

Smalkosten var inte särskilt utvecklad i Dresden, men jag kunde gå ned i vikt med hjälp av ett instruktionshäfte. De hälsovårdande myndigheterna hade insett att befolkningen led av övervikt och gav i slutet av 1987 ut en bantningsbroschyr, som någon okänd översättarkollega på djävulskap beställde i mitt namn. Nå ja, den kom väl till pass.

Det rådde ingen brist på livsmedel i DDR. Tvärtom led östtyskarna av en rejäl övervikt till följd av all mat de proppade i sig och all öl och det myckna brännvin de hällde i sig. Öl betraktades för övrigt som livsmedel. Självtåg jag alltid lunch på jobbet och därefter endast någonting lätt när

jag kom hem. I DDR åt de flesta i regel sitt middagsmål i företagets matsal. På kvällen äter man ofta något lättare. Måltiden kallas *abendbrot*, kvällsbröd. Få krogar hade öppet vid middagstid.

DDR:s snabbköp (*kaufhallen*), som var stora anläggningar, hade alltid hyllorna fulla av varor, men såg man närmare efter märkte man att samma slags vara upptog ett stort utrymme. Varumärkenas mångfald gällde således inte. Det fanns alltid fläsk och korv. Ofta kunde man få exempelvis revbensspjäll och rökt kyckling. Kycklingen i DDR var god, eftersom den inte smakade fisk. Finare oxkött såg jag emellertid aldrig till i ett vanligt snabbköp. Det exporterades förmodligen. Man fick bara tag på det på bättre restauranger. Oxfilé såg jag överhuvud taget aldrig i DDR.

Fårkött fick man ibland fatt på. Butikerna köpte in direkt från uppfödarna, och inköpspriset var högre än försäljningspriset. Alla som hade en större gräsplätt födde därför upp får. En av översättarna på förlaget, som inrett en kvarn till vilken hörde en större trädgård, hade sålunda alltid två får. Likaså kolonistugeinnehavarna sålde en del av sina grönsaker direkt till affärerna på samma villkor. Det gick elaka historier om att de först sålde sina produkter för att strax därpå köpa in dem igen i butiken och sedan sälja dem på nytt.

När jag handlade lade jag märke till att expediterna aldrig lade pengarna tillbaka i ens hand utan placerade alltid växeln i en skål. Expediternas och kassörskornas mentalitet påminde om Konsumpersonalens i Sverige. Devisen "kunden har alltid rätt" existerade inte. Personalen i affärerna och på krogarna kunde dock ej jämföras med sina kolleger i Ryssland. Så illa var det inte ställt. Ett dylikt fall träffade jag bara på en enda gång. Kooperativa butiker fanns förresten också i DDR men var mindre än snabbköpen.

Det kunde för en ambitiös husmor ibland vara svårt att variera kosten. Man vill inte alltid äta korv och fläskkotletter, som nästan jämt stod att få. Grönsaker som gurka, sallad och tomater fanns endast från och med mitten av maj och in i september. Någon grönsaksimport förekom inte. Höst och vinter måste man för att få C- vitaminer äta kål och rötter. Den potatis som såldes var mycket liten, vilket till en början förundrade mig. Nu var det dock så att det fanns lika stor potatis i DDR som i Sverige, men den gick på export. Jag noterade att äggen var små, men när jag flyttade hem observerade jag att de blivit lika små i Sverige. Även den gula löken var liten och ynkelig. Förmodligen var det fråga om en andrasortering.

Korven i butikerna förekom i många sorter och var både god och billig, speciellt den som var avsedd att läggas på bröd. Östtyskarna äter ofta sin korv på bröd. Någon så dålig korv som den svenska falukorven eller den finska lenkkorven (som dock är bättre än falukorven) var det inte många som satte på bordet. I alla fall inte ofta. Den sämsta korven i DDR var bockwurst, som var fet och mäktig. Den var östtyskarnas varmkorv. När jag nu i Sverige lägger en lövtunn korvskiva på min smörgås, ser jag med saknad tillbaka på mitt morgonmål i Dresden och tänker på de minst en halv centimeter tjocka korvskivor jag och alla andra DDR-bor lade på brödet. Och det var korv av en kvalitet man inte har råd att köpa i detta land.

Östtyskland är ett korvland och inte ett ostland. Människor bjuder på korvbricka i stället för ostbricka. Jag vet svenskar som under DDRs existens blev bjudna på korvbricka av vanligt folk och häpnade över världens välstånd. Något liknande hade de själva aldrig råd att ställa fram på bordet i Sverige. När man kommer utomlands lägger man först märke till vad som finns där men inte i ens eget land. Det dröjer flera år innan man kan göra en vettig jämförelse mellan sitt eget och ett främmande lands för- och nackdelar.

Dessutom fanns specialbutiker med lyxmat. Korven från dem var så god att en jämförelse med den i en vanlig svensk livsmedelsbutik inte låter sig göras. I dem handlade de kräsna. Åt dem dög inte den i mitt tycke goda korv jag åt. Livsmedlen var subventionerade. Däremot betraktade myndigheterna exempelvis kaffe som lyx. Det var svindyrt, varför jag ofta köpte bönorna i valutabutikerna. Det fanns gott om dem, och de var avsedda för DDR-befolkningen. Kaffet köpte man i DDR i små påsar, och det var omalt. Varje snabbköp hade emellertid en kvarn, på vilken kunderna kunde mala sitt kaffe.

Mjölken köpte man i plastförpackningar, som ofta läckte. Mjölkbäckarna var alltid fulla av urrunnen mjölk och halvfulla mjölkförpackningar. Det var i praktiken fråga om ett nationalekonomiskt slöseri av stora mått. Säkert tio procent av mjölken rann ut. En kommunist jag talade med om problemet, sade däremot att plastpåsar var alldeles utmärkta. Han var adelsman och en mycket normal partimedlem, det vill säga karriärist. De där typerna försvarade allting i systemet, inte minst orimligheterna. Vad han anser i dag skulle roa mig att veta. Mjölakens fetthalt var två procent. Den hade tidigare varit högre, men troligen fick man in västvaluta på att exportera grädde.

Färsk och i synnerhet djupfryst fisk var sällsynt i affärerna i Dresden men fanns i regel i östersjöstäderna. Det enda undantaget var odlad fisk som karp och regnbågsforell, som man kunde få tag på i fiskbutikerna. Tidigare hade det funnits djupfryst fisk, men den försvann under slutet av 1970-talet på grund av de av väst påtvingade rustningarna. Karp är inte särskilt gott, eftersom dysmaken är framträdande. Dessutom är den svår att bena, om man är van vid vår nordiska insjö- och östersjöfisk. Karp odlas i dammar och vallgravar. Den är en stimfisk och påminner om sutare (lindare). Under medeltiden var karpens populär också i Norden. Den odlades särskilt av munkarna. Fisken brukade finnas i Dresden på bättre krogar. Sachsarna betraktar karpens som en delikatess och har den gärna på julbordet.

DDR hade för övrigt en stor fiskeflotta, men den landade nu sina fångster i kapitalistiska länder. Dess intjänade västvaluta gick till rustningarna. Innan det kalla kriget började på nytt, det vill säga omkring 1977, trodde regeringen att avspänningen skulle bli bestående och hade redan utlovat reformer som det var politiskt omöjligt att inte genomföra. Därför blev man tvungen att inskränka importen och öka exporten, varför många varor försvann ur butikerna. Levnadsstandarden ökade på ett plan samtidigt som den sjönk på ett annat. Eftersom det inte existerade någon öppen debatt, kunde frågan heller inte diskuteras offentligt: Måste vi öka rustningarna på bekostnad av levnadsnivån?

Brödet i livsmedelsbutikerna var gott, men det fanns inte så många sorter. Det vanliga var att man hade ett vitt osötat bröd, ett blandbröd (vete och råg) samt ett riktigt rågbröd, som kallades "bondbröd". Det sistnämnda brukade jag ofta köpa. Jag hade under 1970-talet lärt mig äta råg i Finland. Dessutom fanns små franskbröd, *brötchen* (små bröd).

Till skillnad från i Sverige fanns både öl och brännvin för diabetiker i affärerna. Jag köpte ibland sådant öl för att inte bli så fet. Vid vissa tillfällen, särskilt i samband med att partiet hade någon charmoffensiv på gång, sålde snabbköpen Radeberger Pilsner. Det var ett av DDRs bästa öl. Man fick i regel tag på det bara på vissa krogar. Det mesta gick till väst. Detta öl produceras fortfarande i Dresden, och man kan bara rekommendera det. Det är en dröm för en ölfrik. På Pripps, Sinebryckhoff och Carlsberg är de sannolikt blåa i ansiktet av avund.

De stora snabbköpens symbol var en stiliserad bild av tre kvinnor i blått med rött huvud skjutande en kundvagn framför sig. En gång när jag hade en svensk journalist på besök frågade jag i min affär om vi kunde få göra

ett reportage och ta några bilder. Det gick dock inte för sig, ty först måste man få tillstånd av någon hög fiskal. Jag var en gång av en slump inne i en *kaufhalle*, som nyligen haft besök av någon märkvärdigpetter från väst, och aldrig förr eller senare har jag sett en så välfylld butik i DDR. Snabbköpen i de stadsdelar där många högre partifunktionärer bodde sades vara bättre försedda med varor än andra.

Själv led jag inte av att utbudet av kött, fläsk och fisk inte kunde jämföras med det svenska. Jag åt hemma bara under helgerna och köpte vad jag hade lust till, eftersom jag hade mycket pengar. Alltid hittade man något gott.

Jag hade inte heller någonting emot att äta fläskkotletter en gång i månaden. De var som jag kommer ihåg dem från min barndom, innan agrarkapitalet började experimentera med grisen. Fläskkotletterna i DDR var stora med fettets insprängt i köttet. De såg med andra ord ut precis på det sätt som alla matspecialister vet att en fläskkotlett bör se ut. Svinens slaktvikt var mycket högre än i Sverige. Åtminstone de som tyckte om fläskkotletter vann på det. Överhuvud taget åt folk gott i DDR.

Problemet när man gick ut var inte att kunna betala notan utan att hitta ett ställe som inte var fullsatt. Samma sak gällde taxi. Svårigheten låg inte i att kunna betala för resan utan i att hitta en droska. Eftersom det var en sådan brist på taxi i Dresden, blomstrade den svarta taxiservicen. I Elbeflorens var utelivet eftersatt av myndigheterna, liksom staden för övrigt i jämförelse med Östberlin. Folk planerade därför sina krogbesök månader i förväg.

Ofta gick jag ut med mitt sällskap, men hon hatade enkla krogar, eftersom hon ansåg sig vara fint folk. Det är sagolikt med dessa kommunistiska intellektuella som kämpar för folket men inte vill ha något med dess typiska representanter att göra. Sådana fanns på *Verlag Zeit im Bild* i massor. De har alltid funnits. Marx är bara ett exempel. Nu har de flesta av 1960- och 1970-talens radikaler dock försvunnit från arenan.

När vi gick ut brukade vi i stället gå på barerna och krogarna på Pragerstrasse eller på exempelvis Kulturpalatsets fina restaurang. En gång fick vi pröva åtta ställen innan vi kom in. Det berodde inte på vår klädsel utan på att alla var fullsatta. Ett bra ställe i Dresden var Rådhuskällaren, som inte minst hade en liten fin bakficka. Där var vi under en period stamgäster.

Sekten (tysk champagne) i DDR var god och billig. Vi drack mest inhemsk sprit och östeuropeiska, italienska och nordafrikanska viner. De

var drickbara. I butiken kostade de ungefär lika mycket som i Sverige. Konjak och whisky av den kvalitet vi i Norden är vana vid fanns knappt. God östtysk weinbrandt (inhemsk konjak) är dock inte att förakta, även om den inte kan mäta sig med fransk. Under en lördagkväll på ett eller flera bättre ställen brukade jag göra av med ungefär 50 mark. Inte minst eftersom sprit, vin och öl var så billigt, höllde tyskarna i sig en hel del.

Jag var efter ett år i Dresden rädd att bli alkoholist. En av mina svenska kolleger och jag brukade gå på ett kafé på Ernst-Thälmann-Strasse efter jobbet, och då slank det alltid ned en weinbrandt. När man kom hem drack man öl, gick sedan på krogen och så vidare. Tyskarna höllde till och med sprit i glassen. Till slut konstaterade jag att det var alkohol vart man än kom och i alla sammanhang. Efter ett tag började jag även ta efter tyskarnas vana att dricka sprit också före klockan tolv när jag var ledig, och tänkte att det här går åt helvete. Efter något år insåg man vad som kunde hända och fick därför också kontroll över brännvinet. En dag helt utan någon form av alkohol var emellertid en sällsynthet under mitt liv i DDR.

De danska översättarna hade lättare att klara spriten än jag, eftersom danskarnas dryckesvanor påminner om tyskarnas, och de därför var vana när de kom. På arbetet drack vi aldrig sprit utom vid födelsedagar och liknande händelser, då det blev fest några timmar. Jag såg dock att det förekom att tyska journalister hade en liten flaska med sig på jobbet. Spritproblem är vanliga bland journalister i väst. Det kanske de var också i DDR.

Växlade svart gjorde folk även i DDR, men det gick annorlunda till än i exempelvis Polen. Man gick nämligen hem till någon som man visste växlade. Bara en gång blev jag antastad på gatan (*Pragerstrasse*) av en valutaväxlare i samband med att det fanns en grupp svenska turister i staden.

Svartabörskursen på DDR-marken bestämdes av priserna i valutabutikerna. På min tid var den 1:6 i förhållande till D-marken. DDR-valutans reella värde, som staten räknade med, var 1:4. Det var bara turistkursen som var 1:1. Valutabutikerna fanns för att regeringen skulle kunna suga upp den västvaluta som skickades in i landet, främst av östtyskarnas släkt, vänner och bekanta i Förbundsrepubliken. Priserna i valutabutikerna följde den högsta prisnivån i Västtyskland. Jag växlade av lojalitet mot systemet aldrig svart. Det gjorde emellertid regeringen. När landet var i desperat behov av valuta vräkte den ut DDR-mark på den

svarta marknaden i väst. I östblocket var DDR-pengarna emellertid hårdvaluta. I exempelvis Polen kunde man göra goda affärer på att växla DDR-mark svart till zloty.

Nu ägnade jag och mitt lilla umgänge oss inte enbart åt spriten och kulturen. Sommartid gick vi efter arbetet, som vi i regel hade avslutat omkring klockan 15, ofta och badade. Det fanns flera utomhusbad i Dresden. Alla var mycket fina, och inträdet var försumbart. Man kunde välja mellan vanliga bad och nudistbad, som var mycket vanliga i DDR. Eftersom det var opraktiskt att alltid ha badbyxor med sig och de som hyrdes ut var fula, blev det ofta "FKK", som nudistbadplatserna hette i folkmun. I DDR härskade förresten förkortningsraseriet i alla sammanhang, inte bara i fråga om beteckningen för badplatser.

Östtyskarna hade en mycket naturlig inställning till nakenhet. De första "FKK" kom redan på 1920-talet. Man kunde se pojkar och flickor komma ned till badstranden, kasta av sig alla kläder och slänga sig i vattnet. Däremot fick kvinnor inte bada och sola utan BH på de vanliga baden. Antingen skulle de ha baddräkt, eller så fick de fara till någon "FKK". På nudistbadplatserna måste man vara naken. Den som däremot ville ha något att äta eller dricka vid badplatsens imbiss fick snällt ta på sig byxor och skjorta, om han ville bli serverad.

Någon gång 1987 fick jag närmare kontakt med vice chefredaktören på *DDR-REVN*, Fred, en intelligent och bildad typ, omkring 10 år yngre än jag. Vi for sommartid ibland efter jobbet till en "FKK", som var ett igenfyllt dagbrott, för att bada och filosofera. Ibland gick vi också på krogen. Jag funderar fortfarande på varför han sökte mitt sällskap. Han var säkerhetsansvarig på förlaget och ville förmodligen inte bara tala om livet utan även pumpa mig på upplysningar om mig själv och i bästa fall också om andra översättare. Jag gav honom emellertid bara information om mig själv. För tyskarna var jag en sådan märklig person att vad jag hade säga om mig själv, livet och tyskarna säkert höll honom på gott humör.

Fred var en kul typ. Utan hans sällskap hade min tid i DDR varit mycket värre. Han befann sig så pass högt upp i hierarkin att han hade överblick och var dessutom resekader. Han hade sett en del av den kapitalistiska världen, varför man kunde föra ett bildat samtal med honom. När jag träffade honom i maj 1994 konstaterade han emellertid att han bara fått fara till länder där standarden var lägre än i DDR. Det var därför för honom lätt att komma hem igen och finna att DDR var bäst.

Han hade gjort en uppoffring i sitt liv. Under sina studier i Moskva hade han nämligen gift sig med en ryska. Det var kanske inte så märkvärdigt, men Fred hade tänkt bli diplomat, och till diplomatisk tjänst antogs av säkerhetsskäl bara personer som inte hade några privata förbindelser med utlänningar. DDR förde med andra ord en nationell utrikespolitik, som i princip kunde rikta sig också mot Sovjetunionen. Därför fick vår gode vice chefredaktör bli politisk journalist i stället.

Det var i DDR skillnad på folk och folk. Det fanns de som fick resa och hade valuta (resekader), de som hade valuta men inte kunde resa, de som kunde resa men utan valuta och till sist de som varken hade valuta eller kunde resa. Valutan (bortsett från resekaderns) kom från släktingar i väst. Fred var en människa i karriären och stod rätt långt upp på stegen. I likhet med många andra på väg upp kom han från ett proletärt hem. Liksom i kapitalistiska länder fanns även i DDR en hierarki. Beroende på var man stod på samhällsstegen kunde man därför få en glimt av hur de levde som stod närmast över en själv. Toppen levde ett liv helt stängt för insyn. Så är det också i Finland och Sverige.

Det värsta stället i Dresden var lyxhotellet Bellevue, som ritats av japanska arkitekter. Dess restauranger och barer befolkades av stadens brackor. De bildade gick därför aldrig dit. Jag och mitt sällskap var i dess bar några gånger, men enbart därför att alla andra ställen var fullsatta. Lyxbaren var vulgär. Servitörerna var snorkiga och saltade dessutom notan, om de kunde. Helmut Kohl bodde där under sitt besök i Dresden i december 1989. Våren 1990 flyttade brackorna till det nyinvidga Dresdner Hof, som är byggt av ett svenskt företag. Det är för övrigt även Hotell Bellevue.

De svenska byggnadsarbetarna i DDR var mycket eftertraktade bland kvinnor som ville ut ur landet. Byggarna sade att Dresdens kvinnor var mycket lätta på foten. Och det kan man ju förstå. På de finare barerna och krogarna satt också galanta damer som ville ha extrainkomster. Deras standardpris var 50 mark. Ingen behövde i DDR sälja sin kropp för att få in pengar till mat och hyra, men denna ovana hos en del kvinnor går tydligen aldrig att få bort.

Man fick passa sig för det täcka könet. Flera svenskar har haft dåliga erfarenheter av att deras östtyska hustru lämnat dem kort tid sedan de gift sig och flyttat hem. När någon tyska frågade mig om jag tänkte stanna kvar i DDR, svarade jag därför alltid jakande för att inte få napp av någon som i själva verket var ute efter att emigrera. Engels trodde att

endast i proletariatet existerar den rena kärleken mellan man och kvinna, eftersom pengar där enligt honom inte spelar någon roll. Det gällde dock inte i DDR, ty också många arbetarkvinnor valde karl efter plånbokens tjocklek.

Nu var inte levnadsstandarden i DDR så låg som de utvandringslystna ville göra gällande. En industriarbetarlön i DDR låg 1989 på ungefär 1000-1100 mark. En låglöneanställd hade kanske 600 mark. Sådana löner var vanliga exempelvis bland kvinnor, som inte klarat sig i skolan, fått sluta efter åttan och fått okvalificerade jobb i snabbköpen eller industrin.

Lönesättningen genomsyrades av det proletära förakt för intellektuellt arbete, som präglar även den svenska socialdemokratin. En av mina grannar hade inte kunnat klara av den obligatoriska tioåriga grundskolan, som för övrigt var betydligt mer krävande än den svenska. Han hade därför fått sluta efter åttan men naturligtvis fått arbete. När jag lärde känna honom var han 25 år gammal och arbetade som gaffeltruckförare i en fabrik med stor export. Han tjänade cirka 1050 mark per månad, det vill säga obetydligt mindre än jag.

En kvinna jag kände, som utbildat sig till översättare vid Humboldtuniversitetet och behärskade fyra främmande språk, fick vid sin första anställning som översättare 850 mark, och i det relativa lönelaget skulle hon ha förblivit. Hon var då 25 år gammal och skulle på sin lön aldrig kunnat få ihop en lika stor livsinkomst som en truckförare, vilken inte klarat av grundskolan. I sin antiintellektualism tog arbetarna således inte ens hänsyn till utbildningskostnaderna för arbetskraften, när deras ledande representanter bestämde lönenivåerna i landet.

På ungefär samma sätt var det i hela östblocket, värst kanske i Sovjetunionen. DDR var förvisso en arbetar- och bondestat.

Levnadsstandarden skilde sig i DDR från många andra "realsocialistiska" länder på så sätt att det inte fanns några markerade regionala skillnader som i exempelvis Tjeckoslovakien. Inte heller måste folk ha två jobb som i Ungern för att kunna leva på en rimlig nivå.

På grund av att penningtillgången var större än varuutbudet hade de flesta östtyskar feta bankkonton. Det visade sig inte minst efter D-markens införande, då västtyska bilhandlare gjorde stora affärer i DDR. Eftersom DDR-medborgarna själva hade så mycket pengar, kunde de inte förstå, varför folk i de kapitalistiska länderna inte köpte allt som fanns i butikerna. I DDR var problemet tvärtom. Man hade pengar, men det

rådde varubrist. Varubristen var ofta dock bara relativ, det vill säga urvalet var sämre än i väst.

Blev man inbjuden till en familj, som levde på två normallöner, den ena kanske dock tjänade mindre än den andra, såg man hur väl de levde, dels av kläderna de bar, dels av möblemanget och dels av vad de satte fram på bordet. En gång när jag våren 1990 reste till Berlin kom jag i samspråk med en ung man, som nyligen haft besök av släkt i Förbundsrepubliken. "Men ni är ju inte fattiga!", hade släktingarna utropat när de såg sig omkring i sin anförvants lägenhet. "Nej", hade min reskamrat svarat. "Vi är inte fattiga!" Fram till omkring 1970 var levnadsstandarden avsevärt lägre i DDR än i BRD, men sedan började somliga östtyskar stoppa undan sina lyxartiklar, innan de fick besök av västtyska släktingar för att de inte skulle sluta föra med sig presenter i form av mat, kläder och dylikt.

Att jämföra en DDR-lön med en lön i ett utvecklat kapitalistiskt samhälle är emellertid svårt, eftersom många varor och tjänster var subventionerade. Östtyskarnas lägenheter var relativt stora och väl möblerade. Omkring halva befolkningen hade färg-TV, fastän den kostade 6 000 mark, och de flesta hade heller inga svårigheter att betala en bil. Bilar och TV-apparater samt möbler och kläder tillhörde de artiklar staten tog överpris för. Bilarna stod emellertid inte på samma nivå som i väst. Formgivningen var outvecklad, och alla hade de tvåtaktsmotor.

Partiledningen ville inte se bilarnas form förändras. Ett år plockade ingenjörerna på Wartburg fram en mycket avancerad kaross. Partiledningen vägrade emellertid att godkänna nymodigheten. Ingenting fick förändras i DDR. En tid senare kom en västeuropeisk bilproducent med en nästan identisk modell. Det var också lång väntetid innan man kunde få en bil, varför många föräldrar ställde sig i kö lagom i tid för att barnen skulle få en när de fyllde 18.

De som hade kunskaper om omvärlden trodde att vanligt folk i DDR levde på ungefär samma nivå som sina likar i Storbritannien. Det är inte osannolikt. Kanske levde de till och med bättre. Åtminstone var de tryggare och mer bildade.

Själv har jag inte haft så mycket pengar som i Dresden, sedan jag 1969-71 levde på svenska översättningshonorar i Helsingfors under en period då priser och löner i Finland var mycket låga. Sverige var vid denna tid ett land med de kanske högsta nominella lönerna i världen. Då tyckte jag själv att jag levde som en krösus, och det gjorde jag även i DDR. Jag hade 1200 mark i månaden förutom frivilliga extrajobb då och då. Av denna

summa utgjordes 300 mark av D-mark, som sattes in på mitt bankkonto i Sverige. Vidare betalade jag i skatt på ordinarie lön 15 procent, på extrajobb 20 procent. Det var den högsta skattesatsen i DDR. Det lönade sig således att arbeta för den som var intresserad av pengar. Beskattningen grundade sig trots att Marx skulle ha protesterat främst på indirekt beskattning.

I DDR behövde man heller inte göra någon självdeklaration. Den som visste med sig att han betalat in för mycket skatt kunde räkna ut sin samlade årsinkomst och få tillbaka sina pengar, om han vände sig till en speciell myndighet. Jag brydde mig aldrig om det utan tyckte att besväret var för stort. Kanske förlorade jag varje år några hundra mark på min lättja, men det är ju inte alla som älskar pengar.

Vidare drogs på min lön socialförsäkringsavgift, pensionsavgift samt el och hyra för min lägenhet. I handen brukade jag på min ordinarie lön ha cirka 700 mark, som jag regelbundet gjorde slut på fram till nästa lön. För denna summa kunde jag köpa den mat jag ville, beställa intressanta böcker, resa till Berlin eller någon annan stad då och då samt välja krog inte efter hur dyr den var utan efter om jag hade lust att gå på den och åka taxi inom Dresden, bara jag fick tag på någon. Dessutom hade jag en möblerad lägenhet, min semester var redan betald, och vi hade två fria resor första klass med tåg till vår hemort. Vi översättare på *Verlag Zeit im Bild* levde med andra ord gott.

För att kunna leva på motsvarande nivå i Dresden när dessa rader skrivs (juni 1994), skulle jag behöva 2 500-3 000 D-mark i handen varje månad. Jag anser inte att någon kan kräva en mycket högre standard i en värld där allt mer resurser måste reserveras för tredje världen, och vi måste göra stora uppoffringar för att kunna rädda miljön, det vill säga för att mänskligheten skall kunna överleva. Som ensamstående kunde jag hålla en högre standard än den gifte herr Müller med barn men är mycket väl medveten om att han heller inte levde dåligt. Det har östtyskarna tvingats inse efter återföreningen och sprejar nu (1994) därför väggarna i Östtyskland med kravet: "Wir wollen unsere Mauer zurück!" ("Vi vill ha tillbaka vår mur!"). Under DDR-tiden tog östtyskarna för givet att de var tyskar. I dag har de flesta insett att de är östtyskar.

En av de stora fördelarna med att bo i DDR var att man slapp säga Du till folk. Nu tänker de flesta läsarna att den där Ulf Modin kan inte vara riktigt klok. Det är dock bara så att jag efter *nutida* svenska förhållanden inte är riktigt normal. Jag kanske är för mycket av en klassisk, europeisk,

marxistisk intellektuell, bortsett från att jag inte längre tror på den nya människan och industriproletariatets historiska mission? I 1970-talets Finland passade jag mycket bättre in. Finländarna har alltid haft råd med sina särlingar. Jag vägrar nämligen att anpassa mig till dekadensen.

Bland Europas stora kulturfolk som exempelvis fransmän, tyskar och briter är Du som tilltalsord mycket ovanligt, ett personligt ord som reserveras för människor med vilka man känner en närmare gemenskap. Många invänder nu säkert att briterna säger "you" till varandra, och "you" tror de flesta svenskar betyder Du. Det efterföljande predikatet böjs emellertid i pluralis: "you are"; de anglosaxiska folken mångfaldigar således efter det personliga pronomenet "you", det vill säga de niar systematiskt varandra. Det brukade åtminstone förr framgå av den svenska texten till engelskspråkiga filmer och TV-program. "Du är" heter hos Shakespeare "thou art" men är försvunnet i modernt engelskt språkbruk. Alla har blivit ni med varandra.

DDR var ett tyskspråkigt land, där duandet var ganska vanligt jämfört med i Västtyskland och Österrike. Västtyskarna är mycket mer noga med sitt niande och mer titelsjuka än östtyskarna. Men så kände de senare också en större inbördes gemenskap än västtyskarna gör. Det berodde på att ojämlikheten mellan "folk och få" inte var lika stor som i BRD. I DDR var skillnaden mellan de högsta och lägsta lönerna cirka 1:3, medan den i Förbundsrepubliken av i dag är 1:15. Som jämförelse kan vi ta de nordiska länderna, där skillnaderna mellan de lägsta och högsta lönerna länge var cirka 1:5-6.

På *Verlag Zeit im Bild*, var man Du med dem som arbetade på samma avdelning. Exempelvis översättarna, journalisterna och andra anställda på redaktionen var automatiskt Du, medan vi sade Ni till människor på förlagets andra avdelningar med vilka vi inte hade närmare beröring. Det var helt naturligt och mycket skönt, eftersom övergången från Ni till Du i regel ägde rum bara om man fick en närmare kontakt.

Om man tilltalade folk på gatan eller krogen, sade man likaledes Ni. Om man diskuterade med en obekant östtysk kunde denne efter ett tag övergå från att nia till att dua. Det var ett tecken på sympati. Annars säger också östtyskarna i regel automatiskt Ni till främmande människor. Själv brukar jag inte vara den förste som tar initiativet att dua, när jag stöter på någon jag vill ha kontakt med. Det beror dels på min respekt för främmande människors integritet och dels på att jag inte vill ingå falska relationer.

Dureformens bakgrund i Sverige är politisk och inledde den nuvarande dekadenta perioden, kapitalismens sista fas. Systemet faller nämligen samman såväl intellektuellt som moraliskt. "Reformen" genomfördes vid en tidpunkt då den härskande klassen (i vilken även det socialdemokratiska ledarskiktet ingår) fruktade att det skulle bli revolution. 1970 trodde regeringen, enligt en notis i DN, när faran några år senare för tillfället var över, att det skulle komma en social omvälvning. Vanligt folk hade till följd av studentrevolten 1968 nämligen kommit i rörelse. I Norrbotten strejkade snart de stridbara gruvarbetarna, rallarnas ättlingar, som bevarat sina förfäders vilda lynne och rättskänsla.

Det gav upphov till en febril tankeverksamhet i maktens korridorer, tills Olof Palme och Bror Rexed kom på den geniala lösningen: De genomförde en Dureform, så att människorna, som kommit i rörelse, skulle tro att klassamhället slutgiltigt var avskaffat. Strategin bygger på ett redan vid denna tid inom den politiska klassen utvecklat folkförakt och kommer därför på sikt att misslyckas. Paniken gav upphov till en våldsam, sötsliskig trevlighets- och vänlighetsoffensiv, som fortfarande pågår. Många svenskar ställde sig under 1970-talet nämligen frågan om det inte räckte med att vi blev vänligare mot varandra, och det visste staten om. Det utgick därför ett påbud om att alla måste vara Du med varandra. Fan tog den som satte sig på tvären. Här gällde det kapitalismens överlevnad. Ingen vågade längre kalla sig "fint folk", utan alla ville plötsligt framstå som "vanligt folk".

Överklassen började bland annat köra vanliga bilar, skaffade sig enkla gravstenar och vågade under några år inte visa upp sin rikedom offentligt. Borgarna hade blivit livrädda. Någoting måste de offra för att inte riskera att förlora makten och pengarna. Annat blev det under 1980-talets högeroffensiv, då de rika trodde att faran var över för gott. Under 1970-talet odlade makten fram en övervänlig röst och ett verkligheten förskönande trevlighetsspråk, som många, i synnerhet i Stockholm, tog till sig. Samtidigt tilltog normupplösningen. Det eufemistiska språket, liksom feminiseringen av männen, är dock ingenting nytt. De var utbredda fenomen exempelvis i Frankrike före 1789. Ett lätt och billigt sätt att studera männens feminisering före franska revolutionen är att studera uniformernas allt mer kvinnliga drag från cirka 1740 till 1789. Det kunde man tidigare göra exempelvis genom ett besök på Armémuseum i Stockholm. I Sverige fanns frökenuniformerna kvar ända till 1809, då Gustav IV Adolf avsattes tack vare en statskupp med klart

borgerlig karaktär. Det var under Ludvig XV:s regering som parollen "efter oss syndafloden" lanserades. Likaså den tilltagande hyllningen av homosexualiteten har Västerlandet upplevt förr, i samband med Greklands och Roms sönderfall.

Maktens strategi var genial, ty vem vill framstå som otrevlig? Den bejakade de flummiga sidorna av 1968 års studentuppror samtidigt som den slog mot dess konstruktiva kärna. Det gällde att bli personlig och frökenaktig. De som inte godkände den nya linjen sorterades bort. Under 1990-talet har det emellertid svängt. En del politiker och Tv-kändisar gör nu karriär som lunsar. Småborgarna söker ett nytt mansideal. Det är bara det att man aldrig kan göra en karl av en fröken. Och de som i dag engagerar sig i den nya mansrörelsen är gårdagens fröknar.

Eftersom makten under 1970-talet ville lägga locket på, blev det fullt att ta konflikter, vilket medfört att det blivit vanligt att alltid säga "Ja", och aldrig får man säga "Nej" eller uttrycka sig negativt. Knappt några människor i Stockholm vågar i dag ta konflikter. I stället sväljer de sina aggressioner. Nästan ett helt folk har av makten förvandlats till mähän efter 1970. Människor har i stället blivit tvungna att uttrycka sig i varierande grader av positivitet, det vill säga falskheten har brett ut sig som en löpeld och etablerat sig. Många vet att de inte kan lita på varandra, att de kanske inte har några vänner. I spelet ingår att de flesta talar i koder när de vill säga nej eller uttrycka sig negativt. Den som inte kan eller vill lära sig koderna lämnas utanför den falska gemenskapen. "Förmodligen piskar de (svenskarna) varandra blodiga bakom fördragna gardiner", skrev en känd finländsk socialpsykolog för några år sedan i ett brev till mig efter ett besök i Sverige. "Sexlekar allt vanligare dödsorsak. Nu får svenska polisen utredningshjälp från Kanada", meddelade *Vasabladet* den 31 augusti 1994.

Som under alla dekadensperioder i historien blev sofistikereringen vanlig. Människorna blev allt intigare och intigare. Hedonismen, njutningsläran, är också den ett dekadensfenomen. Den tar sig uttryck i borgerskapets motto sedan 1980-talets början: Livets mening är att ha kul. Jag tror det är Göran Greider som har sagt att 1980-talet i sin förmenta opolitiskhet var det mest politiska årtiondet under 1900-talet. I detta uttalande ligger en djup sanning.

Det enklaste sättet att hålla människor nere är faktiskt att låtsas vara vänlig mot dem och avköna verkligheten genom att anglifiera och krossa det levande språket. Vårt svenska mål har för många blivit så hårt att de

inte orkar med det, eftersom det beskriver verkligheten utan försköningar. De engelska orden börjar därför fungera som noaord. Man köper kläder i *second hand shops*, men få skulle sätta sin fot i en butik för begagnade kläder.

Allt eftersom de mänskliga relationerna förstörs av kapitalismens varutänkande och människorna därmed atomiseras, ökar behovet av vänlighet och sympati. Svenskarna har därför blivit trevligare och trevligare i samma takt som gemenskapen brutits ned och språket avkönats. De flesta stockholmarna fick under 1970-talet dessutom en röst som en barnstjärt. Den enda som under mediet av 1970-talet mig veterligen skrev om den var en kvinnlig, finlandssvensk journalist vid *Dagens Nyheter*. Det här känner makthavarna naturligtvis till och bidrar därför allt vad de hinner till att göra oss ännu trevligare, ännu mer personliga och språket och rösten ännu mer hygieniska. Slutet på hela historien kan bli att människor i någon storstad löper amok i ren förtvivlan, eftersom verkligheten inte längre får finnas. Det kan utvecklas en masspsykos, och helvetet ramlar över oss.

Då är umgängesformerna utomlands och i Finland under 1970-talet att föredra. Folk vet bättre vad de har varandra. Även om också finnarna numera ofta duar varandra, har trevligheten och det personliga gudskelov ännu inte slagit igenom på samma sätt som i Sverige, samtidigt som språket inte är lika ödelagt.

Det blir uppenbarligen till Finland svenskarna får vända sig för att inom Nordens gräns erövra sitt modersmål åter. Rösten får de tillbaka när de på nytt vågar ta konflikter. Vi har ingen nämnd för språkvård längre, och det är ingen slump. Den måste vi tillkämpa oss.

Själv befann jag mig i Finland när spektaklet började i mitt fosterland. Jag bara häpnade vid mina Stockholmsbesök. När jag i Helsingfors försökte beskriva mina intryck av den nya människan i Sverige, skrattade de flesta och sade att jag inte var klok. Så där kunde ju folk bara inte vara. Men sådana hade makten gjort dem.

Det fanns också en rent materiell grundval till varför svenskarna så gärna lät sig bedragas, nämligen det drivhus som landet har utgjort i Europa sedan augusti 1914. I växthus kan man odla allehanda blomster, som ej tål den bistra verkligheten. En finländsk skådis jag träffade på ett kafé i Helsingfors under 1970-talets första hälft sade att man kunde märka rötan i Sverige redan under 1950-talet.

En samhällsformations undergång föregås dels av intelligentians avfall och dels av att systemet ruttnar. Dekadensen framträder när det inte längre kan expandera. Den börjar i samhällstoppen men påverkar hela folket, politiska och andra organisationer samt institutioner överhuvud taget. Alltid börjar den i toppen. Allt och alla som legitimerar det rådande systemet ruttnar uppifrån och ned. Allting löses upp, dekadensen inom den härskande klassen blir total, samtidigt som det är själva förruttnelsen av det gamla som möjliggör det nyas genombrott.

Makten vet att systemet inte kan vända sin kräftgång men gör allt för att värja sig mot sitt fall. Sverige är i detta avseende inte unikt, utan vi kan märka samma fenomen i hela den kapitalistiska industrivärlden. Särdragen i det svenska samhället kommer av vår egenartade historia från och med augusti 1914.

I DDR var åtminstone vanliga människor inte dekadenta. Upplösningen hann inte bli så omfattande, innan systemet brakade ihop. Det blev den emellertid i Sovjetunionen, som började stagnera redan omkring 1965. Då förlorademan rymdkapplöpningen. I DDR begränsade den sig till toppen. I själva verket dog denna ut mer av ren ålderdomssvaghet än av dekadens, eftersom systemet saknade förmåga att reproducera sig självt.

Vad som i första hand skilde mitt liv från östtyskarnas var att jag kunde resa och dessutom flytta till Sverige när jag ville, om jag inte längre trivdes. Jag hade det bästa av två världar. Hur det var att veta att man kanske aldrig skulle få resa till väst och dessutom se även resemöjligheterna inom östblocket begränsas kan bara den förstå som varit utsatt för det. Vi andra kan bara ana.

Den normale sachsaren var däremot bara intresserad av livet i BRD. Världen var för honom Tyskland, och utanför Tyskland fanns ingenting man behövde bry sig om. Jag blev därför intresserad, när jag påsken 1990 hörde DDR-radion intervjuja leipzigbor på besök i Paris. "Herregud", tänkte jag. "De där kan inte vara normala sachsare." Det var de inte heller. De tillfrågades om de deltagit i de första demonstrationerna i Leipzig hösten 1989. "Ja", svarade de. "Det gjorde vi naturligtvis." Reportern sporde vidare om de också deltagit i demonstrationerna i december och senare. "Nej!" blev svaret. "Sådana människor är vi inte!"

Hur min syn på DDR och tyskarna utvecklades under mina drygt fyra år i landet framgår delvis av min rika korrespondens med vänner och bekanta i Sverige och Finland. Den innehåller fram till murens fall emellertid inte så mycket om det politiska systemet. Jag kände nämligen

redan när jag anlände till Dresden till att först stasi och sedan säpo läste alla brev, som befordrades mellan DDR och Sverige. Det blev i Förbundsrepubliken våren 1990 ett herrans liv, när det framkom att säkerhetspolisen allt sedan de båda tyska staternas bildades hade gluttat i alla försändelser som gick mellan DDR och BRD.

En gång skrev jag ett brev, som jag inte ville att säpo skulle läsa, till en redaktör på *Norrskensflamman*. Jag ringde från jobbet och meddelade att en kollega skulle posta det i Sverige. Översättarna utgick från att telefonerna på förlaget var avlyssnade, men jag hade inte räknat med stasis idoghet. Säkerhetspolisen genomsökte i Sassnitz hela hans bagage och fann till slut brevet, som han tvingades översätta och läsa upp för dem. De var mycket intresserade av att jag i brevet meddelat att jag bett min kollega posta det i Sverige för att inte säpo skulle kunna läsa det. I brevet stod emellertid bara trams, varför stasi gjorde sig mycket besvär för ingenting.

Trots de bristfälliga noteringarna om det politiska systemet kan jag i min korrespondens följa hur min syn på DDR och tyskarna utvecklades och blev allt mer kritisk. I början var jag tämligen naiv och okritisk och tyckte det var besynnerlig att folk klagade så. Det första som frapperade mig var helt naturligt de uppenbara fördelarna. Den billiga maten, spriten och böckerna, den låga hyran och den obetydliga skatten var det dominerande i mina brev under de första månaderna.

Jag lade dock snabbt märke till att kläder var dyra. Finare kläder, det vill säga sådana som var importerade från väst, köpte man i särskilda butiker som hette *Exquisite*. De var mycket dyra.

Butikerna tyckte jag vid första ögonkastet var välfyllda. Efter en månad hade jag konstaterat att konsumtionsvaruindustrin inte kunde jämföras med den svenska, men det ansåg jag mig kunna leva med.

Jag noterade att priserna var omvända i förhållande till i Sverige. Allt som var dyrt i Sverige var billigt i DDR och tvärtom. Likaså lade jag snabbt märke till att bilarna inte kunde jämföras med dem i väst. Bristen på telefoner kom jag också snart underfund med. Det visade sig att det nästan bara var de privilegierade som hade telefon, och väntetiden var lång. Eftersom folk inte hade telefon, skickade man telegram, vilket var mycket billigt. Att Dresden var en vacker stad skrev jag också om, och att Östberlin var betydligt bättre försett med varor och restauranger än Elbeflorens, fick jag klart för mig redan vid mitt första besök i staden i slutet av november 1985. Inte minst noterade jag med gillande att man i

DDR pietetsfullt restaurerade klassiska byggnader, och att det europeiska kulturarvet satt i högsätet.

Jag ansåg DDR vara ett utvecklat socialistiskt land, eftersom man hade löst människornas grundläggande problem. I ett brev av den 20 december 1985 skrev jag: "Det är svårt att beräkna levnadsstandarden här. Den sociala standarden torde dock vara lika hög som i Sverige och den kulturella standarden är mycket högre. En sådan trist inrättning som fattigvården finns inte här, och det är något som DDR kan yvas över." Det omdömet står jag fortfarande för.

Något som jag inte var medveten om när jag kom till DDR var att landet kallades för "ett socialt experiment". När jag efter några år fick höra talas om det, tyckte jag att det var en smula snuskigt. Det fick ledningen också äta upp när det blev så dags. "Experimentera med andra men inte med mig", sade en av mina kvinnliga tyska bekanta efter murens fall.

Bland det första man noterade i Dresden var lugnet. Människor stressade föga jämfört med i Stockholm, även om en del av dem trodde att de gjorde det. Tyskarnas valspråk var "Immer mit Ruhe, und dann mit einem Rück", det vill säga: "Man tar det lugnt för att sluta med ett ryck". Före julen 1985 var jag med en kollega på stadens julmarknad. Det var mycket trevligt och okommersialiserat, men nykomna som vi var saknade vi efter en stund någonting väsentligt, stressen. Det tog mig närmare ett år att gå ned i varv och vänja mig vid det makliga tempot. Redan i december hade jag emellertid slutat springa efter spårvagnar.

I DDR gick människorna på gatorna. De sprang inte. Likaså var det lugnt på gator och torg nattetid. Något vidare nattliv fanns inte i Dresden. Till skillnad från i många andra länder kunde kvinnor gå i fred också efter mörkrets inbrott. Det vågar de inte 1994. Julen 1985 var den första jag firade i DDR. Efter den inledande "heroiska" perioden i landets historia insåg partiledningen att medborgarna måste få fira jul. Den var i DDR en lika viktig tilldragelse som hemma. Jag firade flera jular i Dresden ensam hemma. Det var ett helvete, varför jag redan efter någon dag längtade efter vardagen. I Dresden var jag nämligen mycket ensam.

På TV kom julprogrammen hela julafton men var inte lika dominerande som i Sverige. Själva "julflåset" saknades till all lycka. "Stilla Natt", "O Du salige" och "Det är en ros utsprungen" ingick tillsammans med ett stort antal andra tyska julsånger. Också "White Christmas" var ett populärt inslag, som ofta återkom. Julafton detta år avslutades i TV med Bach i den ena kanalen och Mozart i den andra.

Jultomtar och så vidare fanns även i DDR.

Till skillnad från hos var dock trettondagen inte helgdag. Det var förresten inte annandag påsk och Kristi Himmelfärdsdag heller. På den senare dagen firades i stället Männertag (männens dag). Då fick männen suppa sig så fulla de ville, varför billiga krogar i Dresden den dagen inte serverade sprit. Kvinnorna på redaktionen bjöd oss män en gång på brännvin på morgonen denna dag. Jag förstod först inte varför.

Också julafton och nyårsafton var arbetsdagar, men vi arbetade in halva julafton och halva nyårsafton genom att i stället arbeta en lördag före jul.

Eftersom jag nästan bara konsumerade sådant som var subventionerat (bortsett från alkoholen) trodde jag mig till en början vara den idealiske DDR-konsumenten. Jag hoppades vara "den typ av konsument som partiet försöker att odla fram här". Efter cirka fem månader hade jag dock insett att jag var finansministerns mardröm.

De första två veckorna var mitt uteliv ohejdat, men sedan började jag gå ned i varv och var mycket hemma.

Redan under den första månaden i Dresden hade jag beslutat mig för att stanna 4-5 år. I slutet av mars 1986 hade jag bestämt mig för att inte fara hem om jag inte hade ett garanterat och intressant arbete väntande. Jag trivdes alltså bra.

I november 1985 hade jag bott provisoriskt i en äldre förort men fick första veckan i december min lägenhet i Reick. Då höll man just då på att färdigställa bostadsområdet. Utanför huset var det lervälling, och leran skulle finnas kvar i minst ett år. Östtyskarna saknade nämligen maskiner för att ställa i ordning kring husen, varför allt fick göras för hand. Inte heller fanns de första åren något snabbköp, utan man fick fara ganska långt för att göra sina uppköp. När snabbköpet väl hade uppförts, blev det emellertid, som redan sagts, extra snofsigt med ett kafé på övervåningen. I det avseendet var det det enda i sitt slag i Dresden. Kaféet skulle väl kompensera bristen på en kneipe.

Någon gång i januari 1986 började jag bli medveten om tyskarnas nationella särdrag. Det första som slog mig var deras ordningsmani. De har cirka sex ordspråk, som betonar ordningens betydelse, och citerar dem ofta, gärna ett par stycken i samma andetag. Det vanligaste i Dresden var "Ordnung muss sein", "ordning måste råda". I bokhandeln fanns också en liten skrift att köpa med titeln *Ordnung ist das halbe leben* ("Ordnung är halva livet"), som roade mig omåttligt.

Jag själv, som har en funktionell snarare än en formell ordning, råkade naturligtvis ut för förlagets omsorger. Det var första gången som redaktionsledningen och redaktörerna började gå mig på nerverna. På grund av tyskarnas djupt rotade ordningsbehov finns i deras språk också oöversättliga ord rörande människor, vilka inte delar deras ordningsmani, som *ordnungswiedrig* och *ordnungswiedrigkeit*. ("ordningsvidrig" och "ordningsvidrighet"). Sachsarna uttalar dem med stort förakt för den de berör. Jag försökte att ta deras ordningsiver från den humoristiska sidan och anpassa mig en smula. På sikt gick det dock dåligt.

Också den tyska humoruppfattningen är relaterad till ordningen. Humor definierades av en komiker i DDRs radio som det som stör ordning. Eftersom de flesta sachsare är mycket ordningsmedvetna, skrattar de hejdlöst åt sådant som på ett för dem komiskt sätt stör ordningen, exempelvis om någon nyser. Det tycker många är roligt. På grund av att de flesta tar sig själva så allvarligt, har de emellertid väldigt svårt att förstå ironi. Någon gång på 1980-talet gjorde en skådis en skiva som var en våldsamt drift med det sachsiska nationalmedvetandet. Den fick därför till en början knappt spelas. När den sachsiska pöbeln från och med december 1989 vällde fram över gator och torg, började den däremot framföras i radio och togs på blodigt allvar, uppfattades som ett dokument över den sachsiska nationalkänslan. Inte heller seriösa människor förstod alla gånger att det var fråga om en parodi. Våren 1990 kom en uppföljare, på vilken en riktig karlaktör sjöng om att nu har vi sachsare gjort *die Wende*, och nu skall allt bli så bra. Skillnaden mellan denna skiva och den tidigare var emellertid att den om *die Wende* gjordes på fullt allvar och tolkade stämningarna i Sachsen vid samma tid.

Nationalismen och intoleransen nådde våren 1990 sin höjdpunkt, i synnerhet inom arbetarklassen. Stora sachsiska och västtyska fanor hängde från fönstren på vart och vartannat hus. Jag och några humanister funderade på att hänga upp DDR-fanor utanför fönstret, men vågade inte eftersom nazisterna i Dresden redan var många och väl organiserade.

I Östberlin var det inte alls så. När jag var där påskan 1990, såg jag bara en västtysk flagga. Den var liten och ynkelig, slokade från en pinne på ett bygge i centrala stan. Att den fanns på just ett bygge var dock ingen tillfällighet.

Något som många sachsare hade svårt att förstå var att en person kan vara på samma gång lustig och seriös. För dem är en människa i regel

antingen lustig eller seriös. Hasse & Tage var två personer i Sverige som på sin tid behärskade denna konst. I Sachsen hade få förstått dem. Charlie Chaplin var 1914 hyllad i alla länder utom ett.

Jag undrar hur många som i dag sjunger den där sången om *die Wende*. I synnerhet självironi var bristvara i Dresden, eftersom den högt uppskruvade jagkänslan var så utbredd. På DDR-tiden var det bland dem som ville upp också noga med att skämten stämde överens med partilinjens. Annars skrattade man inte. I tveksamma fall fick chefen bestämma om skämtet var korrekt eller ej. Skrattade han, skrattade också de övriga. Vanligt var också att DDR-medborgarna inte skrattade åt vad skämtet gällde utan åt den som skämtade.

Det var emellertid inte unikt för DDR att folk ibland inte vet om de skall våga skratta eller ej. Man kan spåra en liknande men mindre stark tendens även i Sverige. Det gäller att veta, vad som passar sig.

Några år senare blev jag också medveten om vilken betydelse blodet har för detta folk, i synnerhet för sydtyskarna förefaller det som. Blodsmystiken har gamla anor i tysk historia. Hitler var bara en i raden av tyskspråkiga blodsmystiker. Enligt BRDs grundlag vilar rätten till tyskt medborgarskap sålunda på blodsgemenskapen, vilket fått till följd att många människor i det före detta östblocket i dag letar efter tyska anor för att därigenom få rätt till tyskt medborgarskap. Däremot är det fortfarande nästan omöjligt för en turk att bli medborgare i Förbundsrepubliken.

Alla tyskar delar emellertid inte denna syn. Under det senaste världskriget sjöng tyska soldater sålunda spefullt och med spetsen riktad mot blodsmystiken (på melodin till "Små grodorna"):

*In Afrika, die Negerlein,
sie singen immer gleich:*

*Wir wollen deutsche Neger sein,
wir wollen heim ins Reich.*

Främlingsfientligheten var mycket stor i Sachsen. En gång var jag ute och handlade tillsammans med en kvinnlig rysk kollega, som på Zentrumvaruhuset i Dresden oupphörligen sade till mig att hålla tyst, så att ingen skulle höra att vi var utlänningar. Hon hade nämligen dåliga erfarenheter. När vi skulle betala tilltalade jag min sovjetiska kollega på

tyska, och hon svarade på samma språk. Expediten noterade omedelbart att vi var främlingar, och frågade förvånat varför vi talade tyska. Min ryska kollega var rädd för att säga att hon var ryska, eftersom ryssarna var hatade i sin egenskap av ockupationsmakt och av många betraktades som undermänniskor. I dag tycker Dresdenborna i stället synd om dem och skickar paket till Petersburg.

Partiet hade ett hårt jobb, när det skulle förklara för folk hur avancerat det stora broderfolket var. Lättare blev det inte av att många östtyskar hade direkta erfarenheter av Sovjetunionen och därför kunde jämföra sin verklighet med ryssarnas.

Sovjetunionen hade en betydande del av sin armé förlagd i DDR, men man såg knappast några sovjetiska soldater. De fick nästan aldrig lämna sina kaserner i stadens utkant. Bortsett från sovjetiska officerare såg man bara ryska soldater tre och tre, två meniga under ledning av ett befäl. De kom ibland promenerande på gatorna tittande i skyltfönstren. Sovjetiska soldater uppförde sig exemplariskt. Anledningen till att de inte fick gå ut ensamma var förmodligen att myndigheterna inte tog några risker. Populärt var broderfolket inte bland tyskarna. Det bör för en ryss ha varit ett helvete att tvingas göra sin värnplikt i DDR. Inga kvinnor hade de heller med sig, med undantag för officerarna, som hade familjen med.

Nu verkar det emellertid som om varje folk bär på sin egenart, också svenskarna. Den svenska är dock mer beskedlig än den tyska och yttrar sig i den numera utbredda tron på att alla människor och folk är lika, det vill säga dagens svenskar kan inte skilja mellan likhet och jämlikhet, fastän begreppen är kvalitativt olika. Det är fråga om en utpräglat proletär ståndpunkt, som alltid klart uttryckts både i den socialdemokratiska och den stalinistiska ideologin och har fått hegemoni, medan den tyska är aristokratisk. Om människor inte är eller inte vill bli lika bör man enligt svensk uppfattning tvinga dem att bli det. Nivellering har alltid varit den svenska arbetarrörelsens mål. Det började redan med Wigfors.

Att människor och folk är både lika och olika går över de flesta svenskars horisont, eller att vad som varit karakteristiskt för ett folk under en epok kan tillbakabildas och ersättas av nya kännetecken under en annan, som i sin tur försvinner och så vidare. Den nuvarande ståndpunkten och mentaliteten är för dem alltid den bästa och samtidigt även den sista. Dessutom försöker de bevisa att det alltid varit på samma sätt. Detta synsätt sammanhänger med historielösheten och bristen på

kontakter med andra länder. När en typisk svensk känner sig pressad av någon som angriper hans uppfattning, brukar han triumferande ställa den ovetenskapliga frågan: "Men vad är viktigast då, likheten eller olikheten?" Det är samma typ som inom vetenskapen söker "den bestämmande orsaken".

För tyskarna är det av språkliga skäl svårt att förstå distinktionen mellan likhet och jämlikhet, eftersom de har samma begrepp för bägge orden, gleichheit. Säger man till en tysk: "Alle Menschen sind gleich", kan han uppfatta det som absurt, därför att för många tyskar betyder gleich bara lika. Jag var under min tid i Dresden inte medveten om därom. Det stod klart för mig först under en korrespondens med en intellektuell i Dresden. För att få honom att förstå vad jag menade när jag trodde mig säga på tyska att alla människor är jämlika blev jag tvungen att förklara de båda svenska begreppen likhet och jämlikhet för honom samt påpeka att tyskans gleich har två innebörder, lik och jämlik, vilket han inte tänkt på. Först då förstod han vad jag menade när jag sade: "Alle Menschen sind gleich".

Svenskan är således i detta avseende betydligt mer exakt än tyskan. Vi har dessutom begreppet jämställdhet, som reserverats för jämlikheten mellan könen. Att vi i vårt språk har två ord för tyskans gleichheit antyder att våra förfäder klart skilde mellan begreppen. Annars skulle de inte ha utbildats.

Att alla människor är jämlika är för övrigt en tes som inte kan bevisas. Det är en trossats. Däremot speglar inställningen till den huruvida en människa är humanist eller ej. Att påvisa likheter och olikheter mellan individer, samhällsskikt, invånarna i olika regioner och olika folk låter sig dock göras. Man bör emellertid inte utgå från vad de anser om sig själva, utan från vad andra säger om dem. Detsamma gäller för övrigt när man skall bedöma en individ.

Natten till den 13 februari 1945 bombades Dresden av brittiskt flyg och dagen därpå av amerikanskt. Amerikanerna stod vid denna tid nämligen inte på en så hög nivå att de kunde genomföra nattbombanfall. 35 000 personer fick sätta livet till. Innerstaden förvandlades till en stenhög. Det var ett av de värsta terrorangreppen i historien. Det blev tradition att fira detta makabra minne.

Tillsammans med mitt sällskap deltog jag i minneshögtidligheterna vintern 1986. På dagen var det en stor officiell minnesstund med 150 000 deltagare, som fått ledigt från sitt arbete för den sakens skull. Det var

alltid så i DDR. När någon stor politisk tillställning anordnades kommenderades folk ut från arbetsplatserna. Få vågade smita undan. Kvällen den 13 februari ägde den reella minnesstunden rum, vilken bar en starkt kristen prägel. Vi gick först i den protestantiska *Kreuzkirche* och hörde ett requiem och sedan på en ekumenisk fredsgudstjänst i den katolska *Hofkirche*. Det var packat med folk. Framför ruinen av *Frauenkirche* lade folk ned kransar. FDJ stod hedersvakt med facklor. Människoströmmen med kransar i händerna ville aldrig avta. Folk tände ljus som de placerade på den av snön vitfärgade kyrkoruinen. Gamla människor grät. Klockan 22 ringde Dresdens kyrkklockor. Scenen var gripande.

I mars 1986 började jag notera hur primitivt DDR var, och hur preusseriet var ingrott i många sachsare. Jag försökte ignorera primitiviteten, eftersom mycket jag anser viktigt fanns i överflöd i Dresden. Särskilt improvisationer var inte de flesta tyskars starka sida. Så länge de hade regler att följa klarade de mestadels allting galant, men när det uppstod en i regelboken icke förekommande situation, blev det inte sällan kris. Exempelvis sachsiska byggnadsarbetare, vilkas chef blivit sjuk, satte sig ofta ned och gjorde ingenting. I Sverige diskuterar man i en sådan situation i fem minuter vad som bör göras, varefter donarna den dagen klarar sig utan chef.

Jag skrev i ett brev den 7 april 1986: "Tyskarna kommer i framtiden att få välja mellan att leva med sina seder och bruk och stanna kvar i socialismen eller skaffa sig en tidsenlig överbyggnad som passar för automationen och kommunismen. Datorn är socialismens vän, ..." Min jämförelsepunkt var Norden, som jag betraktade som en av de högst utvecklade civilisationerna i världen. Jag hade således mina synpunkter på DDR men definierade fortfarande systemet som socialistiskt.

Mentaliteten är emellertid olika i skilda delar av Östtyskland och skiljer sig också i Västtyskland från region till region. Det beror på att det inte förrän 1871 bildades en enad tysk stat. Tyskarna var tidigare splittrade på skilda länder, som hade olika historia. Ofta förde de även krig mot varandra. Berömd är rivaliteten mellan Sachsen och Preussen. Den historiska fiendskapen mellan dessa länder ökades under DDR-tiden av att stats- och partiledningen hela tiden gynnade Östberlin med pengar som flöt in främst från Sachsen, där den största delen av industrin låg. Det gick så långt att östberlinarna kunde få luften utsläppt ur bildäcken, när de besökte Elbeflorens. "Än är sjuårskriget ej till ända", sade en vacker

och intelligent sachsisk kvinna i trettioårsåldern, när hon ville uttrycka många Dresdebors hat mot berlinarna för mig.

Man kan inte säga att en tysk är si eller så. Däremot har människorna i de olika landsdelarna historiskt uppkomna särdrag. I Västtyskland tillkommer dessutom de mycket mer än i Sverige och Östtyskland tydliga skillnaderna i mentalitet och stil mellan olika samhällsskikt. Skillnaderna mellan en typisk nordtysk och en typisk sachsare är i regel märkbara. De flesta av de senare föraktar tyskarna längs Östersjökusten, det vill säga det gamla rika Hansaområdet, och kallar dem *fischköpfe*, "fiskhuvuden". Det gör för övrigt också östberlinarna.

Nordtyskarna å sin sida bad förr, enligt vad en berlinare berättade för mig på tåget mellan Berlin och Dresden, en aftonbön med följande text:

*"Lieber Gott bewahre uns für Sturm und Wind,
und für Menschen, die von Sachsen sind."*

Vanlig i Dresden var människornas självsäkerhet: "Man gör inte fel." Det ledde till att folk när de begått ett misstag ofta blånekade tills de överbevisats om att de gjort en tavla. Då brukade de slå bort det med ett skämt. Vidare sade sig många alltid ha rätt. När vi skulle översätta en text om Thomas Müntzer, märkte vi att han stavas olika på tyska och på skandinaviska språk, vilket först ledde till förvirring inom redaktionsledningen. Sedan bestämde den sig för att vi måste följa *Duden*, den tyska rättstavningsbibeln. Att gå till källorna och försöka reda ut begreppen låg inte för våra chefer, sedan de väl konsulterat *Duden*.

Samma inställning avspeglades i skolorna. En kvinnlig finsk översättare hade en son i skolåldern. Han påpekade för sin lärare och sina klasskamrater att Finland är en del av Norden men tillhör inte Skandinavien. Han blev utskrattad. Nu är det dock vanligt att man utomlands inte skiljer mellan Norden och Skandinavien. Här har vi nordbor en bildningslucka att fylla igen, när vi träffar utlänningar.

Inte heller verkar så många sachsare skämmas, även i fall där det vore befogat. Det gör å andra sidan inte heller "fint folk" i Sverige, men i Sachsen verkar det vara mer utbredd än hemma att man inte gör det.

Under 1950-talet hade de flesta svenskar en negativ bild av tyskar. Antipatierna var utbredda. Jag kommer i håg hur besviken jag blev när jag som 12-åring fick en tysk kniv. Den traditionella svenska bilden av tyskar har gamla anor. Med åren hade den sjunkit undan i mitt

medvetande, men när jag bodde i Dresden noterade jag till min häpnad att många människor i staden var som min far och arbetarna i hans generation beskrivit dem.

Jag har en kompis, som under 1980-talet arbetade på DDRs ambassad. Han brukade berätta historier om tysk mentalitet, och vad han hade att förtälja var i sanning häpnadsväckande. De var ofta så dråpliga att jag tänkte att det är bäst att man drar ifrån hälften. Efter några år i DDR insåg jag emellertid att de var högst sannolika. Min vän tillhör inte heller de normala.

Nordtyskarna å andra sidan verkar ofta vara annorlunda. Jag har mycket mindre erfarenhet av dem än av sacharna, men de förefaller påminna mer om svenskarna som de var före 1970. Många av dem känner sig också mer befryndade med oss än med sydtyskarna. Östberlinarna är ofta slutna innan man lär känna dem. Jag frågade en gång en ung Dresdenkvinn, om det var sant att Dresdenborna var artiga, snälla och falska. "Det har man alltid sagt om sacharna", genmälde hon kort.

Auktoritära drag är mycket starkt utvecklade i Sachsen. Jag har själv sett föräldrar i Dresden komma släpande på sitt barn med ett fast grepp om ungens hår eller öra.

Andra översättare på förlaget lade också märke till detta och liknande fenomen. Detsamma noterade en vän i Östberlin.

Kanske är det paradoxalt nog denna uppfostran som skapat så stora tyska humanister. Resultatet av den blir nämligen att människor alternativt går under, blir passiva eller utvecklas till stora personligheter. De som har en stark humanistisk ådra och därför överlever denna skärseld utvecklas till fantastiska människor.

Det är en utbredd uppfattning att Dresdenborna är polariserade i auktoritära och humanister. De förra anses vara i majoritet. Så är det inte i Östberlin. Denna stad bjuder på ett brett spektrum av olika slags människor. Det beror på att till Berlin har flyttat människor från hela Tyskland samtidigt som staden har haft ett mycket starkt utländskt inslag. Hit har kommit exempelvis både polacker och judar. Inte minst fick den under 1700-talet, på Fredrik den stores tid, ett stort inslag av hugenotter, franska protestanter.

De som vuxit upp i DDR var ofta lättare att ha att göra med än de som formats av *Wehrmacht* och *Hitlerjugend* eller *Bund Deutscher Mädel*. Vad jag våren 1986 tyckte om i Dresden var själva atmosfären. Det var lugnt

och skönt. Folk stressade i regel inte ihjäl sig. Jag hade gått ned märkbart i varv och hade kvar mitt första positiva intryck "även om det blir mer och mer nyanserat", som jag skrev till en vän redan i början av februari.

Något som skilde yngre östtyskar från oss var att de flesta inte var medvetna om att religiösa byggnader är heliga rum. En sommar var jag i domkyrkan i Meissen (en urgammal stad strax norr om Dresden) tillsammans med en svensk kvinna, då en hop ungar plötsligt stormade in. De tyckte att kyrkorummet var mycket besynnerligt, tittade förundrat på allting, rusade sedan omkring och larmade som barn i klump gör när de hittar någonting märkvärdigt.

Jag fortsatte att utveckla min syn på DDRs för- och nackdelar. I april 1986 hade jag börjat relatera mina intryck till den finländske filosofen Kailas begrepp "djupandlighet". Det djupandliga liv han efterlyste fann jag mer av i DDR än i Sverige. Det mesta på det immateriella planet var bättre, vilket var avgörande för mig som inte har så stora materiella behov. Där var lugnt och skönt. Ingen behövde bry sig om morgondagens problem. Ingen stressade på allvar. Man behandlade människor med respekt, och kulturen var tillgänglig för alla. Det fanns trots allt en humanism och mänsklighet i DDR, vilken jag aldrig upplevt i Sverige.

I slutet av april kunde jag sammanfatta min dåvarande syn på landet som icke längre är i ett brev till en vän i Helsingfors:

"Först när jag kom hit till Dresden var jag alldeles överväldigad av socialismens fördelar. Sedan kom en reaktion, när jag insåg att också de nordiska välfärdsstaterna har sina positiva sidor. Nu är "reaktionsperioden" över och jag håller på och bygger upp en första syntes som i sin antagligen kommer att få ge vika för en ny reaktion varpå följer förmodligen en ny syntes o s v i all oändlighet. En sak är säker dock, och det är att jag aldrig kommer att bli antikommunist och därmed anti-DDR. Därtill är jag med min bakgrund i ett kommunistiskt arbetarhem alltför medveten."

Jag försökte se helheter och ansträngde mig att se landet och dess historia med sin bakgrund i det gamla Preussen. Jag visste att man annars inte kunde förstå tyskarna. Det är bara det att jag ännu inte var riktigt medveten om att jag inte levde i det före detta Preussen utan i Sachsen, två länder som alltid varit dödsfiender. Det visste jag inte om när jag kom. Det var dessutom ofta sachsare som betedde sig som "preussare" och inte tvärtom.

Så tänker jag, det vill säga i motsättningar. Detta sätt att tänka har också den fördelen att man aldrig når fram till någon slutgiltig sanning. Jag blev heller aldrig anti-DDR och antikommunist. Däremot har jag hela mitt liv varit antistalinist. Systemet hade alltför många ljusa sidor för att kunna negeras. Antikommunister har alltid varit trista typer. Med dem har jag aldrig haft någonting gemensamt. Däremot finns det många intressanta ickekommunister.

I maj 1986 deltog jag i min första och enda förstamajdemonstration i DDR. Det var en plikt att demonstrera. Den stora uppslutningen kom sig av att alla marscherade tillsammans med sina arbetskamrater. Cheferna kunde räkna in fåren. Demonstrationen började redan klockan 8.15. Vi tågade genom staden och passerade slutligen en läktare, där stadens märkvärdigpettrar stod uppställda. Demonstrationen skilde sig från folkdemokraternas förstamajdemonstrationer i Finland, dels på grund av tidpunkten och dels därför att det var vanligt att man rökte i tåget, vilket jag aldrig upplevde i Helsingfors. Efter demonstrationen gick vi för att få någonting innanför västen och hamnade på en bar vid *Pragerstrasse*.

Jag blev mer och mer medveten om hur de mänskliga relationerna spelade. A och O i DDR var *beziehungen*, kontakter. Nu är kontakter viktiga i vilket samhälle man än lever, men eftersom DDR var ett så utpräglat bristsamhälle, måste man ha kontakter för att få tag i de mest alldagliga ting. Ofta var det fråga om väntjänster, men mellan folk som inte hade någon närmare relation till varandra var det fråga om rena givandet och tagandet av muta. Jag skall ta ett exempel. En kollegas svärfar hade någon kontakt, som kunde fixa en ny tvättmaskin. Min kollega och jag tog hans bil och for i väg till ett lager, där vi togs emot av en "herr Müller". Denne såg till att vi fick vad vi skulle ha och var vänligheten själv. Diskret stack min kollega till honom ett grått kuvert och sade samtidigt inställsamt: "Eine Kleinigkeit" (en småsak). "Nä, men det är väl inte nödvändigt", svarade "herr Müller" samtidigt som han stoppade undan kuvertet. Det är bara det att utan denna småsak hade min kollegas svärfar aldrig erhållit någonting mer från det lagret och fått dåligt rykte i hela Dresden. "Beziehungen ist das halbe Leben" (Kontakter är halva livet) lydde ordspråket.

Några man också måste stå väl till hos var hantverkarna. De var privatföretagare, och bristen på dem var stor. Förutom att de skulle ha betalt enligt ordinarie taxa, skulle de också ha en handtryckning. Det

gällde även flyttkarlar. Bönder och hantverkare var de som tjänade mest pengar i DDR.

Mycket i DDR var idylliskt. Den 7 juni 1986 skrev jag till en kvinna i Sverige:

"I dag har jag tillbringat en dag i bakfyllans och ångestens tecken, men nu är det kväll och det börjar lösa upp sig. Min kollega X och jag tog oss en biltur och hittade en trevlig restaurang eller kneipe, som man säger här om billiga ställen. Vi åt en soppa och en fläskkotlett samt tog några små glas öl (25 cl). Det kostade knappt 25 kronor per man..."

Hela tiden gjorde jag jämförelser mellan DDR och Sverige. I juni 1986 formulerande jag min ståndpunkt i följande tes: "Landet är primitivt men mänskligt, medan Sverige är avancerat men omänskligt. Åtminstone för min del är valet lätt, även om man ibland retar upp sig som fan på vissa företeelser." Det låg en stor sanning i dessa ord. Också den traditionella arbetarklassen hade en humanistisk vision, som de kommunistiska tyska arbetarna försökte förverkliga i DDR.

Jag hade kommit på att "nästan allt som går att mäta är bättre i Sverige än här, medan sådant som är svårt eller inte går att mäta är bättre i DDR, d v s den berömda livskvaliteten är högre i den reella socialismen..." Jag blev vid denna tid genomgående mer harmonisk från månad till månad. DDR var detsamma för mina dåliga nerver som ett sanatorium för en lungsjuk.

I ett brev i slutet i juli noterade jag att kvinnan och kvinnokroppen inte var utsatt för exploatering, vilket glädde mig. Den invasion som Östtyskland i dag är utsatt för har orsakat stort lidande bland östtyskorna, inte bara ekonomiskt utan också därför att de västtyska kapitalisterna försöker beröva dem deras värdighet som kvinnor.

I slutet av juli 1986 hade jag börjat leka med tanken på att stanna för gott. Det östtyska samhället var också på ett grundläggande plan mycket humant. De som verkligen plågades av dess ofullkomlighet var i regel seriösa intellektuella, i synnerhet avancerade marxister, som led på ett själsligt plan och därför kunde ha det mycket svårt. Men de ville i regel inte lämna landet utan hoppades på en förändring från stalinism till socialism.

Vid den här tiden besöktes jag av en svensk kvinnlig journalist och hennes familj. Hon trivdes mycket bra och gjorde en intervju med mig för *Norrskensflamman*. Vad jag ville få sagt i tidningen var att DDR inte var något *schlaraffenland*, men att det var tryggt och lugnt. Jag sade: Om

man ... haft det svårt i ett kapitalistiskt samhälle, så kan det till en början vara svårt att vänja sig vid tryggheten." Så var det också.

Det är varmt i Dresden sommartid. Temperaturer kring 30 grader Celsius och betydligt däröver är vanliga. I och med att staden ligger på botten av en kittel blir det också kvavt och åska i luften. Jag har ett mycket känsligt nervsystem. När det blev kvavt och åska i luften trodde jag därför att jag skulle bli tokig. Vid sådana tillfällen stack jag från jobbet och ägnade mig i stället åt att strosa på stan.

I början av augusti 1986 var det en dag oerhört hett. Det lär ha varit 36-38 grader varmt. I Berlin uppmättes den högsta temperaturen sedan 1883. På eftermiddagen gick jag på öl med en engelsk kollega. Folk kastade denna dag sina barn i fontänerna, kunde vi notera. I *Neues Deutschland*, hade man dagen därpå den stolta förstasidesrubriken: PRODUKTIONEN HÖLL. Det vill säga de arma satarna hade tvingats fortsätta arbeta trots hettan. Produktionen var helig och östtyskarna goda lutheraner.

Den 11 augusti skrev jag ett brev till min konservativa professor i Helsingfors och passade naturligtvis på att djävlas en smula med honom: "Äldre konservativa människor i Sverige, vilka jag känner, säger att att komma till ett socialistiskt land är som att komma tillbaka till en svunnen tid. Det är väl som i Sverige, när landet fortfarande stod på fötter för så där 40 år sedan?" Det stämde också. "Realsocialismen" i Centraleuropa slog vakt om positiva värden i förkrigstidens Europa. Själv tyckte jag att DDR var femtiotal. Det var inte helt negativt menat, eftersom mycket i Sverige på det immateriella området då var bättre än under 1980-talet.

Jag funderade vidare på att stanna för gott i DDR, inte minst av materiella skäl, eftersom jag har så få pensionspoäng. Den viktigaste anledningen till att jag ville bli kvar var dock att "den här stan är som ett sanatorium för mina nerver". Vid samma tid (den 8 augusti 1986) hade jag emellertid insett att många svenska "kommunister" skulle falla bort efter en tid i DDR, "men det är ju i regel sådana människor som tror att de lever på svältgränsen hemma..."

Jag fortsatte att lovorda DDR. Den 13 september skrev jag till en bekant i Sverige: "Vad som är fint i Dresden är lugnet, förmånen att få leva bland människor som inte är utsugna och tvungna att sälja sig åt kapitalet, frånvaron av kommersialism, pornografi och trasproletariat, slödder, ABAB-vakter och fan vet vad som kommer i morgon?" Systemet hade sina fördelar.

Om höstarna brukade förlaget bjuda översättarna på en tredagarsresa i landet. I mitten av september 1986 for vi till Thüringen i landets södra del och studerade landskapet med Weimar som bas. Thüringen är vackert, men Weimar var i färd att falla ihop på grund av bristande restaureringsarbeten.

I DDR fanns ofta städernas gamla centrum kvar. Det berodde på att när man i väst, kanske mest utpräglat i Sverige, under 1960- och 1970-talen, rev den gamla stadsbebyggelsen, fanns i DDR inga pengar att bygga nytt för. När staten fick råd att satsa på städernas centra, var det politisk omöjligt att riva dem som exempelvis socialdemokraterna i Sverige hade gjort. Därför restaurerades under min tid i landet i stället städernas centrum, ofta pietetsfullt. En lyckad restaurering gjordes i den lilla staden Quedlingburg. Weimar hade man emellertid inte haft råd att ta sig an.

Ölet i Thüringen var mycket bra. Varje landsdel och varje större stad i DDR producerade sitt eget öl. Det blev bättre ju längre söderut man kom och var bäst i Thüringen.

Från en sådan resa minns jag att vi en gång övernattade i en före detta SS-skola, där alla nazikoryféerna hade varit gäster. Det var en smula obehagligt. Kommunisterna i DDR älskade att lägga beslag på sådana byggnader och använda dem för partiets ändamål. *Liga der Völkerfreundschaft*, Förbundet för vänskap mellan folken, huserade således i Goebbels gamla propagandaministerium i Berlin. Det var man extra mallig över. Analogt har den svenska arbetarrörelsen tilltvingat sig Norra latin i Stockholm. Nytt vin i gamla läglar ...

Den radikala intelligentian däremot älskar att lägga beslag på före detta arbetarstadsdelar. Den njuter av att känna den kvarblivna fattiglukten i sina nya kvarter.

Mitt sällskap och jag gick under en resa in i en kyrka, där kejsar Barbarossa låg begravnen. Vi såg en av våra kvinnliga chefer smyga sig dit, men ingen annan av våra överordnade besökte den märkliga graven. Det var nämligen bland kommunisterna, i synnerhet bland äldre och gamla, en oskriven lag att man inte skulle besöka religiösa byggnader. Hon var en av de många som begick självmord, när de såg att DDR skulle försvinna.

Under en annan resa besökte vi en kaligruva. En av våra gajder var en kvinna i trettioårsåldern, som ville övertyga oss om treskiftesarbetets fördelar. Det hade bara fördelar. Vi försökte upplysa henne om att seriösa läkare i väst varnade för det, eftersom människan inte är biologiskt skapad för att arbeta treskift. På henne bet dock inga argument, eftersom

hon var partimedlem i karriären och hade fått i uppdrag att prisa systemet. Under samma utfärd hamnade vi på ett kollektivjordbruk, och lade märke till att man använde kadaver som djurfoder. Det är vanligt också i EU.

I mitten av september tog jag åter upp mina studier av intellektuella och studenter. *Landesbibliothek*, som det humanistiska forskningsbiblioteket i Dresden heter, ligger utanför centrum. Man får gå en lång väg från spårvagnshållplatsen, inte minst uppför en krävande backe, innan man kommer fram. Vintertid brukade jag inte klara sträckan. Jag utnyttjade det därför bara under perioder med hyggligt väder.

Så småningom blev jag medveten om den sociala kontroll som existerade i bostadsområdena. Jag noterade i början av oktober att det "verkar som om hela huset håller reda på vad jag gör och inte gör. I mitt hus bor en gammal snäll tant, som jag blivit DU med, Elsa. Hon bor i lägenheten under mig och vet precis vad jag gör, även om vi inte har träffats på en hel vecka." Elsa kunde även av mina steg i trappan konstatera om jag kom hem full eller nykter, vilket för henne var mycket viktig kunskap. Hon bodde i en likadan lägenhet som jag och direkt under mig.

Tanten visade sig emellertid inte vara så snäll. Hon fungerade som husets tidning, och förstasidesnyheten var mestadels jag. När hon började sprida osanningar om mig i huset, blev jag tvungen att vända mig till den lokala folkpolisen, som tog käringen i upptuktelse. Sedan hade jag inga besvär med henne.

Folkpoliserna var bra att ha att göra med. Jag höll mig dock undan för dem, eftersom jag tidigt fått lära mig att man aldrig skall vänta sig någonting gott av en polis. Mitt sällskap däremot, som varit mer än 10 år i DDR, hade förtroende för folkpolisen. Hon sade att de ibland kunde skjutsa en hem, om man var sent ute och spårvagnen slutat gå. Man såg för övrigt sällan poliser på gator och torg i Dresden, men det sades att de patrullerade civilklädda. I vilket fall var det skönt att slippa se så många polisuniformer. Polisen hade sina egenheter. Om den gav ett viktigt negativt besked till någon, det gällde kanske främst säkerhetspolisen, gavs det alltid muntligt och i enrum, så att ingenting av det sagda skulle gå att bevisa.

Trots att jag blivit på det klara med en hel del om livet i DDR hade jag fortfarande min "barnatro" kvar. Jag skrev i mitten av oktober i ett brev

att här "växer den nya människan fram, den som osjälviskt arbetar för framtiden och socialismen, är enormt bildad, generös och hjälpsam". Så var det emellertid inte, utan jag levde i en illusion. Min dröm om den nya människan krossades av händelserna hösten 1989 och vintern 1990, men mer om det senare.

Min bild av DDR var dock tämligen realistisk i jämförelse med vad prosovjetiska kommunisttidningar som den svenska *Norrskensflamman* och den finska *Tiedonantaja* skrev vid samma tid. *Norrskensflamman*s artiklar om landet kallade jag i mitten av januari 1987 för "kvalificerad skönmålning".

När jag började bli medveten om hur det politiska systemet fungerade och om det totalitära systemet, vet jag av ovan nämnda skäl inte exakt, men i ett brev till en kvinna i Köpenhamn av den 30 mars framgår att jag var ganska kritisk samtidigt som jag bejakade systemets fördelar.

Anledningen till att jag kunde skriva om politik var att brevet gick med en dansk kollega, som skulle till Köpenhamn. Jag var gorbatojovanhängare och skrev att också DDR vore i behov av en Gorbatojov, samtidigt som jag betonade att även de nordiska länderna hade sina fördelar. Min syn på DDR i detta brev framgår av följande sats: "Jag planerar dock att stanna kvar i Dresden för gott, såvida jag inte blir alltför obekvämt och utkastad av säkerhetspolisen, som finns överallt, också i vårt hus. Man får m a o lära sig ett nytt sätt att leva och uttrycka sig, men det skall väl gå?"

Systemet gick dock att leva med, eftersom vi trodde på en positiv förändring inom en snar framtid. De kyliga relationerna mellan Sovjetunionen och DDR märktes allt mer. Gorbatojovs berömda bok om perestrojkan översattes men såldes inte i boklådorna. Den var reserverad för personer för vilka stasi hyste förtroende. På bokmässan i Leipzig fanns den med ett år och stals naturligtvis ur sin monter.

Trots den uteblivna perestrojkan, eller kanske snarare i visshet om att den inte skulle kunna göra en omväg kring DDR, gick jag den 22 april 1987 in till min chef och meddelade att jag tänkte stanna i landet för gott. Det skedde på årsdagen av min studentexamen 1964 och för övrigt också på en onsdag. Jag var dock en smula ovisst om framtiden, och skrev att "om ens liv har varit ett helvete så gott som alltid kan man inte riktigt tro att man för en gångs skull är trygg, men småningom märker man det så sakteliga. Dock har jag flera gånger drömt mardrömmar om att jag blivit arbetslös och vaknat för att inte kunna sova igen." Mardrömmarna skulle visa sig befogade.

Det var alltså den sociala tryggheten i DDR som bestämde mitt beslut, och perestrojkan visste jag var på väg. Att landet skulle sluta som det gjorde kunde jag dock inte ana. Eftersom immateriella värden är viktigare för mig än för många andra, ansåg jag mig kunna leva med den primitiva teknologin och varubristen. I DDR fanns trots det politiska systemet och den totalitära staten en mänsklighet som jag saknat i Sverige. Landet var således fullt av paradoxer.

Första veckan i juni 1987 besökte jag en vecka *Norrskensflammans* dåvarande korrespondent i Moskva. Det var en underbar vecka. Vi var mycket ute och promenerade i de bevarade stadsdelarna av det gamla Moskva, åt på vanliga matställen och drack saft på nya, enkla serveringar. Moskoviterna uppmuntrades vid denna tid att dricka alkoholfria drycker. De nya och ruggiga "systembolagen" öppnade först klockan 14. Stadens centrala delar påminde en smula om Helsingfors innerstad. Min vecka i Moskva avslutades med en balettafton i Kreml. Däremot besökte jag aldrig Mausoléet.

När jag kom tillbaka till förlaget sporde en översättarkollega huruvida jag "hälsat på Lenin", när jag var i Moskva. "Nää", svarade jag. "Jag är inte religiös."

Å andra sidan tittade jag flera gånger på vaktpostavlösningen vid Mausoléet. Den utfördes med en sådan precision att man nästan trodde att det var frågan om ett fungerande mekano. Jag undrade i mitt stilla sinne hur man kan drillas människor till att utföra något sådant. Med mig skulle det aldrig gå. Det går förmodligen bara med speciellt utvalda.

I Sovjetunionens huvudstad existerade den högsta modernitet sida vid sida med det mest primitiva man kunde tänka sig. I Finland sade man under 1970-talet att ryssarna var ett skitaktigt folk. Det intrycket fick också jag, sedan jag varit inne i några av stadens livsmedelsbutiker. I Dresden klagade invånarna vilt över hur eftersatt staden var i förhållande till Östberlin. Försörjningen var emellertid utmärkt i jämförelse med Moskvas. Om varutillgången 1987 i Sovjetunionens huvudstad helt plötsligt blivit densamma som i Elbeflorens vid samma tid, hade systemet aldrig fallit, utan Gorbatsjov skulle ha kunnat rida ut stormen och modernisera landet.

Under 1980-talet tänkte jag ibland att det kunde vara med Sovjetunionen som med pyramiderna, den gjorde sig kanske bäst på avstånd. Så var det också.

På Moskvas flygplats tackade några östtyska ungdomar Gud för att vi skulle få åka hem med ett Interflugplan (Interflug var namnet på DDRs flygbolag) och inte med Aeroflot. Jag förstod inte varför de sade så utan svor för mig själv över de rasistiska tyskarna, men när jag kom tillbaka till Sverige läste jag att det sovjetiska och det polska flygbolaget tillsammans med u-länder toppade flygtrafikens olycksstatistik. Det var uppenbarligen känt i DDR.

Östtyskland var dock inte heller särskilt avancerat. I början av juli skrev jag till en östtyska bosatt i Sverige: "Landet är primitivt och tänkandet därefter. Det går dock att bo här och till och med trivas, om man har en smula humor och inte tar allting för allvarligt." Jag hade nu märkt att många DDR-medborgare, främst partiledningen, led av mindervärdeskomplex på grund av landets efterblivenhet och i stället för att sakligt framställa dess för- och nackdelar idisslade sin egen förträfflighet. Människor med mindervärdeskomplex är farliga, eftersom de är oberäkneliga. Särskilt farligt blir det om mindervärdeskomplexet utgår från statsledningen.

DDR var också primitivt. Att stiga från ett lägre trappsteg till ett högre går ganska lätt, men att tvingas ned på en lägre civilisationsnivå är inte alltid det lättaste. Jag tröstade mig i februari 1988 med att jag inte bodde i Moskva. Fortfarande betraktade jag dock DDR som ett socialistiskt land. Det är kanske också naturligt för en arbetarson uppvuxen i den nordiska välfärdsstaten att tro på "det starka samhället" som Tage Erlander talade om på sin tid.

Det var först sedan jag kommit hem, och i diskussioner med en finländsk proletär intellektuell, en gammal kättersk taistoit, som jag insåg att i det goda samhället förvaltar medborgarna själva mycket av det som i dag handhas av stat och kommun - staten vissnar till stor del bort. Inte heller min finländske vän ställer sig dock helt negativ till företeelsen DDR. I Finland visste vi för mycket om östblocket för att bli antikommunister.

Systemets främsta förtjänst var att arbetskraften inte var en vara. Det var denna systemets stora fördel som skapade den unika tryggheten.

Chocken när man kom på besök till Sverige var enorm. I början av december 1988 for jag till Lund på några dagar: "Lund var verkligen en upplevelse. Det är två år sedan jag var där senast. De rena husen, färgerna, skyltfönstren och ljuset verkade som en explosion på mig. Det är en sådan kontrast till de grå färgtonerna i DDR, vilka kommer av att man

bygger i gråsten och betong och eldar med brunkol. Trots allt är det dock skönt att vara tillbaka i Dresden. Här har man sitt invanda liv och sin trygghet." Jag sade till folk, och menade det också, att jag lever hellre i socialismen än i kapitalismen.

Den 6 november 1987 for vi, tre svenska översättare, till Lützen för att vara med om firandet av guldkonungens dödsdag. Det var intressant. Dit hade kommit några bussar med gamla kristna svenskar för vilka detta firande var heligt. Också jag kände historiens vingslag. Tre präster predikade i den lilla kyrkan, en tysk, en finsk och en svensk, Den tyske prästen var mycket bra, den finske OK, men den svenske var ett bottennapp. Vidare lade den svenske och den finske militärattachén ned kransar på den plats, där kungen sägs ha stupat. Gästerna från Sverige bjöds på mat, men vi tillhörde inte sällskapet. Det var en gråmulen dag, även om dimman ej låg tät över fälten.

I januari 1989 hade min inställning till DDR, och framför allt till sachsarna, vänt. I vilken mån det politiska systemets brister spelade en roll framgår ej av min korrespondens. Det kunde det naturligtvis inte heller, eftersom jag, som redan nämnts, aktade mig för att skriva om mina synpunkter på politiken i mina brev. Jag kan erinra mig att jag sommaren 1988 hade en klar bild av vad "proletariatets diktatur" och det totalitära systemet innebar i DDR, men var medveten om att perestrojkan i längden knappast kunde göra en omväg kring oss. Det var jag heller inte ensam om.

Kritisk solidaritet kanske var min hållning. Vi marxistiska intellektuella i DDR, vilka inte ville vika ut oss i västpappen, ville förändra, inte förinta. Min mest akuta nöd torde dock ha legat på ett psykiskt plan. Jag skrev i ett brev av den 18 januari 1989 att jag helst ville komma hem till Norden. Jag saknade det intellektuella och känslomässiga stöd jag hade hemma och tillgången till Kungliga Biblioteket i Stockholm eller Universitetsbiblioteket i Helsingfors. Mitt främsta intellektuella sällskap bestod av en ung engelsk konstnär, som arbetade som översättare vid *Verlag Zeit im Bild*.

Till Dresden kom jag med "de bästa förväntningar och har inte på något sätt uppfört mig annorlunda än hemma, men det verkar lögn att få kontakt med Dresdenborna". Jag var tämligen isolerad. Falska relationer hade jag inget intresse av att upprätthålla. Bland det värsta var att det inte fanns någon att utforma en tanke tillsammans med. Däremot hade jag en positiv uppfattning om Östberlin och berlinare. Där känner jag

fortfarande människor som blir glada när vi möts. Dessutom ville jag föra politiska diskussioner med mina vänner i Norden, vilka det var onödigt att riskera att fler än vi vid sidan om deltar i..."

Om "de socialistiska länderna" skrev jag i ett brev till Helsingfors den 23 januari: "De socialistiska länderna är socialistiska men så mycket att erbjuda för oss nordbor har de inte." Jag gjorde dock fortfarande misstaget att förväxla statligt ägande med samhälleligt.

Vad som höll mig kvar var inte själva arbetet "utan arbetsförhållandena med den rikliga fritiden, som man kan utnyttja för att läsa och skriva på". Jag hade från och med början av 1988 blivit mycket produktiv och medverkade ofta i Norrskensflamman, som flyttat till Stockholm och i slutet av 1980-talet upplevde en intellektuell glansperiod, innan den krossades av apks partiledning.

I mars 1989 var jag tio dagar i Stockholm och besökte som hastigast arbetsförmedlingen. På min fråga om de trodde sig kunna hitta något jobb åt mig, fick jag ett positivt svar. Det var högkonjunktur i Sverige, även om den skapades mest av att man flyttade värdepapper, och som alltid under högkonjunkturer ser kapitalismens apologeter aldrig tecken på depression under dylika perioder. Samtidigt som jag i oktober samma år var hemma på besök rapporterades om ras på börserna, men en av TV inkallad ekonomisk expert förklarade att det var ingenting att bry sig om. Ett år senare var lågkonjunkturen ett faktum.

När jag kom tillbaka till Dresden i början av april var jag dock inte säker på huruvida jag skulle flytta hem eller ej. Systemet hade ett välgörande inflytande på mina nerver, och jag hade blivit mycket produktiv. Det blev mitt sällskap som övertalade mig att stanna kvar i Dresden, eftersom hon behövde mig. Några månader senare sade hon emellertid upp sig. Hon flyttade hem i oktober, strax innan utvecklingen började ta fart på allvar.

Bland mina brevvänner fanns även Nya Tungomåls-gilletts ordförande, varför jag har bevarat material om det engelska språket i DDR. Engelskan hade mycket högre status än ryskan, som östtyskarna pliktskyldigast studerade i skolan för att sedan raskt glömma bort. Folk såg på ryskan i DDR på ungefär samma sätt som man såg på den i Finland under ofärdsåren: Man läste språket av tvång för att sedan glömma bort det och aldrig frivilligt tala det.

I början av 1989 utkom en skrift om det engelska språkets inverkan på tyskan i DDR. Östtyska kvasiintellektuella använde sig, liksom sina likar i Sverige, gärna av engelska låneord för att göra sig intressanta. Å andra

sidan visste de inte alltid vad de betydde, och i nio fall av tio kunde de inte ens läsa den enklaste annons i Time Magazine.

De engelska inlånen ökade, medan det endast fanns en handfull ryska. Ett av dem var *brigadier* (förförman), som i sin tur dock hade inlånat i ryskan från franskan. Ett annat var *subotnik*, som betyder frivilligt arbete efter arbetets slut eller någon lördag eller söndag för att snygga upp ett område eller något dylikt. Det har ungefär samma innebörd som finlandssvenskans talko.

Vad beträffar namnen på polska städer var bruket varierande. Man sade exempelvis Gdansk, det vill säga använde det polska namnet på den gamla tyska hansestaden Danzig, men Warszawa blev alltid Warschau. Det berodde på att Polens huvudstad aldrig varit tysk.

Anledningen till att jag inte blev cyniker och antikommunist av att leva i DDR beror inte bara på att systemet hade flera fördelar, utan också på att mycket av det jag hade hoppats finna också existerade. I bakhuvudet fanns även tanken att borgarnas framställning av "realsocialismen" kunde vara riktig. Det var den emellertid inte utan i bästa fall en halvsanning, vilket jag hoppas framgår av denna bok. Ingenting av det som skrevs i Sverige om DDR var korrekt; ingen hade en riktig helhetssyn.

DDR hade också en humanistisk dimension. Att förneka den är detsamma som att hävda att industriarbetarklassen saknade mänsklighet.

Några för mig viktiga saker fann jag i DDR. Jag hade räknat med att det skulle vara mindre stressigt än i Sverige, att människornas grundläggande behov skulle vara tillgodosedda, att de sociala relationerna skulle vara bättre, bokutgivningen god och kulturlivet rikt. Så var det också. Om det politiska systemet, propagandan och stasi hade jag bara dimmiga föreställningar. Det hade aldrig intresserat mig. Inte heller hade jag väntat mig att effektiviteten skulle vara högre än i Sverige, eller att levnadsstandarden skulle vara högre än i Norden. Fallet blev därför inte så stort för mig som för många andra, som länge stött och hoppats på DDR, därför att de trott på allt.

Få av dem jag känner eller känner till som har stora kunskaper om DDR, främst finländare, är i dag cyniker och rabiata antikommunister. I Finland är också kunskaperna om "realsocialismen" större än i Sverige.

En översättarkollega, som trodde sig ha kommit till himlen och förläst sig på böcker, statistik och propagandamaterial om "realsocialismen", blev däremot djupt besviken och förvandlades hösten 1989 till cyniker (det var han förresten redan tidigare) och antikommunist. "Borgarna hade rätt!",

utropade han i december 1989. "Tja", svarade jag. "De som talade i radio visste rätt bra." Jag tror emellertid inte han förstod vad jag avsåg. Relevant kunskap om östblocket kom i regel nämligen bara på P1. Det innebär dock ej att all information i P1 var korrekt.

När man jämför livet i DDR med förhållandena i Norden måste man jämföra maka storheter. Det är ej intellektuellt hederligt att jämföra ett lands himmel med ett annat lands helvete och omvänt. Också DDR hade en himmel, men den får vi aldrig mer se. I denna utgjorde lugnet, tryggheten och frånvaron av kommersialism väsentliga delar.

BERLIN OCH BERLINMUREN

Eftersom arbetet var föga betungande, kunde vi ibland ta ledigt en dag och fara till Berlin. Vi sade bara att vi skulle arbeta hemma, eftersom ingen kontrollerade oss. Mestadels for jag med mitt sällskap. Vi gick tidigt upp om morgonen och tog tåget från Dresden. Under resorna mellan Dresden och Berlin kunde man ibland se tecken på hur stark spänningen vid denna tid var i Europas mitt. Inte sällan sågs kanoner och stridsvagnar på bangårdarna. En natt när en kollega och jag for hem från Östberlin med bil kunde vi under en paus se, hur ett stort arméförband förflyttade sig på vägen nedanför oss.

Restaurangvagnen på Berlintåget var underbar. Antingen serverades tysk eller tjeckisk mat beroende på om det var *Deutsche Reichsbahn* eller ett tjeckiskt tåg. Vi kunde också få fara med ungerska tåg. Alla gick de till Berlin-Lichtenberg. Det var inte plasttallrikar och plastbestick som på svenska tåg utan riktigt porslin, ordentliga glas och anständiga bestick. I östblocket hade det kultiverade Europa en fristad. Dessutom var maten god, och restaurangvagnen hade fullständiga rättigheter. Sprit, vin och öl skänktes ut redan om morgonen. Sådana restaurangvagnar har jag aldrig upplevt i Sverige. Priserna var högre än på vanliga krogar men långt under de svenska.

Resan tog några timmar. Vi klev av tåget i Berlin-Lichtenberg för att sedan fara med tunnelbanan till centrum. Östberlins tunnelbana kunde inte mäta sig med Stockholms. Tågen, liksom stationerna, var nedslitna. Någon utsmyckning existerade ej. Taxan var densamma som i Dresden, 20 pfennig för enkel resa, men man kunde liksom i Dresden råka ut för kontrollörer.

Östberlin hade charm. Det var en återuppbyggd storstad med lagom tempo, och totalt okommersialiserad. I DDRs huvudstad rådde ingen direkt stress, men heller ingen kyrkogårdsfrid som i Dresden. Den levde sitt eget harmoniska liv.

Staten gjorde allt för att den skulle kunna mäta sig med konkurrenten Västberlin. Här fanns en mängd skickligt restaurerade monumentalbyggnader, flera otroliga museer, ett rikt musik- och teaterliv,

kaféer, restauranger och lyxhotell, som ofta byggts av svenska företag. *Alexanderplatz* förändrades helt när den återuppbyggdes efter kriget. Ingen av dem som såg den före det senaste världskriget skulle känna igen den i dag.

Trots att det gamla slottet var föga skadat revs det. I stället byggde man Republikens palats. Det är typiskt för primitiva klasser och folk att de river de föregående härskarnas heligaste byggnader och ersätter dem med sina egna helgedomar. Så var det också i Sverige, när kristendomen infördes. Det uråldriga templet i Gamla Uppsala förstördes, och där det stått restes en kyrka.

Högerkrafterna i Förbundsrepubliken rev Republikens palats. De svenska socialdemokraterna tänkte efter det senaste världskriget "sanera" Gamla stan, men det stoppades av en bildad adelsdam. SAP drev dock med kommunisternas hjälp igenom ödeläggelsen av Stockholms centrum. Man hade ju varit i "Amerikat" och skådat in i framtiden. Stockholms centrum erinrade dem om Oscar II, och sitt klasshat kunde de inte tygla. Men eftersom de var för fega för att ge sig på kapitalisterna, inskränkte de sig till att förstöra deras arkitektur.

Gudskelov var de inte tillräckligt starka för att lyckas demolera också resten av stan. De borgerliga stadsdelarna vågade de sig inte på. SED hade däremot total makt och kunde därför riva både *Alexanderplatz* och slottet i Berlin. Stockholms nya centrum, *Alexanderplatz* och Republikens palats uppfördes också ungefär samtidigt.

Vilken modern revolutionär skulle kunna tänka sig att ändra ens Kungsgatans namn till Leninavenyn eller något annat lika fånigt? Däremot kräver pieteten mot vår historia och vårt kulturarv att Mannerheimvägen i Helsingfors återfår sitt gamla namn, Henriksgatan. Biskop Henriks dop av de hedniska finnarna i Kuppis källa markerar nämligen Finlands införlivande med Europa. Det är därför den viktigaste händelsen i landets historia, och gatan i Helsingfors bar tidigare därför med rätta hans namn.

Ingen av oss skulle dock kunna drömma om att slå sönder eller flytta marskalkens staty vid Posthuset. Han är nämligen också en viktig del av vår historia. Trots allt var det de vitas seger i inbördeskriget, som i dag möjliggör den unga vänsterns framväxt i Finland. Insikten är bitter men nödvändig. Sin historia får man inte utplåna, ty då blir man en fåne.

Också varuutbudet var i Östberlin betydligt rikare än i det övriga landet. Det brukade till och med finnas bananer, som vi bara undantagsvis kunde köpa i Dresden.

Vad gäller rikedom och prakt kunde Östberlin emellertid inte mäta sig med den västra stadshalvan. Det berodde delvis på att såväl Förbundsrepublikens regering som USA pumpade in pengar i den för att bevisa kapitalismens överlägsenhet över "realsocialismen", och inte minst för att hålla staden vid liv. Den mest uppblåsta och smaklösa inrättningen i Västberlin var *Kaufhaus des Westens*, som byggdes för att visa på kapitalismens överlägsenhet. Det är ett av Europas största varuhus. Gamla NK var en dvärg vid en jämförelse. Här fanns allt, och i hur många varianter som helst. De rika Berlinkäringarna gick där och handlade för att markera sin status. Själva glodde och äcklades vi när vi besökte institutionen, som ligger vid Kurfürstendamm. Varuhuset var för bra.

Zentrumvaruhuset i Östberlin var betydligt anspråkslösare men mycket populärt bland de västallierades trupper. Varje lördag körde en buss fullastad med amerikanska soldater på permission upp framför dess portar. Amerikanerna, som växlat till sig DDR-mark svart, köpte framför allt sådana artiklar som var subventionerade för att återvända hem med åtråvärda varor, som de jämfört med priserna i Västberlin och med sina svartväxlade DDR-mark fått nästan gratis. Den östtyska gränspoliserna saknade befogenhet att kontrollera dem.

Östberlin var således modernt med ett förhållandevis rikt varuutbud. Alla som kunde åkte hit från hela landet för att handla. Det gick en historia om orsaken härtill: En sovjetisk och en östtysk ekonom diskuterade planekonomi. Ryssen beklagade sig och pekade på de oerhörda problemen i sitt hemland: "Vi producerar och skickar så mycket vi kan ut i landet, men det hamnar mestadels Gud vet var." Östtysken replikerade: "Äsch! Det där är inget problem hos oss. Vi producerar och skickar allt till Berlin. Sedan far folk dit och handlar."

Avsikten med våra Berlinresor var emellertid oftast att göra ett besök i Västberlin. Vid övergångsställena genom Berlinmuren stod en kö av pensionärer, som också skulle dit. De hade nämligen resefrihet och i regel släkt på andra sidan, varför de kunde åka över när de ville. Det var underbart att en tidig förmiddag komma ut på andra sidan *Check Point Charlie*. Inte så att vi längtade efter den berömda friheten, utan vi var sugna på stressen, tempot och bilarna. Det var som att vara tillbaka i Stockholm igen, varför man till att börja med njöt i fulla drag. Dresden är

provins. Är man född och uppvuxen i en huvudstad känner man alltid saknad efter storstadens puls.

Vi hade inte särskilt mycket västvaluta, varför vi mestadels spatserade omkring i stadens centrala delar. När man satt på ett kafé och rökte sina DDR-cigarett kom det inte sällan håfulla kommentarer från omgivningen. Speciellt turkar brukade vara aggressiva.

För oss var det skönt att vara på utflykt en dag, men exempelvis östtyskar som emigrerat mådde inte alltid lika bra. Vi träffade en gång ett ungt par från Dresden, vilket nyligen kommit över och fortfarande var förbluffat. Bland sådant de inte kunde acceptera och förstå var exempelvis tiggeriet. I synnerhet på Västberlins paradgata, Kurfürstendamm, satt alltid flera tiggare vid sidan av ett lyxkafé, något som de före detta Dresdenborna aldrig hade upplevt i sitt hemland. De blev helt skakade och gav dem till en början pengar. Frun i huset hade talat om det med sin socialassistent, som sagt att utslagna människor är någonting normalt i ett kapitalistiskt land, och ingenting man skall bry sig om.

Själv avskyr jag tiggeri, vare sig det sker på det klassiska viset med en utsträckt hand eller maskerat som artisteri i T-banan. Det är inte så att jag är för snål för att ge en krona, utan jag mår illa i ett samhälle som tvingar människor att tigga för att klara sin existens, eftersom de därmed berövas sitt människovärde. Denna uppfattning kanske inte längre delas av alla svenskar, men den är en del av den proletära moral jag är uppvuxen med.

I Förbundsrepubliken fanns det massor av arbetslösa och utslagna människor, men endast ett fåtal sökte sig till DDR, där de åtminstone hade fått arbete och livets nödort garanterade. Så effektiv var den västtyska propagandan.

Muren kallades i väst för "Skammens mur", och av den östtyska regeringen för "Den antiimperialistiska skyddsvallen". I dag 1994 sprejas det på väggarna i Östtyskland: "Wir wollen unsere Mauer zurück" ("Vi vill ha tillbaka våran mur"). Den byggdes 1961 för att den unga staten skulle överleva. Många östtyskar såg företaget med tillfredsställelse, ty de trodde fortfarande på möjligheten av att kunna skapa ett nytt samhälle bara man fick vara i fred. En av dem som var med och byggde var Wolf Biermann, som av denna anledning gjorde det med glädje.

Biermann var för övrigt tämligen okänd i DDR fram till dess han inte fick komma tillbaka från en turné i Förbundsrepubliken. Först då började de intellektuella läsa honom. Han sysslade i Östberlin mest

med att köpa och sälja antika möbler och var känd som krämare. Poeten levde dessutom gott redan på sin författarlön. Skriftställarna var privilegierade i DDR, även de som befann sig i onåd. Sina möbler fick han också, när han inte längre var välkommen i DDR, skickade till sig med tåg.

Bakgrunden till muren var att DDR redan från början satsade på att skola befolkningen, och förtur till högskolor och universitet hade arbetarungdomen. Partiledningen trodde i sin enfald att om just detta samhällslager utbildades skulle staten få fram folk den kunde lita på. Konsumtionsnivån i DDR kunde emellertid, och i synnerhet under 1950-talet, aldrig mäta sig med den västtyska. Arbetare är ofta mycket ensidigt inriktade på materiella fördelar, varför arbetarsöner och -döttrar i massor efter avslutade studier drog till väst genom den öppna gränsen i Berlin. Att stanna kvar i sitt land och bygga upp någonting nytt, vilket fortfarande föreföll möjligt, intresserade dem inte. De satt inne med en utomordentlig utbildning, som de fått helt gratis (de hade inte ens behövt ta studielån), och ville slå mynt av den. Följden blev en avtappning av kvalificerat folk som inget land i Europa skulle kunnat tolerera utan att vidta åtgärder. En annan grupp, som försvann ur DDR under samma tidsperiod, var naturligtvis största delen av adeln och borgerskapet, vars barn inte fick studera. Resultatet blev muren.

En annan orsak till att man reste den var att västberlinarna före augusti 1961 växlade till sig DDR-mark svart och gjorde så många inköp de kunde på östsidan, där de i synnerhet köpte subventionerade varor, som redan för DDR-medborgarna var mycket billiga. Bara det medförde att DDR-marken och landets ekonomi hotades. Situationen hade 1961 blivit ohållbar för den östtyska regeringen.

Folk försökte ta sig över muren, och en del lyckades. De flesta av dem som försökte får emellertid betecknas som vettvillingar snarare än som politiska flyktingar. Efter avtalen med Förbundsrepubliken under 1970-talet fanns det möjlighet att utvandra på legal väg, vilket många också gjorde. DDRs befolkning minskade därför trots att nativiteten var hög. Ville man ut, så kom man ut, även om det ibland kunde dröja en tid. Det fanns inget behov av att riskera livet genom att klättra över muren för att komma till väst. De enda som inte fick emigrera var de som satt inne med hemlig information.

Politiska flyktingar utgjorde för övrigt en liten del av strömmen från DDR till BRD. Folk stack därför att de trodde sig vara säkra på att få en

högre levnadsstandard i kapitalismen. Om Förbundsrepubliken varit nazistisk skulle de dragit dit i alla fall, om de trott att de därmed skulle kunna konsumera mer. Ekonomiska flyktingar bryr sig föga om medborgerliga fri- och rättigheter. Det är bara de mer udda i samhället som i normalfallet inser deras värde. De flesta som lämnade DDR var synnerligen normala människor med normal begåvning, normala intressen och en starkt utvecklad konsumtionsvilja.

Utvandringen var ett stort problem för DDR, bland annat därför att den ledde till så många ansökningar om återinvandring. Flera hundra tusen östtyskar ville 1989 tillbaka. Det fick de emellertid inte enligt lagen, vilket var en politisk dumhet av regimen. De som tog emot utvandringsansökningarna var därför av humanitära skäl inte alltid så glada över sitt arbete och försökte tala om för de blivande utvandrarna att de hade listor på massor av folk som bönade och bad att få komma hem igen, men utan resultat. Inga kände bättre till livet i kapitalismen än de som ville ut.

DDR var ett mjukt samhälle, medan i Förbundsrepubliken råder djungelns lag. Östtyskarna blev där ofta främmande fåglar, som många gånger inte klarade av den hårda kampen för tillvaron. Ett oproportionerligt antal av de utslagna i BRD var östtyskar.

De flesta svenskar kanske inte tror det, men det bästa med Västberlin var faktiskt hålen i muren till DDR. Efter en stressig dag i den fria världen var det skönt att dra sig tillbaka bakom muren, fastän vakterna på västsidan buade och visslade efter oss för att visa sitt förakt. I Östberlins centrum fanns bra krogar med god och billig mat och dryck, människorna var avslappnade, och man kunde efter en utsökt middag i lugn och ro smälta intrycken. Nöjda med vår dag tog vi sedan tåget till Sachsen.

SEMESTER I NORDEN

Mina semestrar brukade jag fira i Norden på så vis att jag var hemma omkring två gånger per år, några veckor om sommaren och några vintertid. Det var alltid en märklig känsla att komma till Sverige igen. Den underliga känslan började bubbla upp när färjan från Sassnitz kom in i Trelleborgs hamn, och tullen kom ombord på tåget. Det var ovant att höra främmande personer tala svenska och uppleva livet i staden, så bekant men samtidigt nytt och främmande. Samma känsla hade jag haft när jag besökte Stockholm under mina år i Helsingfors. Då blev man medveten om att man var i Stockholm av att P3 om morgonen var påkopplat i Sverigebåtens högtalare. Känslan var densamma.

Omställningen från Dresden till Stockholm var så stor att den tog flera dagar i anspråk. Ungefär när man börjat vänja sig vid livet i Sverige var det dags att fara tillbaka. På samma sätt var det när jag bodde i Finland.

Ibland tog jag också några dagar ledigt ("arbetade hemma") och for till den danska kommunisttidningen *Land og Folks* festival i augusti i Köpenhamn. Den ägde rum tredje helgen i augusti och var det stora folknöjet i Köpenhamn. Där träffade man ibland av en slump svenska bekanta.

Danmarks huvudstad kan ur estetisk synpunkt ej mäta sig med Stockholm och Helsingfors men har kontinentens dragningskraft. Dessutom vet köpenhamnarna till skillnad från stockholmarna om att de inte lever i någon stor stad, eftersom de har Hamburg och Berlin inpå knutarna. Det gör dem mer avspända än invånarna i Eken, vilka tror att de tre stora städerna i världen är Stockholm, London och New York.

Jag reste alltid första klass när jag åkte hem från DDR. Och det var skönt, eftersom jag inte tycker om att åka tåg. Underligt nog kan jag inte koppla av och läsa en bok, vilket däremot går bra i en spårvagn, buss eller T-bana. Jag kan bara inte komma tillräckligt fort fram utan känner mig instängd. I DDR underlättades naturligtvis tågresornas vedermödor av den superba restaurangvagnen, mitropan, men restauranger av sådan klass finns ju inte på svenska tåg. Sedan jag åkt några gånger mellan Dresden och Stockholm blev man också van vid landskapet. För utlänningar var det emellertid fascinerande.

Jag kom en gång i kontakt med en östtysk på besök i Sverige. Han var bonde och gapade av förvåning, när han insåg att svenska bönder inte bor i byar, utan att gårdarna i Norden ligger utspridda en och en. Det skulle hans kolleger aldrig tro på. Han var därför nog med att fotografera landskapet från tågfenstret. Jag förklarade att bönderna i Norden också tidigare hade bott i byar, men att staten under 1800-talets första decennier av ekonomiska och politiska skäl krossat bygemenskapen. Det hade han svårt att förstå. "Den som gjort en resa har någonting att berätta", sade han och citerade Goethe.

Ibland träffade man någon att prata med, men oftast gick resan långsamt. Märkligt nog blir jag aldrig uttråkad av att åka bil långa sträckor. Jag har aldrig själv funderat på att ta körkort men njuter intensivt av att sitta i det bekväma framsätet bredvid föraren, småprata och se landskapet susa förbi. Kanske är det till följd av farten och av att jag av naturliga skäl alltid har sällskap som jag föredrar bil framför tåg.

Det sjudande livet på Stockholms Central var en upplevelse, inte minst efter ombyggnaden. Ovant kändes det också att sjunka ned i en av stadens eleganta droskor. De primitiva taxibilarna i DDR var löjliga i jämförelse med de svenska, men betydligt lättare att kosta på sig.

Jag är medveten om att det finns människor i min bekantskapskrets som anser att jag lurade dem när jag berättade om livet i DDR. Det är emellertid fel. När man är hemma på semester, skall träffa så mycket folk och under en kort tidsperiod tala med en människa man inte har sett på länge vill man inte utbreda sig om bristerna i det land man bor i utan motiverar hellre varför man trivs där. De första åren hade jag inte heller genomskådat systemet, varför jag inte avsiktligt behövde dölja något. Lättast att tala med var mina finländska vänner, när jag sommaren 1989 besökte Helsingfors. Där har man kunskaper om "realsocialismen", i synnerhet om DDR och Sovjetunionen, eftersom så många finländska studenter under 1970-talet studerade i dessa länder, varför samtalen kunde föras på en högre nivå än i Sverige. Dessutom var jag denna sommar intensivt medveten om hur DDR-systemet fungerade och om hur schizofrent det var. Jag tyckte då att det var en pest men ville ändå av personliga skäl inte lämna Dresden.

Jag kommer ihåg att jag en natt i Helsingfors sov över hos en läkare, och ensam på morgonen satte jag min situation till pappers. Jag insåg när jag skrivit färdigt brevet till min värdinna att jag var helt desperat. "Jag kan dö bara jag får skriva", hade jag på natten sagt till läkaren och hennes

syster. "Det tror jag på", svarade läkaren. Systemen höll på att skriva en prograduhavhandling om Kubas ekonomi. Jag erinrar mig att jag ställde mig mycket tvivlande till hennes källor. Hon stod emellertid på sig. Man kan undra vad hon tänker om sin avhandling i dag. Jag måste fråga henne någon gång.

Sommaren 1988 läste jag i Stockholm i DN en intervju med Nya Tungomålgilletts ordförande, och det började ringa i en klocka i mitt huvud. Nya Tungomålgillet var en förening, som kämpar för svenska språket, kulturen och landets språkliga minoriteter. Den hade då bara ett år på nacken. Jag ringde genast ordföranden, och kontakt etablerades. Jag var inte alls förvånad över Gillets existens utan hade i flera år räknat med att en dylik förening snart skulle bildas. I själva verket hade jag bara några månader tidigare i första utkastet till en artikel för *Norrskensflamman* skrivit att en sådan rörelse snart skulle uppstå, varför jag blev mycket glad och en smula upphetsad.

Må vara att samhällens och även individers utveckling styrs av lagbundenheter, men för den skulle får vi inte skyffla undan slumpens betydelse. Den har till stor del styrt mitt liv. Även Marx insåg dess roll.

Jag besökte ofta Malmköping i Södermanland, det landskap och den ort som var ett centrum för denna rörelse, och det var mycket inspirerande. Det är märkligt att bara några mil utanför Stockholm finns ännu levande människor.

När man sett några av världens stora städer inser man att talet om Stockholms skönhet, om man bortser från det nya centrum, har fog för sig. I synnerhet när man tänkte på staden i sitt arbetsrum på *Verlag Zeit im Bild*. Fosterlandet framstår alltid i ett ljust skimmer för den som befinner sig i ett främmande land. Kontrasten mellan dess ljusa skimmer från Dresdens horisont och verkligheten blev emellertid uppenbar av den dekadenta atmosfär som slog emot en, när man väl kom hem på besök. Det var därför ganska skönt att hoppa på tåget till Dresden, i synnerhet under de första åren.

DIE WENDE

Den 9 november 1989 föll muren. Det var en torsdagkväll. Jag satt hemma och lyssnade på radion, när den nya regeringens talesman höll presskonferens. SED-mannen var en smula tvetydig i sitt ordval, men vad han meddelade tolkades som att muren omedelbart skulle öppnas. Gränstrupperna satte genast i gång med att borra hål i den antiimperialistiska skyddsvallen. Om östberlinarna vetat då vad de vet i dag, hade de förmodligen jagat undan militären för att skydda sin mur, och därmed DDRs existens.

Vid min radioapparat satt jag, och häpnade allt mer. Att östtyskarna skulle ha fri passage ut och in genom muren hade varit min egen linje hela hösten, men för den skull ville jag inte riva muren. Det här var historiska nyheter. När jag samlat mig en smula, satte jag mig ned vid mitt skrivbord och knattrade i full fart ned ett brev till en bekant i Danmark:

"Nu meddelar RIAS, att de östtyska gränstrupperna borrar hål i muren allt vad de hinner. Klockan är 22.40 och jag hoppas verkligen, att de djävlarerna inte river ned hela den antifascistiska skyddsvallen redan innan helgen är över. Det finns många kloka människor här som vill ha den kvar, bland dem Stefan Heym, som gjorde ett uttalande i väst om det för några månader sedan. Däremot måste naturligtvis alla DDR-medborgare ha fri passage."

Min syn på muren var inte unik. Den delades av flera kloka människor, framför allt i Östberlin. Mitt brev fortsatte:

"Ja, sannerligen säger jag Eder, att vi lever förvisso i en ny tid. Hoppeligen är det inte socialismens slut utan början på ett vänsteruppsving också i väst. Det som sker nu är en politisk revolution, som inte har någonting med fläsk och potatis att göra utan det handlar om mänskliga rättigheter. Bröd råder det ingen brist på. Den här situationen kommer att uppstå också i väst, och man får nog trots allt beteckna den som en vänsterhändelse. Hur den fortsättningsvis kommer att utveckla sig vet vi inte, men jag tvivlar på, att SED får en majoritet i valet. Redan 20 procent vore mycket bra. I Polen fick man bara 10 som Du minns. Det är efter valet som kampen verkligen kommer att börja och

då vill jag gärna vara med om jag anses ha någonting att bidra med. Det socialistiska fundamentet är värt att försvara!”

Jag trodde att DDR skulle gå att rädda, eftersom Berlin var rött. Tyvärr kände jag inte tillräckligt till Tysklands historia. DDRs öde skulle avgöras av arbetarna i Dresden och Leipzig, inte i Berlin.

En längre tid hade jag förstått att kommunistpartierna inte längre motsvarade tidens krav. Jag fortsatte att lägga ut texten för min kamrat i Köpenhamn:

"Ja, som Du märker när jag skriver det här brevet är jag en smula upphetsad men också spiknykter. Lenins parti- och organisationsteori har tjänat ut. Vi behöver ett socialistiskt parti, som har en humanistisk världsåskådning, utför sina samhällsanalyser med den marxiska metoden men någon demokratisk centralism behövs inte mer utan den bör ersättas av en kombination av effektivitet och demokrati, vilken inte med naturnödvändighet måste leda till någon demokratisk centralism. Den tyska arbetarrörelsen har sedan Lasalles tid styrts uppifrån och ned och någon gång får det fan i mig vara ett slut också på det. När SED kämpar för att överleva och svarar med att bygga ett nytt parti försvinner opportunisterna och de mer begåvade kommer att ersätta dem. Lenins krav på kvalitet i stället för kvantitet får inte heller nu eftersättas utan är viktigare än någonsin. Där hade han rätt. Det där nya partiet i Ungern har ju visat sig vara rena smörjan. Det är bra att vara kritisk mot sitt förflutna, men man behöver för den skull inte sälja ut allting från sitt förgångna."

Så tänkte jag den ödesdigra kvällen till den 9 november 1989. Östberlins ungdom strömmade samtidigt ut ur hålen i muren för att festa på *Kurfürstendamm*. Nästan allihop var morgonen därpå tillbaka på sina arbetsplatser eller i sina skolor och universitet. Kapitalismen hade de inget större behov av, men det var kul att få komma på besök.

Murens fall har en förhistoria, som börjar redan våren 1989, och i Leipzig. "Vi vill ut" ropade i början av mars demonstranter i staden, vilka marscherade förbi mässans centrum. Demonstrationen föregicks av en fredsbön i Nikolaikyran. Prästerna var mycket aktiva inom oppositionen, vilket kanske inte är att förvåna sig över.

Det fanns flera begåvade präster i DDR. De lyckades dra till sig känsliga ungdomar, som hade behov av att tala fritt ur hjärtat om landets och världens problem. Det fick de nämligen inte göra i FDJ, där partipiskan ven och stasi vakade över dem. Många av dem var ateister, men kyrkan krävde inte att de skulle tro. Därför fick den också inflytande.

I början av maj 1989 stod det klart att regeringen hade förfalskat resultatet av det nyligen hållna kommunalvalet. Ryktet spred sig och undergrävde regimen auktoritet. Utlänningar hade även de rätt att delta i valet, men jag registrerade mig aldrig, vilket stasi säkert noterade. Dessutom var valet litet löjligt bara av den anledningen att det betraktades som suspekt att uppsöka valbåset.

I maj började folk fly till Ungern. Den 4 juni kom så den stora katastrofen: Studenter i massor sköts ihjäl på Himmelska fridens torg. Jag kommer ihåg att jag den dagen satt vid fönstret i min fåtölj och lyssnade på RIAS, som direktsände från Peking. Efteråt har jag och många andra ställt oss frågan huruvida västmedia skulle bevaka också en motsvarande händelse i väst, eller rättare sagt, om de även skulle sända om den. Det gick en stöt genom mig. Det här var för vidrigt.

Nyheten spreds snabbt i DDR. Folk sporde sig om samma sak skulle kunna upprepas hos oss. Paniken började breda ut sig. Ungefär samtidigt började ungrarna rulla upp taggtråden mot Österrike, och alla östtyskar kunde besöka Ungern. För att komma in behövde de bara visa upp det inrikespass (en legitimation), som alla östtyskar tvingades bära.

I juni var det mycket spänt i landet. Folk började ge sig av söderut för att sedan vända norrut mot den öppna gränsen till Österrike. Ungefär vid samma tid for jag hem på semester.

När jag kom tillbaka till DDR i början av juli träffade jag en av mina vänner i Östberlin. Vi satt på en uteservering och drack öl. Det var en varm dag. Jag hade blivit glad när jag hörde hans röst i telefonen och om hans intresse av att träffa mig. Äntligen en som inte svek! Han förklarade lugnt att han självklart inte skulle smita. Uppenbarligen förstod han att hans folk behövde honom och hans likar mer än någonsin. Det finns också de som har andra intressen än vad de kan stoppa i mun. Glad i hågen tog jag sedan tåget till Dresden.

Människor for i mängder till Ungern. Det blev en masspsykos. Barn hittades instängda i bilar, eller räddades ur låsta lägenheter, sedan man hört dem gråta. Jag och en översättare, som var i-m-are, satt på terrassen vid *Altmarkt* en eftermiddag och drack öl. Jag visste att han jobbade extra för "firman" men orkade inte bry mig. "Skall Du åka?" frågade han. "Jag vet inte", svarade jag: "Å ena sidan och andra sidan..." Systemet var så schizofrent att man höll på att gå sönder. Jag märkte hur kittet i det började lossna. I augusti kom Fred tillbaka till förlaget, och vi gick på öl. Jag var helsnurrig, och det på goda grunder.

Flyktingströmmen ökade. Östtyskar ockuperade dessutom mer eller mindre den västtyska ambassaden i Prag och BRDs representation i Östberlin. Officiellt gav DDR-regeringen inte uttryck åt någon oro. Endast ideologen Otto Reinhold vågade diskutera flyktingvågen, men inte i DDR-media. Partichefen i Dresden, Modrow, kritiserades offentligt för sin frisinnade hållning. Det pinsamma för de västliga demokratierna var att de som kom över gränsen till Österrike ofta svarade fel på journalisternas frågor: "Varför har Ni flytt"? "Jag vill ha en större bil..." Västs korrespondenter blev konfunderade: "Förstår Ni inte att Ni har flytt från en diktatur och nu söker friheten i väst?" "Jasså...? Jo, naturligtvis. Jag har flytt från det totalitära systemet, därför att jag älskar demokrati och frihet." De lärde sig småningom, även om det för många tog tid innan det gick upp en talgdank.

I början av september uttalade sig den protestantiska kyrkan i DDR. Den hävdade att huvudorsaken till flyktingströmmen var att folk var trötta på att vänta på reformer. Cirka 100 000 DDR- medborgare hade då anlant till BRD.

En markant flyktinggrupp var läkare. Läkareden tar inte alla som svurit den så allvarligt. Det blev därför kaos i landets sjukvård, varför flera humanistiska läkare i BRD anmälde sitt intresse att bistå bröder i nöd.

I september började protestgudstjänsterna i Leipzig. Ett hundratal deltagare arresterades, bland dem en av grundarna av oppositionsrörelsen *Neues Forum*. I slutet av september hade DDRs regering slutit en överenskommelse med den västtyska om att flyktingarna på ambassaden i Prag och Warszawa skulle få komma till BRD.

Tågen österifrån går genom Dresden. Man befarade stora demonstrationer på järnvägsstationen, varför inne på denna de dagar flyktingarna skulle passera stod soldater i full utrustning i långa led. Dit kom också många demonstranter. En av mina grannar avtjänade vid denna tid sin värnplikt och stod där i full utrustning. Han berättade senare att läget varit mycket spänt. Demonstranterna gjorde allt för att provocera soldaterna, som hade order att inte röra sig ur stället. Bland annat sköt man på dem med slangbåge. Provokatörerna avfyrade stålmärlor och siktade mot soldaternas ögon. De lyckades dock ej i sitt uppsåt. Tåget rullade förbi utan att stanna. Förbandet hade klarat den psykiska pressen. Annars kunde den katastrof ha inträffat, som provokatörerna ville få till stånd.

I mitten av september började demonstrationerna i Leipzig. Då var det bara några tusen personer som deltog. I början av oktober var de 20 000, som ropade "Gorby", "Reformer", "Erkänn Nytt Forum", "Inget nytt Kina"! Då började oppositionen framträda. Det hade också organiserats ett socialdemokratiskt parti, som inte var för socialism. I det fanns många präster. Andra oppositionsgrupper var Initiativgruppen för fred och mänskliga rättigheter, Demokrati nu, Nytt Forum, Förenade vänstern och Demokratiskt uppbrott. De flesta av dem strävade efter en grön och socialistisk demokrati.

I Dresden dök vid samma tid flygblad upp vid buss- och spårvagnshållplatser. Jag såg de första på *Fucikplatz* i början av oktober. Den 5 oktober samlades flera tusen personer vid stadens järnvägsstation och krävde perestrojka. Några demonstranter kastade gatstenar mot polisen, som svarade med att avfira sina vattenkanoner.

I samband med DDRs 40-årsjubileum den 7 oktober framträdde oppositionen också i Östberlin. Gorbatsjov, som var med om festligheterna, tog Honecker med på en promenad bland massorna. Den senare var så rädd att han skakade vid mötet med sitt folk. Demonstrationerna i Berlin ledde till arresteringar. Krisen hade nått landets politiska centrum. Men förändringens centrum var Leipzig. 70 000 människor demonstrerade där den 9 oktober. Dresdens borgmästare inledde samtal med regimkritiker. Höga partifunktionärer i Leipzig höll med om att de behövdes. En präst i Östberlin krävde att partiet skulle ge upp sin makt. Chefsideologen Kurt Hager sade därpå att partiet vill ha reformer och diskussioner. Den politiska ledningen menade att landet förblir socialismen troget men ville diskutera reformer.

Den 18 oktober avgick så Honecker, som efterträddes av den före detta FDJ-ledaren Krenz. Denne var sagolikt impopulär. Till och med barnen hade lärt sig hata honom. Samtidigt blev media allt frispråkigare. "Äntligen står dörren till fri diskussion vidöppen", skrev *Berliner Zeitung*. Östberlin ställdes under förstärkt polisbevakning.

Nu hade demonstrationerna fått fäste också i Dresden. 50 000 människor genomförde den 20 oktober en tyst demonstration för reformer utan slagord och plakat. Det var den största demonstrationen sedan Krenz blivit partiledare.

Den 2 november började regeringen göra ommöbleringar i apparaten. Honeckers fru tvingades avgå från sin ministerpost, och fackföreningens ordförande avsattes på grund av korruption. Första helgen i november

demonstrerade en halv miljon östberlinare på Alexanderplatz och krävde press- och yttrandefrihet. De främsta talarna var författarna Stefan Heym och Christa Wolf. En som också fick göra sin stämma hörd var den före detta stasichefen Marcus Wolf.

Detta hade varit den rätta tidpunkten att framträda med ett program för att ge folket ledning. Talarna saknade emellertid ett dylikt, varför Helmut Kohl i Bonn kunde gripa initiativet, och därmed var det slut på möjligheten att övergå från stalinism till socialism i DDR. Folket kräver ledning, och om de progressiva krafterna i en dylik situation saknar ett alternativ, tar reaktionen över kommandot.

Själv satt jag hemma i min fåtölj, lyssnade på radion och tyckte det var fantastiska saker som hände i Berlin. Att landets öde denna dag avgjordes till kapitalets favör förstod jag inte förrän långt senare. Den sista reella möjligheten kanske dock redan hade varit, nämligen 1968, då det fanns en reformrörelse i partiet och en begynnande studentrörelse i Leipzig. Det var de som var unga radikaler 1968, som ledde den demokratiska oppositionen 1989.

Demonstrationerna hade nu spridit sig till hela landet. I Östberlin riktades de uteslutande mot Krenz. Man krävde resefrihet, yttrandefrihet och demokratiska reformer. I Leipzig stödde man också den nya alternativa fackföreningen Reform. Inget polisvåld rapporterades dock. Den 7 november avgick landets regering, och SED fick en ny politbyrå. En av de nya var det politiska geniet Hans Modrow, som också blev premiärminister. Nu hade även BRDs regering börjat agera. Kohl lovade bistånd av en helt ny dimension, om regeringen i DDR avstod från sitt maktmonopol och utlyste fria val. Dessa utlovades också den 10 november.

Efter murens fall var DDR-medborgarna till en början välkomna i väst. De fick äta och dricka gratis i flera städer. "Vi kommer för att titta, självfallet åker vi sedan tillbaka", var emellertid en vanlig kommentar bland östberlinarna. Folk började fara i massor över gränsen. Förbundsrepublikens regering skänkte nämligen östtyskarna 100 mark i "välkomstpeng", om de for över. Många DDR-medborgare åkte allt vad de kunde för att få sin hundralapp, som i DDR var värd minst det sexdubbla. Vad gör somliga inte för pengar? De humanistiska östtyskarna däremot skämdes över sitt folk. Det gjorde även jag.

Min kvinnliga vän i Berlin skulle vid denna tid på födelsedagsfest hos släktingar på andra sidan muren. Hon berättade att hon inte hade haft

några D-mark överhuvud taget och för att kunna besöka släkten måste köa länge för sin "välkomstpeng". Hon tyckte det var förnedrande men kände sig tvungen, eftersom hon inte hade någon västvaluta. Om hon inte hade varit tvungen att besöka släkten i väst, hade hon aldrig ställt sig i någon kö för att få D-mark.

I slutet av november hade det blivit ofarligt att demonstrera, och då syntes de första återföreningsplakaten på demonstrationerna i Leipzig. "Ett tyskt folk, en tysk stat" började det stå på plakat och banderoller. Den västtyska fanan, som en gång var den revolutionära tyska demokratins symbol, började synas och blev arbetarnas segertecken.

Den bildade oppositionen däremot fruktade den öppna gränsen och kapitalet. Kohl föreslog den 27 november en trestegsplan med Tysklands enande som slutpunkt. Oppositionen i DDR hade däremot inte ställt några dylika krav. Den ville inte att landet skulle bli ett lydrike under BRD.

Hela tiden gick det allt fortare. I början av december avstod SED från sin ledande roll, och "marxismen-leninismen" försvann som statsideologi. En undersökningskommission lade fram en rapport om ledare som berikat sig på folkets bekostnad. Den 2 december demonstrerade över 5 000 SED-medlemmar framför centralkommitténs byggnad och krävde dess avgång. I Karl-Marx-Stadt gav Nytt Forum ut ett upprop om generalstrejk. Denna organisation var mer höger i Sachsen och mer vänster i Östberlin. Den grundades av i Östberlin boende sachsare.

Den 3 december avgick hela partitoppen. Honecker utslöts ur partiet. Ett arbetsutskott bildades, som skulle styra SED fram till den extra partikongressen den 15-17 december. Det leddes av ett 20-tal reformvänner, bland dem den begåvade humanisten och advokaten Gregor Gysi, Dresdens överborgmästare, Wolfgang Berghofer, och den före detta stasichefen, Marcus Wolf. Några dagar tidigare hade Stefan Heym, Christa Wolf med flera författat ett upprop, "För vårt land". Massor av människor undertecknade det, även jag. Det diskrediterades emellertid av att Krenz genast skrev på.

Den 4 december demonstrerade mer än 200 000 människor i Leipzig, vilka krävde tysk återförening. Opportunisterna hade fått överhanden. Demokrater demonstrerade allt mer sällan. Honecker sattes ungefär samtidigt i husarrest misstänkt för förskingring och missbruk av sin ämbetsställning. Därpå avgick hela partiledningen med Krenz i spetsen. Det gamla systemet var slut. Nu började man storma stasis högkvarter. Det första försöket gjordes i Erfurt.

Det otroliga var att landet hela tiden fungerade som vanligt. Befolkningen arbetade på dagarna och demonstrerade på kvällarna. I Dresden märkte man ingenting på människorna. Demonstrationerna gick mycket lugnt till. Oppositionen uppmanade folk att arbeta på dagarna och krävde förbud mot utförsäljning av landet och svartarbete i väst.

Den 18 december kom Kohl till Dresden som regeringschefens gäst, inte som partiets. Han talade inför knappt 20 000 personer på en öppen plats i centrum. Många av dem var gamla, mycket gamla. Jag och en kollega var också på plats men stannade inte för att lyssna på kanslern utan drog till en bar. På Bellevues tak vajade den västtyska flaggan.

Modrow hade inte mycket att sätta emot i förhandlingarna med Kohl. Han visste att loppet var kört. Modrow såg det sedan som sin plikt att leda återtåget och rädda vad som räddas kunde.

Samma kväll som Kohl talade i Dresden organiserades emellertid en demonstration mot honom i Östberlin med 50 000 deltagare. Bland arrangörerna märktes Nytt Forum och Demokrati nu.

Landet hade nu en ny regering med Modrow som premiärminister, och sedan var dramatiken slut. Våren gick sin gilla gång, men många flyttade till väst. Arbetslösheten började nämligen göra sig gällande. Västtyska regeringen drog in stödet till östtyskar som flytt. Bordet var inte längre dukat. I sina hem satt höstens omvälvare och grät. Detta hade de inte velat, men nu var det så dags. De som sätter ett folk i rörelse är också ansvariga för dess öde, och sin skuld till katastrofen kommer dessa människor att få bära så länge de lever.

Den 18 mars blev det riksdagsval. Den samlade högern fick 47 procent av rösterna i landet men bara omkring 20 i Östberlin. Det nybildade PDS fick 17 procent, men omkring 30 i Östberlin. Socialdemokraterna fick bara 22 procent. I Sachsen hade högern absolut majoritet. De grupper som inlett kampen erhöll bara några procent av rösterna. "Revolutionen äter sina barn."

MITT SISTA ÅR I DDR

I mina brev från och med sommaren 1989 till "die Wende" skymtar inte någon politik, utan jag skrev efter hemkomsten från Helsingfors bara: "Det djävliga är inte så mycket socialismen som tyskarna. En del av dem är helt underbara, medan andra är några djävla kälkborgare, varför man inte riktigt vet vilket som är det bärande elementet. Det här är delvis regionalt betingat. I Berlin verkar människorna öppnare och tolerantare, medan kälkborgarna är talrikt förekommande i Dresden. Det var delvis fråga om den gamla motsättningen mellan centrum och provins, och jag har tidigare nästan alltid bott i en huvudstad och lider av provinsialismen. Bland det bästa med den reella socialismen är, att man har avskaffat den ena människans utsugning av den andra och därmed har skapat ett mjukt samhälle, vilket har haft en betydande inverkan på mina nerver.."

Samtidigt vet jag att jag led av systemets förkalkning, men om det vågade jag inte skriva. Min syn på det kommer indirekt fram i ett brev till Helsingfors av den 23 juli: "... Jag har fått en inblick i hur den reella socialismen fungerar, vilket inte många i Sverige har. Dessutom har jag fått en aning om tänkesätten bland tyskarna och kommunisterna i det här landet som inte alltid delas av revolutionärerna i väst och inte heller av mig..."

I mitten av juli skrev jag till en vän i Sverige att jag tänkte söka jobb i Stockholm: "Brackorna på jobbet försöker jag att uthärda med ett småleende men det blir för var dag som går allt svårare att inte dra dem på käften." Det var framför allt min bristande förmåga att knyta mänskliga kontakter i Dresden som gjorde att jag ville bort. I Dresden behandlade man människor som mig som spetälska. Det var ännu värre än i Stockholm.

Något som höll mig uppe var insikten om att en ny vänstervåg skulle bryta fram under 1990-talet. Det hade jag tillsammans med min finske vän i Stockholm räknat ut redan vintern 1985. Sommaren 1989 framgick det tydligt av den livsbejakande musik som började spelas av RIAS och DDRs ungdomsradio. Jag visste också att femtonåringar i Stockholm nu var radikala.

Med arbetarromantiken var jag helt färdig. I ett brev till en vän i Stockholm daterat den 28 juli skrev jag: "Jag är så djävla trött på det här med arbetarklassens och i synnerhet partiets ledande roll, att jag är färdig att spy på alltihop. Det var väl för att de var från borgerskapet som marxismens klassiker romantiserade arbetarna. Det verkar inte vara så markant hos Gramsci, och jag gör det minst av allt, för jag är född i skiten. Nu är industriarbetarna på väg ut ur historien. X skrev någon gång i höstas en artikel, där han utnämnde industritjänstemännen till det ledande skiktet inom det arbetande folket, och det ligger säkert mycket i det. Det är bara det, att det är till stor del fortfarande 'eine Klasse an sich', och inte 'eine Klasse für sich'."

Vad jag sökte hemma var inte "kapitalismens välsignelser i form av kivifrukt och *Expressen* eller *Ilta-Sanomat* utan mitt land, mina vänner och mina rötter i den nordiska kulturen..." skrev jag den 30 juli till min professor i Helsingfors. Jag är inte heller, har aldrig varit och kommer aldrig att bli kosmopolit, eftersom dylika är ytliga självförnekare och därmed extra besvärliga att ha att göra med. Vad jag då önskade mig var att bo i Helsingfors och ha en lägenhet i Stockholm. I dag vill jag bo i Stockholm men ha ett krypin i Helsingfors.

Problemet för alla oss i Sverige och Finland som har två länder är att vi alltid saknar en del av vårt land var vi än är. Till min professor skrev jag därför: "Det bästa vore naturligtvis att riva gränsen och åter förena de båda rikshalvorna, så skulle sådana som jag slippa fundera på var vi egentligen hör hemma: Vi hör hemma i Sverige-Finland."

I juli hade SED och stasi tydligen tänkt till. Förlagets stjärnfotograf kontaktade mig i slutet av månaden, och sade att partiet sökte kontakt med oppositionella. Man ville ha "motspelare", och han frågade mig om jag ville ställa upp. Det gjorde jag naturligtvis gärna, om det kunde bidra till att förändra förhållandena i DDR till det bättre. Vi förde hela hösten diskussioner.

En av mina synpunkter var att SED måste överge kravet på att automatiskt få inneha en ledande roll. Jag sade i augusti att partiet måste förhandla med oppositionen. Svaret kom efter några veckor. Det var negativt. Då försökte jag utgående från konservatismens fader, Edmund Burke, förklara för honom hur man skulle kunna undvika en kontrarevolution. Fotografen var emellertid så dum att han inte förstod vad jag sade. Han fånstirrade bara klentroget på mig. Diskussionerna

fortsatte in i oktober. Jag gjorde då vad jag kunde för att DDR inte skulle falla.

I augusti började jag repetera Gramsci och läsa Georg Lucaks bok *Historia och klassmedvetande*. Den senare gav mig så mycket idéer att jag fick avbryta läsningen för att inte bli snurrig. Vid samma tid hade jag börjat umgås med en tyska, varför det inte var lika självklart att åka hem längre. Jag skrev den 8 augusti: "Förmodligen kommer det att i sinom tid börja hända saker även här, och då skulle det vara kul att vara med på ett hörn. Får jag nu mänskliga kontakter, så går det naturligtvis lättare." Den 16 augusti visste jag därför inte om jag skulle åka hem eller inte. Det vägde fortfarande i slutet av augusti. Vad som främst höll mig kvar i landet var möjligheten att läsa och skriva, ser jag i mina brev.

I slutet av denna månad berättade Kalle att man försökte göra sig kvitt mig på förlaget och hade en annan översättare på gång. Det avgjorde saken. Jag sade genast upp mig. Den 3 september lämnade jag in min avskedsansökan. Jag förföljdes mer eller mindre av min obildbare "endredaktör", den dansk-svensk-tyske arbetaren och kommunisten som hatade alla som inte var medelmåttor.

Egentligen ville jag inte åka, åtminstone inte just då, varför jag gick till förlagets partisekreterare, som var en intelligent och humanistisk typ. Jag återtog min avskedsansökan, men kallades in till chefredaktören. Även fransyskan som var fackföreningsombud var närvarande. De förklarade att mitt arbete var utmärkt, men min person avskydde de. Fransyskan sade ingenting. Dessutom kände Lore genom sina spioner till vad jag ansåg om tyskarna på förlaget. Nu hade de en annan översättare på gång och mig ville de bli av med. Samtidigt befann jag mig i en kreativ fas och skrev mycket. Jag sökte jobb via kontakter i Helsingfors och Stockholm.

I oktober var krisen i DDR ett faktum. Mitt förtroende för de västliga demokratierna var dock lika med noll. Samma dag som Honecker föll skrev jag till en kompis i Stockholm: "Det är läskigt att se hur ivrig högern är att ställa krav på demokratiska förändringar i DDR. Vad de vill är att rasera socialismen och ingenting annat... Kohls ömmande för människorna i DDR gör att jag får blodsmak i mun, och Bushs likaså."

Nu började det hända saker på förlaget. Morgonen efter partichefens fall var det fart på tyskarna. De satt i kaffebaren och diskuterade. Honecker var inte vatten värd. Det hade han egentligen aldrig varit. Vid lunchtid hade man enat sig om den nya linjen och följande morgon hade Honecker aldrig existerat. Jag frågade föreståndarinnan i kaffébaren, om

tyskarna alltid varit så här. "Jo", svarade hon. "Efter kriget vände alla också, från brunt till rött, men det gick inte lika fort som i dag."

En av mina få tyska vänner på förlaget berättade att så här har det alltid varit. 1933 måste man vända till brunt och efter kriget från brunt till rött. I början av 1970-talet blev det så dags att vända från Ulbricht till Honecker. Annars kunde hela ens existens raseras. I alla länder är de normala opportunisterna. Vad som kanske skiljer de tyska från de övriga är förmodligen snabbheten och uniformiteten i vändningarna.

Dagen efter partichefens fall var det likadant i hela DDR. Uttrycket *wendehals* etablerades av något ljushuvud. Själv tyckte jag att de tyska partimedlemmarna var så äckliga att jag i ren förtvivlan ville skicka ett sympatitelegram till Honecker, men hindrades av mina kolleger.

Ungefär vid denna tid började jag och Kalle agera på förlaget. I Ungern var de kapitalistiska tendenserna nu fullt skönjbara, varför jag satte upp en lapp på förlagets väggtidning om att jag hoppades att DDR inte skulle gå samma väg som Ungern. Ungefär samtidigt inkallade chefredaktören redaktörerna till ett möte för att vi skulle bilda arbetsgrupper, som skulle lämna synpunkter på tidningen. Kalle och jag gick aldrig med i någon sådan. Det togs mycket illa upp.

Några översättare, bland dem Kalle och jag, satte upp ett bidrag på väggtidningen, i vilket vi förklarade att vi stödde de demokratiska strävandena i landet. Chefredaktörens sekreterare fick av sin matte i uppdrag att skriva ett motinlägg, vari hon betackade sig för att utlänningar skulle ha synpunkter på hur tyskarna skulle sköta sina angelägenheter.

De tyska inläggen i väggtidningen var mycket utslätade. I dem förklarades spakt att man ville en förändring, men knappt någon gjorde något för att få den till stånd.

Ledningen började bli rädd för oss, varför Kalle, en dansk översättare, jag och en ung tysk kallades till möte med Lore Ullman och några andra högdjur. De var skrämda och ville näpsa oss men lyckades inte. Sammanträdet slutade i "sämja" på våra villkor.

Den 15 november beslöt jag mig för att stanna kvar på förlaget. Det gjorde jag av politiska skäl och anmälde samtidigt mitt intresse av att gå in i SED. Jag trodde att landet ännu gick att rädda. Bättre bli hängd än senare vara tvungen att hänga sig själv till följd av skammen att ha svikit, tänkte jag.

Anledningen till att jag fick behålla min tjänst var att de översättare förlaget haft på lut alla tackat nej. Fred ville personligen gärna att jag stannade men kunde inte garantera arbete i mer än två månader framåt. Chefen för lektoratet, den del av förlaget som sysslade med bokutgivning, ville också att jag skulle stanna kvar. Han var en av de få humanisterna i förlagets partiavdelning och blev tidigt ett av mina andningshål.

På centralredaktionen hängde ett porträtt i olja av Erich Honecker. Det togs ned samma dag han föll från maktens tinnar. Efter några veckor kom Kalle och jag på att vi skulle ha porträttet hängande i vårt rum. Vi fick det också och satte upp det på ena långväggen nära dörren. De flesta tyskar som såg det skakade på huvudet, och menade att de där svenskarna måste vara dumma, som inte ville inse att vi levde i en ny tid. Vi förklarade nämligen gravallvarligt för alla intresserade att Honecker gjort landet stora tjänster, och att vi därför ville hedra honom genom att ha hans bild på väggen. De mer begåvade insåg att vi drev med dem och blev ursinniga. Bara några enstaka med självironi drog på mun, bland dem chefen för lektoratet.

Historien slutade med att vår "endredaktör", före detta arbetare och före detta hängiven kommunist, skar sönder målningen och kastade ut den genom fönstret.

Tyskarna var rasande. Lores knähund bland översättarna kastade te på mig i korridoren utanför vår dörr. Redaktionsledningen publicerade även ett bidrag på väggtidningen, där de hetsade mot mig. Bland annat påpekade de att jag ville gasa vår endredaktör. Jag hade nämligen i september i ett hetsigt ögonblick sagt till Anne-Grete att han borde gasas, eftersom han var stalinist. Anledningen till min aversion mot honom fanns dock ej med i deras inlägg. Många människor är sådana, har ingen botten. Tyskarna ställer sig dessutom av historiska skäl mycket negativa till allt bruk av gas.

Sedan jag fått kläderna förstörda av te, skrev vi ett inlägg och frågade hur det stod till med toleransen på företaget. Redaktionsledningen fruktade i november Kalle och mig så till den grad att den sammankallade ett fackföreningsmöte på vilket den hetsade mot oss och ville ställa oss inför konfliktkommissionen, men det vågade man till slut inte. Dessutom övervägde den att lägga ned den svenska utgåvan av *REVYN* för att på så sätt få bort oss. Konfliktkommissionen på ett DDR-företag var vald av de anställda, dömde i disciplinmål och bestraffade mindre förseelser bland de anställda.

Mötet hölls en måndag. Då var pressen på förlaget så stor på mig att jag samma morgon sjukskrivits en vecka av min läkare. Kalle förlorade samma dag rösten, och blev därför också han sjukskriven. Den 5 december publicerade jag ett bidrag i väggtidningen om mitt förhållande till tyskarna. Jag klargjorde att man måste skilja mellan tyskar och tyskar. De värsta av dem ansåg jag, som grupp betraktade, vara *die genossen*. Kampen mot redaktionsledningen förde vi hela månaden.

Vid denna tid var *Verlag Zeit im Bilds* öde redan beseglat. Redaktionschefen, som avancerat till förlagets verkställande direktör, hade nämligen fått kontakt med tidningshuset *Morgenpost* i Hamburg och diskuterade med dess ledning. Resultatet blev att förlaget sålde sig åt detta och fick i uppdrag att ge ut en lokal upplaga av tidningen i Dresden. I praktiken var det naturligtvis fråga om landsförräderi, men han såg vartåt det lutade och ville trygga sin egen och partiavdelningens framtid.

Bland SEDs medlemmar på förlaget förekom inte under hela hösten någon politisk aktivitet. De var så obegåvade och så privilegierade att det fanns ingen anledning för dem att agera. När affären i någon gång i februari 1990 var klar, sålde sig partimedlemmarna nästan mangrant till *Morgenpost* samtidigt som de skrev ut sig eller redan hade skrivit ut sig ur partiet. De som inte ville göra det, begåvade och känsliga människor, fick göra *DDR-REVYN*.

Någon gång i januari 1990 besöktes förlaget av en delegation från Hamburg. I god tid tömde redaktionsledningen skåpet med alla ordnar och priser *Verlag Zeit im Bild* erhållit, vilket stod i entrén. Samtidigt tog man bort skylten med Marx Feuerbaches. Kalle kom på att den måste vi absolut ha, varför han skrev ett brev till redaktionsledningen och anhöll om att vi skulle få den till svenska redaktionen, eftersom han och jag alltid inspirerats av den i vårt arbete. Mycket riktigt fick vi den också efter ett par veckor. Fackföreningens ordförande kom insläpande med den utan att skämmas.

Det inträdde på nytt normala förhållanden i huset. Partimedlemmarna hade fått en ny framtid och strävade vidare. Vårvintern 1990 frågade mig en av dem, kvinnan jag varit på konsert med, varför jag inte kunde vara som alla andra. Det var för henne ofattbart.

Våren 1990 är inte mycket att berätta om. Något som bör noteras är dock att från och med december började *Neues Deutschland* fyllas av dödsannonser. Många gick bort plötsligt och i en ålder då folk normalt inte dör. En kvinna i redaktionsledningen avled också plötsligt en helg

vintern 1990. Det varsom sagt hon som smög sig in i den kyrka där kejsar Barbarossa ligger begravnen. Många partimedlemmar klarade uppenbarligen inte av den nya situationen utan tog livet av sig. Någon gång i februari sades vid upp med tre månaders lön. Demonstrationerna fortsatte. Arbetarna blev under vintern helgalna. De hyllade till och med en representant för det gamla furstehuset. "Ein Volk, ein Reich" (Ett folk, ett rike) blev deras paroll.

Intoleransen steg till oanade höjder. På många fasader i staden hängde västtyska och sachsiska fanor, samtidigt som flertalet sachsare trodde att de nu skulle få komma till paradiset, bara de röstade på högern. Fascismen bredde också ut sig. Dresden blev inom kort dess starkaste fäste i det återförenade Tyskland.

De flesta Dresdenbor var fullständigt övertygade om att allt de hade fått under DDR-tiden skulle de kunna ta med sig in i ett enat Tyskland, samtidigt som de skulle erhålla de fördelar västtyskarna hade. Västtidningar började säljas i tidningskioskerna. I snabbköpen trängde västtyska varor ut de östtyska. Jag såg vad som hända skulle, även om ingen av mina tyska bekanta ville tro mig när jag berättade för dem vad som skulle ske. Det fanns ingenting mer för mig att göra i DDR. Omkring den 20 maj 1990 tog jag tåget hem.

Min tid i Dresden var till ända.

* * *

Efter förintelsen av DDR har jag varit två gånger i Östtyskland. Vid varje besök känner jag igen mig och känner inte igen mig. Det byggs mycket. Antalet krogar och kaféer ökar. Människor har blivit fattiga, samtidigt som amerikaniseringen och därmed vulgariseringen bredd ut sig. Vad jag hos mig själv nu registrerar, är vemod över att det inte gick att förvandla DDR till en demokrati.

Om det vintern 1990 funnits en rörelse med ett sådant perspektiv, hade det varit tämligen lätt, eftersom den statliga våldsapparaten var satt ur spel och det fanns inget monopolkapital; det hade gått betydligt enklare än i dag. Jag har förlorat tron på arbetarklassens historiska mission, men människan lever vidare, och en möjlig framtid tecknas i slutkapitlet.

OM ARBETARKLASSENS OTILLRÄCKLIGHET OCH FRAMÅTSKRIDANDETS MÖJLIGHETER

DDR föll således till följd av sina inneboende motsättningar och trycket från den omgivande kapitalismen. Egentligen var "realsocialismen" dödsdömd redan från början, det vill säga en omöjlighet redan 1917. Industrierbetarna var nämligen, liksom alla kroppsarbetande klasser före dem, som marxisten Lars Bergquist skriver i *Socialistisk Debatt* 4/92, en subaltern, det vill säga underordnad, klass, som definierar sig själv i förhållande till den härskande klassen:

"När två klasser är sammanflätade i varandra på detta sätt och förutsätter varandra, därför att det gemensamma produktionssättet förutsätter dem båda, då är den undertryckta klassen mer än bara undertryckt. Den är definierad av sin undertryckta ställning, själva förtrycket är det enda som gör den till en klass... Och ingen sådan klass har någonsin genomfört en revolution."

De flesta industrierbetare kunde till följd av sin underordnade ställning aldrig nå fram till ett vetenskapligt synsätt och därigenom lägga grunden till ett hållbart alternativt produktionssätt.

När oktoberrevolutionen kom var tiden för socialismen mogen men ännu inte mogen. Den förebådar å andra sidan den sociala demokratins seger på samma sätt som hussitkrigen och bondeupproret i Tyskland förebådade franska revolutionen. Det var heller inte arbetarna som genomförde oktoberrevolutionen utan intelligentian under ledning av Lenin. Arbetarna fungerade som alla subalternas klasser före dem gjort under tidigare revolutioner, som bönder på ett schackbräde.

Intelligentian i Ryssland var emellertid alltför svag för att kunna behålla makten, som därför kunde erövrats av halvbildade arbetare och bondsöner. Josef Stalin var deras man. Därmed omintetgjordes för en tid drömmen om det goda samhället. Det fanns inga möjligheter att utveckla detta med industrierbetarklassen som bas. Det relativt bildade skikt av arbetare, som funnits i landets industricentra och som i viss mån kunnat förstå Lenin, var dessutom borta. Det hade strukit med i inbördeskriget.

Denna negativa omständighet bidrog kraftigt till Sovjetunionens utformning.

"Realsocialismen" var inte socialismen utan snarare negationens negation av den upplysta despotismen, där den upplyste och enväldige monarken ersatts av den allsmäktiga politbyrån, som efter bästa förstånd och i DDR i regel med de hederligaste avsikter försökte skapa ett gott samhälle, reglera medborgarnas liv och styra samhällets utveckling. Till och med den under det kungliga enväldet gängse merkantilismen kom på nytt till heders: Det gällde att exportera så mycket som möjligt och importera så litet som möjligt. Det berodde på att man saknade västvaluta. DDR-marken var inte konvertibel. Det var så stalinisterna uppfattade socialismen och proletariats diktatur. Därefter skulle enligt dem följa kommunismen med materiellt överflöd, intellektuell frihet och människans totala frigörelse från nödvändighetens fjättrar. Det var som vänstern i det före detta DDR i dag säger, inte partiets ideal det var något fel på utan på praktiken.

I östra Tyskland störtade arbetarna aldrig det kapitalistiska systemet, utan kommunisterna övertog makten stödda på sovjetiska bajonetter. De stod dock redan 1945 på en mycket högre civilisatorisk nivå än sina kamrater i Rådssryssland 1917, varför de kunde skapa en stat som kvalitativt skilde sig från Sovjetunionen.

Arbetarna kunde emellertid aldrig någonstans skapa sig en dröm som gick utöver mat, arbete och tak över huvudet. De kunde inte själva ta nästa steg och utveckla en socialistisk demokrati. Den förste som insåg det torde ha varit Kautsky, som skrev att "socialismen och klasskampen uppstår sida vid sida, inte ur varandra och under olika förutsättningar. Det moderna socialistiska medvetandet kan uppstå endast på grundvalen av djupgående vetenskaplig insikt. I verkligheten är den moderna ekonomiska vetenskapen lika mycket en förutsättning för den socialistiska produktionen som exempelvis den moderna tekniken, men proletariats kan trots bästa vilja skapa varken det ena eller det andra; de uppstår båda ur den nutida samhällsliga processen. Men vetenskapens bärare är inte proletariats utan den *borgerliga intelligentian*."

På grund av sin ställning som subaltern klass, patriarkatet, sitt arbete i den mekaniskt organiserade produktionen, det själsdödande arbetet och den ofta bildningsfientliga uppfostran och sin dåliga skolgång kunde industriarbetarna som grupp således aldrig uppnå annat än ett tradeunionistiskt medvetande. Den enda form av marxism de flesta av

dem kunde utveckla var vad Edgar Crankshaw i sin bok *The Shadow of the Winter Palace* kallar kindergartenmarxism, som gjorde att deras naturliga förebild inte blev Marx utan Stalin. Det gäller de kommunistiska arbetarna. De flesta hyllade socialdemokratin, som inte ens försökte utveckla något högre tänkande än den borgerliga ideologin.

När Kjell Olof Feldt under 1980-taler sade att socialdemokratin varken kan eller vill införa socialismen, uttryckte han bara en normal proletär uppfattning. Den marxistiska filosofin gick över huvudet på de flesta arbetare, eftersom den enda form av rörelse de kunde förstå var den mekaniska, den de kände till från fabriker. Den enda form av disciplin de kunde fatta blev därför helt naturligt kaserngårdsdisciplinen, eftersom den motsvarade deras erfarenheter från arbetslivet och värnplikten.

Typiska svenska arbetares inställning till socialismen och demokratin under efterkrigstiden framgår av följande sanna historia, som berättades av en gammal svensk-tysk bosatt i Dresden, vilken under 1950-talet gjort en resa till Sverige. Ett par kommunister ordnade så att han fick träffa några svenska donare, som mycket detaljerat frågade ut honom om för dem viktiga förhållanden i DDR. De sporde honom om vad maten kostade, om hyrnas storlek, om vad man fick betala för ett par skor och så vidare. Östtysken frågade dem sedan, om de skulle vilja bosätta sig i DDR. "Nää", blev svaret. "Vi stannar hellre kvar i Sverige." Socialism och demokrati var de inte intresserade av.

Lenin begick det historiskt nödvändiga misstaget att tro att intelligentian kunde införa den marxistiska vetenskapen i industriproletariatet. Lenin godtog nämligen Kautskys uppfattning och kallade intelligentian för "den revolutionära bacillen". Det politiska klassmedvetandet, det vill säga den marxistiska ideologin, kunde enligt honom bibringas arbetarna endast utifrån, av socialdemokraterna, vilket i Ryssland vid förra sekelskiftet var ungefär detsamma som den revolutionära intelligentian och radikala studenter. Bernstein var emellertid klokare än Lenin. Han insåg att arbetarna aldrig skulle kunna styra en stat.

Den ende "tänkare" som flera arbetare kunde ta till sig var Stalin. Det beror på att han liksom alla andra demagoger skriver mycket enkelt och har en mekanisk framställning av verkligheten. Böcker från Progress förlag kunde en del läsa, men framför allt var det APNs broschyrer som spelade en roll för de kommunistiska arbetarnas politiska skolning, särskilt i Sverige. De kom därför i regel aldrig i kontakt med vetenskapen.

Stalin bör betraktas som ideolog (utläggare av falsk vetenskap) snarare än som filosofisk och politisk tänkare.

Det är bittert för mig, som kommer ur en proletär släkt med en närmare hundraårig revolutionär tradition, i vilken jag själv utgör det tredje ledet, att tvingas inse att Kautsky och Lenin hade fel, att de marxistiska klassikerna, liksom alla andra revolutionära borgerliga intellektuella, var arbetarromantiker med behov av den ädle vilden, som för dem symboliserades av industriarbetaren. Vi bör inte blunda för att marxismens klassiker hade en högborgerlig bakgrund, levde och ville leva avskilda från folket. Det var ingen slump att Marx flyttade in i en lyxvåning i det förnäma West End i London när han slog sig ned i England och dog i arbetarstadsdelen East End som gammal i något som närmast var en skrubb, bara av den enkla anledningen att han var utfattig och inte hade råd att bo någon annan stans. Samtidigt hade han inga andra att sätta sitt hopp till än arbetarna.

Till följd av sin sociala bakgrund, sitt umgänge och sina bristande kontakter med vanligt folk var det också lätt för dem att få sina positiva fördomar bekräftade. De visste mycket om samhälle, filosofi, ekonomi, politik och historia, men föga om människor. Det kanske dock var lika bra, ty det hade bara hämmat deras teoribildning.

Klassikernas idealiserade föreställningar om kroppsarbetarnas utvecklingspotential övertogs av socialdemokraterna och kommunisterna i deras officiella propaganda. Den som måste läsa sig till arbetarnas verklighet kan med fördel studera författare som Kurt Salomonsson och Hannu Salama. De porträtterar arbetarna som de var och inte som borgerliga intellektuella vill se dem.

Klassikernas arbetarromantik påverkade naturligtvis deras analyser av den objektiva verkligheten men fråntar dem inte deras genialitet. För att vi skall kunna tillgodogöra oss det väsentliga i dessa stora mäns verk, måste vi dock på ett vetenskapligt sätt riva glorian av dem. Annars blir de farliga och obrukbara. Vi kan då varken arbeta vetenskapligt med deras texter eller ta till oss det värdefulla i deras tänkande.

Lenins krav på en medveten disciplin låg bortom arbetarnas horisont, och hur kunde det ha varit annorlunda. När Lenin dog förlorade intelligentian, som dessutom stred inbördes, makten till Stalin, som var arbetarnas man och det mekaniska tänkandets banérförare. Han kom nämligen till skillnad från de andra ledande bolsjevikerna ur folkdjupet (fadern var en enkel präst och de räknades till folket) och stod inte långt

över massans nivå. Därför kunde den förstå honom och därför blev han de revolutionära arbetarnas man. Denne generalissimus tankar kunde de begripa; hans skrifter blev också i någon mån lästa av vanligt folk.

Lenin skrev att "arbetarna bör inte stänga in sig inom den konstlat trånga ramen för 'arbetarlitteraturen' utan i allt större utsträckning lära sig att behärska den allmänna litteraturen. Det vore t.o.m. riktigare att säga bli instängda i stället för att 'stänga in sig', ty arbetarna läser själva och vill läsa allt som skrives även för de intellektuella..." Vad Lenin här ger uttryck för är emellertid en myt, eller i bästa fall en halvsanning. Många arbetare läste nämligen aldrig någonting. De flesta svenska socialdemokratiska arbetare avhöll sig medvetet från allt annat än proletärlitteraturen.

Inte heller många kommunistiska arbetare läste Marx, Engels och Lenin eller annan avancerad teoretisk litteratur och borgerliga författare i någon större utsträckning. Det fanns de som gjorde det och förstod den, men vi skall inte upphöja undantagen till regel. I de flesta kommunistiska hem i Norden läste man också mest arbetardiktare. Bildningsnivån var där i allmänhet högre än i de socialdemokratiska: man hade tillgång till bättre information, följde med mer, var mer aktiv, läste mer, ibland även annat än proletärförfattare.

Också i mitt hem dominerade arbetarförfattarna, som dock blandades med andra. Min fars favoritbok var faktiskt Jaroslav Haseks *Den tappre soldaten Svejk*, medan min mor föredrog pigromaner. Några marxistiska klassiker hade vi dock inte i bokhyllan. Jag tror aldrig min far läste någonting av dem, utom möjligen *Det kommunistiska manifestet*. Det hindrade inte att han själv hävdade att han var född marxist och ägde för att vara arbetare en betydande bildning.

Jag har dryftat denna fråga med andra revolutionära intellektuella ur kommunistiska arbetarhem. De har samma minnesbilder. De mest framstående i partiavdelningarna kunde få gå på veckoslutskurser. I Finland hade de dessutom möjlighet att komma in på Sirolainstitutet, en folkhögskola där Finlands kommunistiska parti skolade sin kader. De verkligt avancerade kunde få studera vid universiteten i något "realsocialistiskt" land. Men de var få.

Genomgående i kommunistpartierna har varit arbetarnas kamp för att stöta ut de intellektuella och den avancerade kunskapen. Kampen mellan intellektuella och arbetare i kommunistpartiet var hård, och brukade leda till att de bästa hjärnorna kastades ut. Antiintellektualismen och

obildningen går som en röd tråd genom arbetarrörelsens historia. De var emellertid inte lika utbredda överallt och under alla tider, minst i Tyskland före 1933. De tyska arbetarna var fram till dess nämligen de mest bildade i Europa. Men så hade de också fram till mordet på Karl Liebknecht och Rosa Luxemburg framstående intellektuella som ledare. Tyska män var nämligen i regel läskunniga redan i början av 1800-talet. Det berodde på att Fredrik den store ville att alla i hans land skulle kunna läsa. Och han lyckades i sitt syfte. Dessutom är det tyska språket tack vare sin exakthet lämpat för avancerad filosofi till skillnad från exempelvis de skandinaviska och engelskan. Här har det en likhet med finskan, som är mycket exakt, och dess abstrakta begrepp brukar vara härledda ur konkreta inhemska ord. Det skiljer sig alltså mycket från engelskan. De skandinaviska språken ligger i detta avseende mellan finskan och engelskan.

Ett annat drag hos arbetarna var deras behov av religion, som de delade med alla subalternas klasser i historien. De stod på en för hög bildningsnivå för att hänge sig åt kristendomen men kunde inte vara utan Gud. Kommunisterna utvecklade därför en kult kring Lenin och fram till medlet av 1950-talet även av Stalin. Klassikernas verk blev en bibel, som man mestadels aldrig läste. Socialdemokraterna, som hade övergivit marxismen, ägnade sig åt en devot dyrkan av sina partiledare. Några läste även Marx, som av både kommunister och radikala socialdemokrater uppfattades som Gud fader själv.

Ändå är det ryska revolutionen och arbetarklassens kamp vi har att tacka för det relativt hyggliga samhälle vi levit i fram till 1989. Det var den ryska revolutionen 1905 som ledde till den allmänna rösträtten för män i Sverige. I Finland avskaffades samma år ståndslantdagen och landet fick Europas mest demokratiska författning med rösträtt även för kvinnor. Rösträtten för kvinnor var i Sverige en frukt av den ryska revolutionen 1917. Hela det välfärdssamhälle som byggts upp i Europa efter 1945 är ett resultat dels av fruktan för att revolutionen skulle sprida sig från Sovjetunionen och dels av arbetarrörelsens kamp. Sverige blev en modell redan under 1930-talet. I vårt land hade man 1932 ett våldsamt 1920-tal bakom sig med omfattande vilda strejker som medförde att regeringarna föll som kägglor. När SAP drev igenom sitt socialpolitiska program, folkhemmet, kunde socialdemokraterna alltid hänvisa till att om de inte fick gehör för sina synpunkter skulle den sociala revolutionen bryta ut. Det insåg också storkapitalet.

Kapitalisterna och ämbetsmännen visade således förståelse, eftersom hotet uppfattades som reellt. Det fanns också ett ekonomiskt utrymme för SAPs politik. Dessutom genomfördes i Sovjetunionen vid denna tid den ena sociala reformen efter den andra, vilka utgjorde ett hot mot kapitalet i väst. Av borgerliga intellektuella hade arbetarna fått både en mission och en vision. Och de svenska männen var under 1920-talet långt ifrån samma mähän som i dag. Men mer än bröd, arbete och tak över huvudet kunde få arbetare i praktiken föreställa sig. Samma tänkande ledde via upplösningen i Sovjetunionen till DDRs fall.

Den europeiska arbetarrörelsens förebild var Bismarcks socialstat, i Norden dessutom brukssamhällena. Begreppet folkhemmet myntades av högermannen Rudolf Kjellén före första världskriget. Det är ett konservativt och korporativt begrepp. Arbetarrörelsen är egentligen socialkonservativ. Det gällde även stalinisterna, när de väl kommit till makten. Man bör inte överdriva skillnaderna mellan socialdemokrater och stalinister.

Staten, patriarken, skulle svara för lag, ordning, planering, bröd, arbete och bostad. Arbetarna skulle vara passiva, arbeta, lyda, konsumera och övervakas. För de socialistiska intellektuella utgjorde de "materialet", som Ture Nerman uttryckte det, av vilket den nya människan skulle skapas.

Arbetarrörelsen har kämpat för utrymme för sina organisationer i samhället och på så sätt bidragit till att förverkliga den borgerliga demokratin. Arbetarna krävde emellertid inte någon demokrati i sina egna organisationer utan var fullt tillfreds med en stark ledning, som drev deras krav. De som krävde inre demokrati var i regel intellektuella. Bland annat därför har de aldrig setts med blida ögon.

På samma sätt som arbetarrörelsen verkade på ett nationellt plan, verkade "realsocialismen" globalt. Den skapade, som Barrington Moore Jr framhåller i sitt arbete *Demokrati och diktatur*, svängrum och möjligheter för nya stater och demokratiska rörelser i den kapitalistiska världen samtidigt som den förtryckte de egna medborgarna.

DDR's fall var resultatet av två skilda samhällsgruppers agerande: De intellektuella, som inledde aktionerna hösten 1989, ville ha demokratiska rättigheter och förverkliga någonting som vagt påminner om en socialistisk demokrati, även om målen var mycket suddiga. Det sista de ville var att utplåna DDR och öppna dörrarna för finanskapitalismen. Deras demonstrationer satte i gång arbetarna, som ville öka sin privata konsumtion och trodde sig kunna nå detta mål genom Tysklands enande.

I och med att de intellektuella inte hade något konkret program och inte kunde ge någon ledning, grep folkförföraren Kohl tillfället i flykten i det politiska tomrum som uppstått på grund av partiets vanmakt och lovade de östtyska arbetarna guld och gröna skogar.

Det är ingen tillfällighet att det är revolutionära intellektuella ur proletära hem som först lägger fram denna syn på Marx' proletariat och dess värld. Vi var under 1970-talet de minst anfrädda av arbetarromantiken och kunde därför först komma fram till en vetenskaplig och inte ideologisk syn på den klass vi kommer från. Vi ser inte ned på arbetarna utan inser bara deras otillräcklighet och är tacksamma för att den sista generationen av klassiska proletärer stod på en så hög bildningsnivå att den kunde skapa sin egen intelligentia, som tar vid när de själva försvinner ur historien. Vi är stolta över vårt ursprung och över att ha 100 års kamp i ryggen. Det förpliktar.

Samtidigt vill vi föra vidare den uppåtgående arbetarklassens positiva värden som rättframhet, hederlighet, rättskänsla, solidaritet, sparsamhet och generositet. Sådana värden finns eller har funnits i mer eller mindre större utsträckning i de flesta samhällslager, men har där i praktiken en annan innebörd. Man tänker annorlunda i slott än i koja. Efter oss kommer emellertid inga nya proletära intellektuella, eftersom vår klass inte längre reproducerar sig. Vi finns nu och i kanske ytterligare 20 år. Därefter försvinner också vi ur historien. Just nu torde vi dock vara nödvändiga som en länk mellan det gamla proletariatets revolutionära del och den moderna intelligentian.

Vi kvarlevande marxister ur 68-generationen uppfattade förmodligen aldrig marxismen på det sätt som de som föll igenom, det vill säga som ett formallogiskt system man kunde lära sig behärska och använda. Vi var redan på den tiden udda, ty det för oss väsentliga var metoden, inte lärosatserna. Vi hade ett annat förhållningssätt till verkligheten. Därför har vi heller inga problem med att orientera oss i världen efter murens fall utan stretar vidare, vissa om att utvecklingen drivs fram av motsatsernas enhet och kamp, och om att "allt flyter". Det enda bestående är förändringen. Men vi vet också att alla förändringar inte innebär utveckling.

Nu är det emellertid på tiden att också människokunskapen (kunskapen om det goda och det onda i människan) och de biologiska vetenskaperna införs i den marxistiska världsbilden. Vad beträffar människokunskapen var Engels för övrigt en föregångare, liksom inom naturforskningen, även

om han på gamla dagar fick en väl negativ människosyn. Införandet av människokunskapen och de biologiska vetenskaperna i marxismen innebär naturligtvis inte att människan får likställas med djuren, men samhället är bara en abstraktion av levande materia i olika relationer till sig själv med ett högt utvecklat medvetande. Det har två poler, en biologisk, som är tämligen statisk, och en social, vilken är mycket dynamisk.

Utan kunskap om bägge polerna kan vi inte förstå vad som sker i och omkring oss. Det är emellertid ovetenskapligt att fråga sig vilkendera polen som är "den viktigaste". Så ställer bara positivisterna frågan och börjar därefter exempelvis försöka väga polerna eller företa sig någonting annat lika sanslöst. I stället bör vi arbeta som fysiologer. När de studerar lemmarnas rörelser ställer de sig inte frågan huruvida man bör betona benens eller musklernas roll utan försöker förstå hur de tillsammans får lemmarna att röra sig. Vi måste komma fram till en helhetssyn. Då är det funktionella angreppssättet mycket fruktbart. De som söker efter den bestämmande orsaken brukar sluta som exempelvis ekonomister eller biologister. Vad vi behöver är någorlunda realistiska visioner.

Eftersom monopolen är bläckfiskar som behärskar vårt samhälle och världen, måste de församhälligas. Beslutsprocessen i monopolen bryts upp på många självförvaltande enheter, och allmänheten tvingar storföretagen att konkurrera genom sina valda organ. Storföretagen ägs av de anställda, av allmänheten via sina valda organ (fonder) och av privatpersoner. Man kan även tänka sig statligt medägande i storföretag.. Då försvinner på köpet spelet och spekulatören ur ekonomin. De anställda skall veta att företaget är deras, tack vare att de utövar en direkt makt allt efter kunskaper och kvalifikationer. På arbetsplatserna har varje arbetande dock bara en röst, när beslut fattas.

Största hindret för att utveckla de privatägda företagen i dag är att produktionsförhållandena inte längre motsvarar produktivkrafternas utveckling (sic!), därför att den beslutande och ägande makten oftast är koncentrerad till en eller ett fåtal, medan arbetsprocessen kräver att all kunskap tas till vara. Om beslutsfattandet och ägandet demokratiseras, exempelvis genom kooperativ verksamhet, frigörs mycken kreativitet. Marknadstänkandet förvisas till torget för försäljning av varor och tjänster vid jämnt byte. Arbetskraften blir allt mindre en vara, eftersom lönarbetet minskar i omfattning.

Vad som bör planeras är inte produktionen utan exempelvis inkomstfördelningen, så att var och en får sitt. Det var också Marx' tanke. Han skriver i *Kapitalet*: "Låt oss till slut som omväxling föreställa oss en förening av fria människor, vilka arbetar med gemensamma produktionsmedel och självmedvetet uttömmar sina många individuella arbetskrafter som samhällelig arbetskraft. Alla bestämmelser rörande Robinsons arbete upprepas här, men samhälleligt och inte individuellt. Alla Robinsons produkter var hans egen personliga produkt och därmed för honom omedelbara bruksföremål. Föreningens totala produkt är en samhällelig produkt. En del av denna produkt tjänar åter som produktionsmedel. Den förblir samhällelig. En annan del förbrukas emellertid av föreningsmedlemmarna som livsmedel. Den måste därför fördelas mellan dem. Detta slags fördelning kommer att växla med det speciella slaget av den samhällelige produktionsorganismen och producenternas motsvarande historiska utvecklingsnivå. Bara som parallell till varuproduktionen förutsätter vi att varje producents andel av livsmedlen bestäms av dennes arbetstid. Arbetstiden skulle således spela en dubbel roll. *Dess samhälleligt planmässiga fördelning fastställer den riktiga proportionen av de olika arbetsfunktionerna till de olika behoven* (författarens kursivering). Å andra sidan tjänar arbetstiden samtidigt som mått på producentens individuella andel i det gemensamma arbetet och därför även på den förtärbara delen av den gemensamma produkten. Människans samhällelige relationer till sitt arbete och hennes arbetsprodukter förblir här solklara både inom produktionen och inom distributionen." Regeringen får också en planerande roll, men de femårsplaner som kännetecknade näringslivet i "realsocialismen" tillhör historien. Vissa saker måste dock planeras även i nästa samhällsformation, exempelvis de nationella investeringarna, vilket delvis kommer att styra företagets produktion. Regeringen måste likaså föra exempelvis en aktiv och planerande miljöpolitik, ty annars fortsätter rovdriften på naturen.

En fungerande industriell demokrati i både församhällelige och privata företag samt i kooperativ minskar det privata ägandets betydelse och är rent av nödvändig för att produktionen skall kunna utvecklas. Produktiviteten blir så hög att ingen behöver tvingas arbeta mer än högst 20-30 timmar i veckan. Alla måste på något sätt vara indragna i den samhällelige produktionen och/eller reproduktionen. Annars skapas nämligen ett parasitärt och vegeterande skikt, som hittar på allt möjligt

ofog. Plebejernas tragiska slut i det gamla i Rom får inte upprepas. Då har vi misslyckats.

Näringslivet automatiseras allt mer. Människan träder in i frihetens rike, där det manuella arbetet är mer eller mindre avskaffat och det abstrakta tänkandet riktningsgivande för produktionens och samhällets utveckling. Det intellektuella arbetet ersätter allt mer det manuella. Intelligentian blir det största och dominerande arbetande skiktet. På mycket lång sikt skymtar något slags Athén, där slavarna har ersatts av maskiner.

Någon ny människa skapas knappast, men eftersom folk utvecklar olika egenskaper under skilda betingelser, kan man vänta sig att många negativa beteenden minskar i omfattning. Ondskan försvinner inte men får mindre spelrum, eftersom livsvillkoren förbättras. Vi måste beakta egennyttan, inte förneka den utan länka in den i banor som tjänar helheten. Solidariteten inom den gamla industriarbetarklassen betydde inte att man måste älska sin nästa, utan var inte någonting annat än en positiv yttring av egennyttan. Arbetarna insåg att om de inte höll ihop, skulle de alla gå under, "inte bara jag, utan också du". Det var det avgörande argumentet.

I det goda samhället är människor beroende av varandra. Människor som inte är avhängiga av andra har nämligen en benägenhet att lätt förvandlas till djävlar. Ansvarsetiken ersätter rättighetsetiken, som resulterar i passivitet i förhållande till staten och det politiska systemet samt i likgiltighet gentemot medmänniskorna. Organisationen Folksolidaritet i DDR är i detta fall kanske värd att studera.

Statens roll och den offentliga sektorn reduceras till ett minimum. Vad människor kan klara av tillsammans skall inte staten och den offentliga sektorn syssla med, men dess stöd behövs naturligtvis inom områden som exempelvis kultur, regionalpolitik och nationella investeringar. En av statens viktigaste uppgifter blir att planera trygghetsgarantier för medborgarna samtidigt som människorna tillsammans beslutar om och verkställer mycket av det som i dag handhas av den statliga och kommunala byråkratin. Staten vissnar till stor del bort av brist på näring, uppgifter.

Nyliberalismen (egentligen gammalliberalismen) hade trots allt det goda med sig att den bröt ned föråldrade synsätt. Efter den kan folkhemmet aldrig komma tillbaka, eftersom dess samhälleliga grundvalar inte längre existerar. Alternativet till gammalliberalismen blir därför inte den gamla nordiska modellen eller "realsocialismen" utan den utbyggda

sociala och ekonomiska demokratin, vars genomförande kräver en politisk och samhällelig omvälvning i alla avancerade länder, och ungefär samtidigt.

Verktyget med vilket vi genomför denna kan bli en konfederation, som består av marxister, andra socialister, kvinnogrupper, gröna, vänsterliberaler (vad man i Finland kallar frisinnade), seriösa konservativa och goda kristna. Att blanda alla i ett parti vore av praktiska skäl förkastligt, utan de ingående grupperingarna bibehåller sin autonomi och enas kring ett minimiprogram. Humanismen, respekten för helheten och de i konfederationen ingående grupperingarna håller oss samman. Samarbetet och inte tävlan mot varandra dominerar, även om bägge elementen finns med.

Förbundet sprängs inte av den enkla anledningen att det baserar sig på ett Ja till det goda samhället och inte på ett Nej till det nuvarande. Antirörelser och antifronter upplöses nämligen så snart det Nej de grundar sig på inte längre är förhanden. Så gick det exempelvis med den antifascistiska fronten, när Tyskland 1945 kapitulerade. Så kommer det även att gå med alla nejsägarrörelser som vuxit fram i Norden och annorstädes. Endast rörelser som grundar sig på ett Ja utvecklas och växer. Kommunisterna trodde sig sitta inne med de vises sten, men vi vet bättre. Den satans stenen flyttar nämligen alltid på sig, och senast strax innan man tror sig ha den i sitt våld. Ledningen i konfederationen, och därmed även i det goda samhället, växlar säkert från tid till annan och från fråga till fråga.

Vi börjar med att skapa verktyget, konfederationen. Den bildas sannolikt i samband med att de nuvarande politiska strukturerna rasar samman tack vare att de förlorar sin legitimitet. Vårt nuvarande partiväsen är föråldrat och motsvarar ej de moderna motsättningarnas karaktär och de arbetande skiktens behov av politisk representation. Man kan nämligen inte i längden upprätthålla ett ruttnande parti- och organisationsväsen, som redan nu hålls vid liv endast på grund av att staten pumpar in pengar i det i form av parti- och presstöd.

Anledningen till att partistödet infördes var att SSU under 1960-talets andra hälft avslöjade att högern och folkpartiet mottog bidrag av näringslivet. Detta kränkte det allmänna rättsmedvetandet och hotade därmed partiväsens legitimitet, varpå den socialdemokratiska regeringen svarade med att införa partistödet för att på så sätt rädda det politiska systemet och kapitalismen.

Typiskt för dagens situation är att det ur ledningen för de olika partierna har uppstått en politisk klass, som strider om tredje klassens frågor för att inför folket ge sken av motsättningar mellan partierna men håller ihop i alla för det kapitalistiska systemet avgörande spörsmål. En sådan var nödvändigheten ur systemets synvinkel att slakta pensionssystemet våren 1994. Den politiska klassen gick till aktion. En av det arbetande folkets största vinningar under 1900-talet krossades, samtidigt som den politiska klassen inför allmänheten låtsades som om att ingenting höll på att ske. Endast vänsterpartiet gick emot beslutet om det nya "reformerade" pensionssystemet.

Konfederationen grundas således när dagens partiväsen brakar ihop, men redan nu börjar bildade människor tala om dess nödvändighet. Därför behöver det inte gå i Sverige som i Italien, när det korrumperade systemet där bröt samman, eftersom tanken på ett alternativ redan finns. Det som dör söker sig till det som dör, och det som lever till det som lever. I fall av svåra konflikter mellan samhällsnytta och egennytta bör naturligtvis konflikterna lösas till den förras fördel. Den sociala nyttan ligger till grund för det samhälleliga vinstbegreppet. Huruvida så blir fallet beror på folkets bildningsnivå.

ARBETARRÖRELSEN ÄR INTE VÄNSTER

För att kunna gå vidare måste vi inse den bittra sanningen, nämligen att arbetarklassen aldrig var något revolutionärt subjekt och att arbetarrörelsen inte är vänster. Inte heller betyder det att socialismen ökar i styrka, om företag förstatligas. Förstatligandet i sig innebär inte socialism. Social betyder samhällelig och inte statlig. I denna distinktion finns redan möjligheten att utveckla begreppet socialism.

”Realsocialismen” var arbetarklassens produktionssätt och byggde på Bismarck, Kautsky och den statsmonopolistiska planering som hade ägt rum i stormakterna under det första världskriget.

Folkhemmet var inget vänsterprojekt. Begreppet myntades av den högerextremistiske svenske statsvetaren Rudolf Kjellén före första världskriget, hamnade i munnen på Mussolini och togs sedan upp av den svenska demokratiska arbetarrörelsens ledare Per Albin Hansson 1928. Kjellén var ett stort namn på kontinenten. Själva begreppet stinker av korporativism. Också Hitler och Mussolini ville utveckla socialstaten. Hitler byggde Folkbilen, den svenska arbetarrörelsen byggde Folkhemmet, som mycket påminde om nazisternas socialpolitiska program. Likheterna beror inte på någon tillfällighet. Å andra sidan hade också folkhemmet, liksom nazismens socialpolitiska satsningar, sina fördelar. Folket skulle ha ett hem, där även arbetarna fick sitta med vid bordet. Om än närmast dörren.

Sveriges sociallagstiftning bygger på samarbetet mellan den demokratiska arbetarrörelsen och finanshuset Wallenberg. Folkhemmet vilar ekonomiskt på det utrymme som skapades av Tysklands upprustning från och med 1932 och på det tryck som Sovjetunionen 1917-1976 kunde utöva på kapitalismen.

Längre än till folkhemmet kan en normal socialdemokrat i sin fantasi inte komma, eftersom han är träl och född träl. De kommer i Sverige främst från bruken och godsens, och var knäckta av adeln redan när industrikapitalismen bröt igenom. Kommunisterna var fria män. Den svenske kommunistledaren Sven Linderot såg i de fria bönderna sina föregångare, och det är ingen slump. Han kom själv från en statarlänga och kände därför till mentaliteten bland frälsebönder, statare och godsens torpare. Var och en som känner till klubbekriget förstår honom. Kommunisterna och socialdemokraterna drog därför inte åt samma håll,

vilket de svenska kommunisterna inte ville förstå. De trodde att deras bröder socialdemokraterna småningom skulle komma på bättre tankar. Vad vi nu bevittnar är en kamp mellan socialkonservatismen företrädd av arbetarrörelsen, och nyliberalismen företrädd av samlingspartiet i Finland och Sverige. Räddningen blir något tredje, socialismen. Marx vägrade som bekant att definiera denna, eftersom han inte ville skriva recept för morgondagens kök. Därför måste vi utveckla något som växer fram ur kapitalismen, ett socialistiskt fundament, innan vi kan gå vidare. Lenin trodde att socialismen förs in utifrån i samhället via arbetarklassen, som lär sig tänka vetenskapligt av intelligentian, men det är fel. Socialismen växer fram ur kapitalismen. Det är de socialistiska tendenserna i det kapitalistiska samhället vi måste utveckla. Det revolutionära subjektet är intelligentian, som började som ett litet skikt av präster och skrivare i de första klassamhällena, vidare i feodalismen för att i kapitalismen utvecklas till revolutionens hegemon, därför att den kan tänka abstrakt, det vill säga först ana och sedan tydligt se saker växa fram ur det gamla samhället för att utvecklas när det gamla börjar ruttna. Arbetarna kan däremot bara tänka konkret, det vill säga föreställa sig vad man kan ta på, mäta och väga. Samhälle, klass och stat är abstrakta begrepp. Intelligentian utgjorde i Sverige år 2000 redan cirka 20 procent av befolkningen, i dag är i Finland servicesamhället mer utvecklat än industrisamhället. Det vanligaste yrket i våra dagar är expeditens, som liksom socialarbetarna och sjuksköterskorna arbetar med människor, inte med döda ting som industriarbetarna. De står därför på en högre intellektuell nivå än de, vars intellektuella nivå bestäms av industriarbetets mekanik. Intellektuellt lägre än industriarbetarna stod bönderna före 1960, som trodde att eftersom de utförde det tyngsta fysiska arbetet var de de enda som arbetade. Industriarbete kräver ett högre intellekt än de gamla böndernas, men är inte lika fysiskt ansträngande. Därför trodde man på landsbygden för 50 år sedan, att arbetarna inte arbetade, eftersom de bara stod vid en maskin, eller ett löpande band.

Anledningen till att välfärdsstaten monteras ned är, att kapitalet har räknat ut, att den kostar mer än den smakar. Dessutom finns inte längre någon Sovjetunion, som skulle kunna utgöra ett alternativ till kapitalismen. Kapitalet känner sig inte längre hotat. Globaliseringen innebär bara imperialismens högsta stadium och följs av

världsrevolutionen. Lenins kända verk hette egentligen Imperialismen som kapitalismens senaste stadium. Det framgår av namnet på den första svenska upplagan av det berömda verket. Sedan bättrades titeln på av stalinisterna, men då var Lenin redan död. Materiens utveckling innebär att ingenting är beständigt: "Varma ei ole varmaa, mikä on ei pisy" heter det hos Brecht på finska i sången om dialektiken. Själva går kapitalisterna i barndom. Nyliberalismen kallades före 1970 gammalliberalismen och är något förenklat borgerskapets ekonomiska vetenskap för 200 år sedan.

INTELLIGENTIAN – DET REVOLUTIONÄRA SUBJEKTET

Intelligentian, säger DDR-filosoferna Klaus och Buhr, består av totaliteten av de andligt (intellektuellt skapande /um/). Den omfattar det samhällsskikt som yrkesmässigt sysslar med tankearbete. Den framträdde som grupp till följd av den samhälleliga arbetsdelningen. Det andliga arbetets nät uppfattas som resultatet av arbetets specifika historiska former och vars karaktär bestäms av det förhärskande materiella produktionssättet.

I dag är intelligentian en förutsättning för den avancerade produktionen. Staten och kapitalet kan sedan länge ej klara sig utan denna snabbt ökande samhällsgrupp. Vad de borgerliga samhällsvetarna kallar ”utbildningsexplosionen” och ”den andra demokratiska revolutionen” är ingenting annat än den tvångsartade skolningen av människor på den statsmonopolistiska kapitalismens villkor.

Intelligentians kraftiga tillväxt har varit starkast inom den tekniska och naturvetenskapliga sektorn, samtidigt som den traditionella arbetarklassen, i synnerhet dess kärna, industriarbetarna, försvinner. Den socialliberale ekonomen John Kenneth Galbraith tänker sig (Den nya industristaten 1969) att det snabbt växande lärdomssamhället nu är så stort och utvecklat, att det kan ta över ansvaret för samhällets utveckling. Detta var ursprungligen, liksom borgerskapet under medeltiden, under kapitalismens uppåtstigande epok konkurrenskapitalismen, en liten och obetydlig grupp vid sidan av de båda huvudklasserna, de subalternna industriarbetarna och kapitalisterna.

Intelligentian (sivistyneistön) är nu så stor och utvecklad, att den kan ta över ansvaret för samhällets fortsatta utveckling. Till skillnad från vad Marx och Engels trodde, när de omkring 1845 skrev *Die deutsche Ideologie*, bryter intelligentian med kapitalet och tar makten över staten och produktionen av den enkla anledningen att sivistöneistön i dag är den enda klass som kan föra utvecklingen framåt. Dess historiska bakgrund och snabba ökning visar, att den utgör både ett brott med och en fortsättning på den gamla lönarbetarklassen, industriproletariatet. Kunskapsproduktionen har efter det senaste världskriget blivit allt viktigare och dess producenter sedan länge lönarbetare. Ännu Edison var självständig, men redan Einstein var lönarbetare.

Produktion av intelligentians möda är kunskap, som under kapitalistiska produktionsförhållanden tillfaller kapitalet. Den omständighet att de allt oftare är statstjänare förändrar inte detta faktum. Kunskapsprodukten blir en vara och innehåller således ett mervärde, som berövas dess producenter.

Humanister, samhällsvetare, tekniker och naturvetare skiljer sig kvalitativt från handens arbetare, dels genom att deras produkter i första hand är ett resultat av hjärnans möda, dels genom sitt ursprung i universiteten. De bär på ett annat och tillika högre stående kulturarv. De för kapitalet mest nyttiga torde vara de som arbetar inom den abstrakta industrin och tillverkar produkter som ingen kan se, men som människorna blir allt mer beroende av. Denna klass, sivistöneistön, blir en klass för sig, när den inser, att kapitalet inte längre kan berika sig utan dess allt snabbare tillväxt, och själv förstår att den för att kunna förverkliga sig måste kunna äta sitt eget bröd. Den är tack vare sin kunskap och ställning i produktionen fullt i stånd att ta huvudansvaret för samhällets utveckling så långt fram i tiden man kan se.

Intelligentian har under de senaste 50 åren ökat kraftigt i omfång. Den har proletariserats och förlorat sina privilegier, samtidigt som staten och kapitalet försöker att binda upp en mindre del. Denna blir det emellertid allt svårare för systemet att behålla. Också dess ställning tenderar nämligen att bli densamma som alla andras.

Ett uttryck härför var de högre industritjänstemännens endagarstrejk i Finland våren 1996 för kvalitativa förändringar, vilken kommer att upprepas i alla högt utvecklade länder, eftersom den är ett uttryck för den systemkris som det kapitalistiska produktionssättet sedan omkring 1990 befinner sig i, och som symboliseras av Internet. En finländsk industritjänsteman sade rätt ut, att det inte finns någon grundläggande skillnad mellan deras och städerskornas ställning i företagen.

Det utvecklade kapitalistiska samhället skilde sig omkring år 2000 avsevärt från den begynnande statsmonopolistiska kapitalismen 50 år tidigare. Dels har ägandet inte bara centraliserats ytterligare och produktionen likaså, utan aktie- och pensionsfonder har ersatt många enskilda personer som huvudägare till produktionsmedlen, dels var samhällsbyggnaden mycket annorlunda. Under 1960-talet bildade i Finland och Sverige industriarbetare och bönder fortfarande en majoritet av befolkningen. I 1900-talets sista minut utgjorde de i Sverige

tillsammans enligt Expressen (15.2.99) 23 procent av den yrkesverksamma befolkningen.

Inom en överskådlig framtid kommer verkstadsarbetarna i Sverige att utgöra bara tio procent av befolkningen. Traditionella arbetargrupper (inklusive enklare kontorspersonal) minskade under perioden 1991-1997 med 382 000 personer, medan antalet sysselsatta i intellektuella yrken ökade med omkring 102 000. Snabbast ökade antalet ADB-arbeten. Endast inom metall/verks/smides- och gjuteriverksamheten ökade antalet kroppsarbetare (+7 200 personer). Det rör sig om kvalificerade yrkesarbetare som till stor del arbetar med huvudet, det vill säga kan tänka abstrakt.

Naturvetare och ADB-människor utgjorde år 2000 10,5 procent av arbetskraften och samhällsvetare, humanister och administratörer 9,0 procent. Den stora förskjutningen har skett från arbetsuppgifter som endast kräver ett konkret tänkande till sådana som fordrar förmåga att tänka abstrakt. Däri ligger också möjligheten och nödvändigheten av en framstegsvänlig förändring. Varan och i synnerhet varutänkandet genomsyrar vårt liv till den grad, att det har blivit outhärdligt. Därför rasar varusamhället.

En analys av samhället och dess utvecklingsmöjligheter skapar en insikt som omöjliggör senkapitalismens totala varutänkande och materialiserar sig i människornas kamp för att upphäva kapitalismen. Exempelvis läkemedel kommer snart inte längre att produceras i vinstsyfte utan för människornas hälsas skull. Det tjänar också staten och samhället på, eftersom många endast tack vare mediciner kan fortsätta sitt arbete. Mellan framtidens människor och det traditionella industrisamhället finns dock fortfarande en stor gråzon. Det är inte heller så, att industrin försvinner: Den automatiseras bara. I DDR sade man under 1980-talet, att "tidigare framgick ett lands ekonomiska styrka av dess stålproduktion, medan den i dag bestäms av förmågan att framställa chips".

Den vetenskapliga och tekniska revolutionen leder till att gamla nödvändigheter upphävs av människans ökande kunskaper, främst naturvetenskapliga. Människan blir starkare än naturen i och med att hon skapar en naturvetenskap och en teknik som överskrider det hittillsvarande beroendet av denna, men sannolikt blir hon avhängig av nyttillkommande nödvändigheter. Kravet på att hon ej förstör sina

livsbetingelser blir allt starkare. De gamla motsättningarnas kraft minskar i styrka och fram träder nya, men hoppeligen ej antagonistiska. En nödvändighet i sig (exempelvis en ärftligt betingad sjukdom) behöver ej förbli en nödvändighet för oss, om vi kan lära oss att undgå dess verkan.

SOCIALISMEN – EN BLANDEKONOMI OCH EN EKONOMISK DEMOKRATI

Kapitalismen har gjort bankrutt. Den leder i dag till massarbetslöshet, miljöförstöring och perspektivlöshet. Arbetarrörelsen har också gjort bankrutt. Nu är industriarbetarklassen dessutom på väg ut ur historien. Vad som återstår är primärt dess organisationer. Deras ledning har uppgått som ett underskikt inom den härskande klassen på samma sätt som plebejernas ledning smalt samman som ett underskikt i den gamla maktägande klassen i Rom, patricierna. Den revolutionära klassen är i dag intelligentian som ökar dramatiskt och är i stånd att på egen hand leda ett land och styra dess näringsliv. I samverkan med övriga lönarbetare, småföretagare och andra som arbetar under konkurrenstryck upphäver den kapitalismen och skapar ett socialistiskt produktionssätt.

Globala frågor

Inte bara det kapitalistiska produktionssättet är i kris utan människans verksamhet hotar också människan och vår natur. Den brittiske forskaren Tim Jackson skriver i en rapport till sin regering våren 2009 att 60 procent av jordens ekosystem är förstörda, och att vi inte längre kan leva och producera som tidigare. En finsk meteorolog sade i en intervju efter hemkomsten från miljömötet i Köpenhamn att om 100 år kan jorden bara föda en miljard människor. Han intervjuades av den finlandssvenska radiokanalen Radio Vega. År 2050 finns enligt de flesta bedömare redan 9,5 miljarder människor på vår jord. Vi får utveckla andra sätt att höja vår levnadsstandard än att konsumera mer, det vill säga syssla mer med

sådan verksamhet som ej tär på naturen. Ett stort steg framåt för att lösa problemet med världens överbefolkning vore, att införa en folkpension för alla som bor på jorden. Denna skulle till en början betalas främst av i-länderna. Med en universell folkpension kan också tredje världen inleda en konstruktiv befolkningspolitik. Det ligger även i västerlandets intresse. Europa är redan överbefolkat och de befolkningsmässigt små länderna i Norden vill inte bli 40-miljonersländer, som den tidigare volvoledaren P G Gyllenhammar drömmer om. Det skulle krossa våra språk och kulturer.

Vi måste emellertid få garantier för att pengarna vi sänder verkligen når de gamla. Som det nu är riskerar pengarna att hamna i fickorna på den styrande klassen. Speciellt alarmerande är i detta avseende situationen i Afrika söder om Sahara. Redan i Östeuropa, Sydeuropa och medelhavsländerna saknas det liberala förnuftstänkande som präglar de germanska och anglosachsiska länderna samt Frankrike. I många länder florerar mutsystem och korruption. Inte bara i tredje världen.

Kvinnorna är de som arbetar mest och håller ihop familjerna. Stödet till tredje världen bör därför kanaliseras via dem. För att resurserna skall räcka får inkomsten per capita i världen ej vara mer än omkring 15 000 dollar per individ. I Finland är inkomsten per capita redan cirka 35 000 dollar. De rika länderna kan således överföra stora resurser till tredje världen och arbetet för att rädda naturen.

En som hävdar att världen blir bättre är den världsberömde professorn i global hälsa, svensken Hans Rosling. Enligt Hufvudstadsbladet av den 2 mars 2010 bygger vår bild av industriländer och utvecklingsländer på föråldrad kunskap. Jordens länder kan numera delas in i flere än två grupper. I stället för industriländer och utvecklingsländer talar Rosling om höginkomstländer, medelinkomstländer, låginkomstländer och länder som har kollapsat. Den största delen är medelinkomstländer. A och O blir bildnings- och utbildningsnivån. I de muslimska länderna, exempelvis i Pakistan, är de religiösa ledarna för familjeplanering. Sämst är läget för de länder som har drabbats av hiv och krig. Rosling säger, att jordens befolkning kommer att stabiliseras på 9,5 miljarder, och det kommer att ske omkring 2050. Lycka är enligt Rosling exempelvis att ha tillgång till rent sötvatten. Det förstår alla som har varit en längre tid till sjöss på ett gammalt fartyg och sedan har fått njuta av att duscha sedan sötvattenkranarna släppts på när båten har kommit i hamn. Det kunde jag konstatera när jag gjorde min värnplikt på HMS Älvsnabben 1966-67 och seglade jorden runt.

Den västerländska människans uppgift

Den västerländska människans uppgift är i dag dels att rädda naturen och dels att befria produktivkrafterna från den statsmonopolistiska kapitalismens fjättrar. Dels måste vi lägga om vår produktion och vår livsstil, dels befria oss från själsdödande arbete, avskaffa nöden och avveckla konsumtionssamhället som lär oss att älska ting och inte människor. För att kunna uppnå detta måste vi lägga grunden till ett nytt produktionssätt.

Lönarbetet kommer knappast att helt försvinna men kan förlora sin dominerande ställning. Därmed minskar även varuproduktionen. Det är fullt tänkbart, eftersom det ligger i linje med produktivkrafternas utveckling.

Vi bör emellertid akta oss för att försöka genomföra utopier. Resultaten har bara blivit att de som har försökt att förverkliga dem, godhetsmonstren, har slutat med att vada i blod i sin iver att skapa det fullkomliga samhället och den nya mänskan. Vad vi behöver är någorlunda realistiska alternativ. Något lyckosamhälle kan vi inte skapa, men betydligt drägligare förhållanden bör vi kunna uppnå än vi har nu. Kan vi få bort krigen, svälten och arbetslösheten har mänskan kommit en bra bit på väg mot en realistisk samhällsvision.

Den socialistiska revolutionen

Revolution gör människor som har förlorat någonting. Ordet kommer av det latinska verbet *revolvere*, som betyder att rulla tillbaka. Först efter 1789 fick det betydelsen av en plötslig, framåtsyftande förändring. Den gamla betydelsen av tillbakarullning till en äldre och lyckligare tid finns även i det marxiska revolutionsbegreppet. Marx trodde nämligen, att det skulle gå att återupprätta det sedan Rousseau idealiserade ursamhället på en högre nivå, kommunismen.

Också vår omvälvning blir på sätt och vis en tillbakarullning, eftersom vi strävar efter att under nya produktionsförhållanden inte bara kunna skapa ett meningsfullt liv för alla och för att kunna åstadkomma detta även blir tvungna att återupprätta värden som har förlorats på grund av varufieringen av allt och alla. Till det kommunistiska samhället kan vi emellertid inte komma, eftersom det är en utopi och därmed ett

ideologiskt inslag i Marx filosofi: Vem skall definiera behoven i ett samhälle som styrs enligt devisen ”av var och en efter förmåga åt var och en efter behov”? Dessutom är jordens rikedomar ändliga. Lika lön för alla oavsett prestation är en tanke som hör hemma i urkristendomen och inte i marxismen. Några inkomstskillnader måste finnas för att människor skall inse att de måste utvecklas. Platon föreslog att de skulle vara 1-4, vilket är betydligt mindre än i dagens industriländer.

Luthers grepp om oss slaknar med tiden, om vi inte behöver arbeta för vårt uppehälle. Samhälleligt nödvändigt arbete är å andra sidan nödvändigt för att vi skall kunna rädda vår planet, överleva som kulturvarer och utvecklas. Den ryska romanfiguren Oblomov har existerat i massupplaga i den ryska adeln. Honom vill vi inte se som den mänskliga strävans slutprodukt. Oblomoveriet är ett ideal bara för dem som söker lyckan. Vi andra söker tillfredsställelsen, som är en produkt av arbete och av mer eller mindre tillfällig karaktär.

Oblomoveriet är emellertid i dagens läge en möjlighet för alltför många. Annan sysselsättning än samhälleligt nödvändigt arbete är tidsfördriv och inte alltid utvecklande, eftersom det bygger på lustprincipen och inte på yttre eller inre tvång, på nödvändighet.

Arbetet i framtiden

Frågan är huruvida människor kommer att arbeta, samtidigt som automatiseringen och robotifieringen fortsätter och lönarbetet avtar? Vi kan inte återgå till den enkla varuproduktionen som grund för den samhälleliga produktionen också om den säkert kommer att överleva kapitalismen. Samtidigt minskar kroppsarbetet. Det behövs inte så många människor för att framställa vad vi behöver av materiella ting. Det för emellertid det goda med sig, att människor frigörs för nödvändigt intellektuellt arbete, och det kan vi inte få för mycket av. Eller kan vi? Bliv vis, bli olycklig!

Frihetens rike innebär inte att nödvändigheten upphör, utan att människan befrias från fysiskt nedbrytande kroppsarbete. Marx kommunistiska samhälle tillhör den förhistoriska människans tankevärld. Under 1700-talet blev de mer upplysta om inte ateister så åtminstone deister men kunde inte släppa tanken på paradiset. Detta förlades till en avlägsen framtid som det var värt att arbeta för. Den historiska människan behöver däremot inget paradys vare sig i himlen eller i framtiden utan arbetet i sig

gör tillvaron meningsfull. Vad som gäller (livets mening) är att skapa en bättre värld för kommande generationer.

Alternativet till en framåtsyftande förändring är dels att planeten blir obeboelig och dels fortsatt utslagning i ett kapitalistiskt samhälle, där kanske flertalet människor återgår till naturtillståndet, får vad staten och kapitalet anser tillhör livets nödtoft (bröd och skådespel) och varken kan eller vill arbeta. Till det samhällsligt nödvändiga arbetet hör naturligtvis verksamhet som litteratur, konst, vetenskap, teknik och filosofi och handens intelligens. Det är sådan verksamhet som kan bli dominerande, bara vi lyckas spränga den statsmonopolistiska kapitalismens bojar.

Tanken på en medborgarlön utvecklades när en del ekonomer insåg att kapitalismen inte kan bestå utan att de fattiga får så mycket pengar att de kan existera. En av de första talesmännen för ett sådant synsätt var den liberale ekonomen John Kenneth Galbraith, som var inne på tanken redan det stora året 1968. Han fruktade nämligen en socialistisk revolution. De gamla kommunisterna föraktade människor som inte vill arbeta. Min far, som var måleriarbetare, organiserad kommunist och född 1906, var en av dem.. Han sade, att den som inte arbetar skall heller inte äta.

Undantag var naturligtvis pensionärer, sjuka och arbetslösa. Kanske visste han dock ej, att han citerade aposteln Paulus. Det visste inte jag heller förrän åboekonomen Jan-Otto Andersson talade om det för mig. Omkring sex procent av finländarna säger emellertid, att de hellre skulle leva av bidrag än att arbeta. Dekadensen har under de senaste 50 åren brett ut sig. I socialismen råder full sysselsättning och det finns ingen medborgarlön. Däremot har studenterna studielön.

Utopismen, tanken på ett mänskligt lyckorike, har sin grund i ett tänkande som finns i Nya Testamentet och började artikuleras mer på allvar under 1500-talet. Den tidens utopister visste dock att deras drömmar ej var genomförbara. Den filosofiskt mest avancerade av de klassiska utopisterna var tysken Wilhelm Weitling (1808-1871). Han insåg nämligen att den högsta graden av fullkomlighet kommer mänskan aldrig att uppnå, eftersom det skulle förutsätta att det andliga framåtskridandet skulle ha ett slut. Hans tänkande påminner om de joniska filosofernas.

Weitling hävdar också, liksom Marx, att våra tidigare institutioner var förverkliganden av tanken på framåtskridandet och producerade även något gott, men ju mer dessa institutioner föråldrades, desto mer

ofördelaktiga blev de för samhället. Vi kan inte skapa något ekonomiskt eller politiskt system som fungerar utan att måsta förändras.

Liksom de flesta utopiska socialister var Weitling kristen. De övriga levde i en sådan tid, att även om de var ateister stod de så nära religionen, att de präglades av den men förlade paradiset till framtiden. Vad vi kan lära av Weitling är just att han inte ser något slut för den mänskliga tanken.

Historien, också framtiden, består av en serie omvandlingar utan ände. Vi kan inte skapa något samhälle som fungerar i evighet.

Industrikapitalismen har varat i omkring 250 år, men också den kan vi nu se nå sitt slut. Socialismen vet vi heller inte hur länge den kommer att bestå. Men lyckas vi skapa ett produktionsätt som kan rädda jorden och mänskorna från undergång nu, är det värt insatsen. Sedan kanske det kommer någonting annat men vad kan vi inte se i dag. Vad vi vet är, att samhället rör sig i en spiral kring en uppåtgående axel, vilket naturligtvis inte innebär att alla produktionsätt är odelat progressiva, speciellt inte i sin slutfas. Utvecklingen går i vågor och nu står vi inför en vänstervåg som kan utmynna i en socialistisk revolution. Det blir 68-vänsterns barn och barnbarn som genomför den och skapar ett samhälle som blir negationens negation av den statsmonopolistiska kapitalismen.

Anledningen till att vänstern inte går framåt beror helt enkelt på att den saknar alternativ till kapitalismen och "nyliberalismen".

Gränserna för det möjliga förskjuts med ökande produktivitet och bildning, men till något slutstadium når vi knappast, också om vi med teknikens och vetenskapens hjälp kan skapa ett förhållandevis mänskligt samhälle. Viktigt att påpeka i detta sammanhang är, att en företeelse aldrig blir synonym med sitt begrepp. Även om det goda samhället präglas av församhälleligade produktionsförhållanden och abstrakt tänkande, lever kroppsarbetet kvar, liksom det finns privat äganderätt. Samhällen är övergångssamhällen och aldrig synonyma med sitt begrepp. Vad som nu står för dörren, är ett samhälle som är nödvändigt för att människan och naturen skall kunna överleva och för att vi skall kunna undvika barbariet. Vad som gäller är inte att krossa kapitalismen, utan som Marx sade, att upphäva den, på ett liknande sätt som Einstein upphävde den newtonska fysikens allmängiltighet. Newtons fysik gäller nämligen som specialfall av relativitetsteorin. Nu ser också relativitetsteorin ut att ifrågasättas av strängfysikerna. Det är naturligt, eftersom vårt samhälleliga vara, vår omgivning, och därmed även samhället, utvecklas snabbare än vårt medvetande om den. Av den enkla

anledningen kan vi ej en gång för alla låsa fast samhället i en given form. ”Allt flyter”, sade den grekiske filosofen Herakleitos.

Produktionsförhållandena

Produktionsförhållandena blir avhängiga av sin samhällsnytta. Det innebär, att vi måste skapa ett nytt och för helheten förmånligt bruttonationalbegrepp, som medför ett vinstbegrepp som innehåller mer än ett element. I Sydamerika arbetar man redan med samhällsutopier, vars tillväxt rymmer två och ibland även flere parametrar.

Produktionsförhållandenas juridiska uttryck, äganderätten till produktionsmedlen, blir avhängigt av sin samhällsnytta. Klart är, att den i ”realsocialismen” utvecklade personliga äganderätten finns kvar, samt att det kommer att förekomma flere slags äganderätt till produktionsmedlen: kooperativ, privat, samhällelig, kommunal och statlig. Personlig äganderätt innebär att man äger sina privata saker, sitt hem, sommarstuga, bil och så vidare. Privat äganderätt gäller äganderätten till produktionsmedel. Antalet kooperativ kommer säkert att öka, eftersom många tycker om att arbeta i grupp. Många företag blir samhälleliga, d v s kontrollerade direkt av folket och de anställda. Också socialismen är ett klassamhälle. I det finns nämligen intelligentia, servicepersonal, konkurrerande kapitalister, hantverkare och bönder samt rester av industriarbetarklassen.

En svensk som tidigt var inne på tanken på ett alternativt tillväxtbegrepp är vänsterpolitikern Jörn Svensson. Han riktar i sin bok ”Du skall ta ledningen och makten, Om socialismens uppbyggnad i Sverige” (Arbetarkultur 1975), ett förödande angrepp mot det traditionella tillväxtbegreppet:

”BNP är inte användbar för den socialistiska planekonomin. BNP mäter egentligen inte alls tillväxten i produktionen eller mängd varor. Den mäter bytesvärdena av varor och tjänster. Den staplar bytesvärden på varandra i en hög. Summan sägs sedan bli ”välståndet” i landet. Detta beräkningssätt leder till en mängd orimligheter. Förbilligad produktion d v s sänkta bytesvärden, *minskar* BNP. Ökat råvaruslöseri ger mer sopor och därmed mer ”tjänster” i form av avfallshantering – och alltså högre BNP. Mer sjukdom ger mer vård och ökar BNP. BNP registrerar överhuvud inte många viktiga förändringar. Om värdet av ett visst antal daghemsplatser i BNP byts mot ett lika stort värde i form av guldinlagda

grogglas förblir BNP oförändrad, ehuru givetvis levnadsstandarden i verkligheten minskar. Genom sin ensidiga anknytning till bytesvärdena skiljer inte BNP mellan sådant som verkligen är ett tillskott till åtminstone den rent materiella standarden och sådant som är en ren kostnadsbelastning för ekonomin. Minskad hållbarhet hos varorna ökade miljökostnader, mer onödig folkomflyttning och fler psykfall – allt leder till ökad BNP.”

Produktionen automatiseras allt mer. Människan träder in i vad den gamla kroppsarbetande klassen skulle kalla frihetens rike, där det manuella arbetet är mer eller mindre avskaffat och det abstrakta tänkandet riktgivande för produktionens och samhällets utveckling. Det intellektuella arbetet ersätter allt mer det manuella. Intelligentian blir det största och dominerande arbetande skiktet. På mycket lång sikt skymtar något slags Athén, där slavarbetet har ersatts av en automatiserad produktion och robotar. Alternativet är barbariet.

Kapitalismen kan ej längre utvecklas, därför att produktionsförhållandena inte längre motsvarar produktivkrafternas utveckling och produktionens allt mer samhälleliga karaktär. Profitkvotens fallande tendens, den av det ekonomiska systemet framtvungade överackumuleringen av kapital (inte minst som följd av spekulation) gör det allt svårare att upprätthålla systemet. Kapitalets centralisation och koncentration samt den vetenskapliga och tekniska omvälvningen skapar kris. Den sistnämnda orsaken är en ytterligare och därtill ny orsak till att verkningarna av kapitalismens allmänna kris blir allt mer fruktansvärda. Denna omvälvning, som har givit ett första upphov till den nuvarande systemkrisen och symboliseras av Internet, gör det allt svårare för systemet att bestå. Kapitalismens allmänna kris, vilken förvärras ytterligare av de hejdlösa spekulationsvinsterna, får allt mer destruktiva följder också för dess ekonomiska vinnare. Härav kommer den nya sjukdomen affluensa.

I dagens EU, som är ett försök att lösa den nuvarande kapitalismens konflikter, förenas den europeiska jättestatens krafter med monopolens, och den liberala demokratin vingklippas. Annars kan det framväxande eurokapitalistiska systemet ej bestå. Monopolens intressen balanseras av EU-staten, som också lagstiftar och ombesörjer storkapitalets reproduktion, vilken finansieras av skattebetalarna. I denna finansoligarki manifesteras makten i sista hand av EUs centralbank. En hänsynslös

vålds- och övervakningsapparat kommer att se till, att jättestatens allt mer utförliga bestämmelser efterlevs. De mindre språken, exempelvis de nordiska, och till sist förmodligen alla utom engelskan, läggs ned.

Kampen mellan lönarbete och monopolkapital går in i ett avgörande skede och blir en kamp även för vår nationella existens.

I och med medlemskapet i EU har vi redan pantsatt vår nationella självbestämmanderätt. De som vill leva söker sig till dem som vill leva och de som dör till dem som dör. Partiväsendet rämnar och nya partier växer fram. När de bildades i början av 1900-talet fyllde de gamla partierna en funktion som bärare av då existerande klassers talesmän. I dag har de alla vuxit in i statsapparaten och lever av dess pengar.

De strategiskt viktiga industrierna ställs under folkets kontroll.

Beslutsprocessen i monopolen bryts upp på många självförvaltande enheter och allmänheten tvingar storföretagen att konkurrera genom sina valda organ. De ägs av de anställda och allmänheten via dess valda organ (fonder). Man kan även tänka sig statligt ägande i storföretag. Bankerna förvandlas från att ha varit människornas blodsugare till deras vänner. I synnerhet i banker och finansbolag bör staten ha ett avgörande inflytande. Viktigt är att de statliga och kommunala företag som tidigare tillhörde stat och kommun *återgår till sina tidigare ägar eller övertas av folket, som kan äga dem via fonder.* Å andra sidan kvarlever små banker som andelsbanker och sparbanker. De blir nödvändiga som en blåslampa i ändan på storbankerna. Vi kan inte ersätta dem som förlorar sitt kapital på revolutionen utan de revolutionära hugger med ett slag av den gordiska knut som utgörs av ägande till fondkapital och traditionellt ägt kapital. Överallt i de länder där revolutionen segrar sörjer man för att de småsparare som förlorar sina pengar inte absolut utarmas. En stor del av kapitalet ägs ju redan av fonder. Skolan och sociallagstiftningen bibehålls och byggs ut. Universiteten skall vara autonoma bildningsenheter. I de folkägda företagen tillsätts den verkställande direktören av staten, men den demokratiskt valda styrelsen har vetorätt. Efter den hoppeligen lyckade revolutionen samlas representanter för folken i de nya socialistiska staterna till en konferens för att besluta om vad som skall ske med de transnationella monopolens fabriker och dotterbolag utanför deras ursprungliga gränser.

Västvärlden är enligt den amerikanske historiesociologen Wallerstein sedan 1968 förrevolutionär. Revolutionen, som äger rum ungefär samtidigt i hela västvärlden, kommer överallt där Internet har gått in,

men kanske inte lyckas överallt. Dock bör den segra i de gamla EEC- och EFTA-länderna, som tillhör kapitalismens historiska kärnområden. Frågan är vad som sker i Ryssland. Skall landet utvecklas i humanistisk riktning eller på nytt bli Europas gendarm? Ryssland har aldrig varit i fas med Europa, vilket har haft förödande konsekvenser för vår världsdel. Ett annat frågetecken är USA. Landet är övermoget för socialismen men folkbildningen är katastrofalt låg. Den härskande klassen håller intellektuellt ned folket i en andlig misär, som motverkar en revolutionär utveckling. Inte heller vet vi hur det går i nya centra som Brasilien, Indien och Kina. Efter murens fall och Sovjetunionens undergång lever vi i en situation som påminner om tiden före det första världskriget. Vi har inte längre något statssystem som motverkar imperialismen utan bara mindre och större kapitalistiska länder. Världskapitalismen är på väg ut ur historien, men dess dödskamp är våldsam. USA är den ledande imperialistiska makten, som behöver en fiende för att kunna motivera sina rustningar och sitt säkerhetsnät över hela världen. Dess huvudmotståndare är Kina och Ryssland.

Vad som gäller är att skapa en maktbalans i ekonomin och i samhället i Montesquieus anda. De anställda skall veta att företaget är deras tack vare att de utövar direkt makt allt efter kunskaper och kvalifikationer. På stora arbetsplatser väljs ledningen av ett representantskap. Och ledningen skall ha makt. Direkta val skapar på stora arbetsplatser en ohållbar situation. Det visar erfarenheten. Vägledande bör vara en kombination av demokrati och effektivitet. Det medför en inbyggd motsättning som är nödvändig för framåtskridandet.

I ett mänskligt samhälle förvisas marknadstänkandet till torget för försäljning av varor och tjänster vid jämnt byte. Arbetskraften blir allt mindre en vara, eftersom lönarbetet minskar i omfattning.. Det råder full sysselsättning. Privatföretag som arbetar under konkurrenstryck bör förbli privata, eftersom konkurrensen utvecklar teknik, vetenskap och tänkande. Detta gäller fram till dess den slår om i monopolkapitalism, då kapitalismen slår om i sin motsats och ruttar. Om företagen blir alltför stora tas de över av folkets fonder, och ägarna kompenseras för sitt förlorade företag.

Man skall aldrig hindra en mänska från att starta eget. Visserligen förblir deras företag i regel små, men det finns driftiga människor som inte kan vara under någon och för dem är alternativet att arbeta i ett stort företag avskryvärd. Dessa människor kan emellertid vara nyttiga och i en del fall kan

deras företag utvecklas till någonting stort. Visserligen är man i ett privatföretag utsugen, men det spelar ingen roll om lönen är densamma eller högre än i de samhällsägda företagen.

I de nordiska länderna brukas jorden som familj jordbruk. De är mycket effektiva och bönderna individualister, som man bara skulle reta upp om man skulle försöka att tvinga in dem i kollektiv. Det fåtal gårdar som har flere anställda kan lämpligen ombildas till kooperativ. Slott och herresäten måste användas. Annars blir de ruiner och dör. De sköts antingen av de gamla ägarna eller i nödfall av stat och kommun. De utgör en viktig del av vårt kulturarv. Bäst vore det om de ägs av sina forna ägarläkter, eftersom de av eget intresse sköter om dem bäst. Egennyttan blir då konstruktiv.

Kunskaperna om hur en ekonomi bör fungera är så stora, att den kan styras någorlunda av nationella regeringar och ett demokratiserat EU utgående från helhetens och inte av övernationella monopols diktat. Vägledande för staten blir en ekonomisk politik i Keynes anda.

Att ingen progressiv ekonomisk politik i dag kan föras beror på att det inte finns någon politisk kraft som vågar ge sig på monopolen och spekulanterna, den så kallade marknaden. I Sverige består denna av omkring 15 personer. Så skrev en journalist i Svenska Dagbladet på 1990-talet. Han fick omedelbart sparken av den dåvarande ägaren, finansmagnaten Piittörr Wållenbuurgh,. Enligt den tidigare finländske försvarsministern Elisabeth Rehn sade han till henne att han skulle skapa ekonomiskt kaos i Finland om landet inte köpte JAS-Gripen. Det ledde till att finnarna köpte amerikanska Hornet. De svenska kapitalisterna tror att alla politiker är likadana kräk som de svenska.

Staten får också en planerande roll, men de låsta femårsplaner som kännetecknade näringslivet i "realsocialismen" tillhör historien. Staten för likaså en aktiv och planerande region- och miljöpolitik. Annars fortsätter rovdriften på naturen.

En tänkbar modell för ett avancerat och mänskligt samhälle utarbetades under 1960-talet av den polske ekonomen Brus. Hans decentraliserade modell har flere beslutsmodeller. Det centrala organet fattar direkta beslut om nationalinkomstens fördelning och investeringarnas allmänna inriktning, medan löpande ekonomiska beslut överlämnas till företagen och i sak grundas på lönsamhetskriterier. "Den decentraliserade modellen iakttar den utmärkande principen för all planerad ekonomi, nämligen att den centrala planen och därmed totalperspektivet väger tyngst." Besluten

fattas av dem som skall verkställa dem. Den centrala planeringen utgår från av medborgarna dryftade behov. *Behoven* planeras. Bara företag med oligopolställning, monopol och karteller ställs under folkets direkta kontroll. Rena monopol är sällsynta. Ett sådant i historien är det brittiska Ostindiska kompaniet, där liberalerna Mill, far och son, arbetade. De privata och kooperativa företagen är beroende av konkurrensen på marknaden och den keynesianska politik som bedrivs av staten..

För att systemet skall kunna fungera krävs ett bildat folk. Det europeiska samarbetet fortsätter. De svårigheter som mänskan nu står inför kräver att FN får en starkare roll. Detsamma gäller ett demokratiserat EU. Däremot minskar näringsfriheten, valfriheten, marknadens, varans och individens frihet. Helhetens krav är viktigare än delens. Vi får ett reglerat och planerat näringsliv. Annars går jorden och människan under. Inte ens amerikanerna är för nyliberalismen, som bärs upp av finanskapitalismen och dess drängar, nationalekonomer, politiker och jurister. Frihet är insedd nödvändighet. Hegel skrev att "Freiheit ist Einsicht in die Notwendigkeit." (Frihet är insikt om vad som är nödvändigt /att göra/). Marx och Engels övertog Hegels frihetsbegrepp. Exempel på hur individens frihet och näringsfriheten måste begränsas blir exempelvis förbudet av plastkassar, som är ett stort miljöproblem. De ersätts av nät- och papperskassar. Källsorteringen fortsätter och matavfallet går till grisfarmerna.

Vidare förbjuds pornografi samtidigt som kärleksskildringarna i litteratur och på film skördar nya lagrar. Man är inte pryd därför att man inte godkänner pornografi utan bejaktar humanismen. I DDR gjordes vackra kärleksfilmer, samtidigt som pornografin var förbjuden. Ett annat exempel på vad som händer när näringsfriheten och valfriheten blir absolut är katastrofen för den svenska skolan, som gör att landet förlorar sin ställning som kulturnation. Denna kräftgång inleddes redan med införandet av den nya skolan och det nya universitetet under 1960- och 1970-talet men har under de senaste tjugo åren våldsamt accelererat. Allting som dras ut till sin spets slår om i sin motsats. För mycket och för litet skämmer allt.

Profitkvoten visar en fallande tendens, varför kapitalet söker efter nya marknader. Det är därför man ger sig på välfärdssektorn och i Sverige även skolorna, som skall privatiseras. Vi får dock inte tillbaka den gamla välfärdsstaten utan resultatet blir negationens negation av denna.

Skolorna går tillbaka till det gamla gymnasiet och berikas med de frukter som utvecklingen har frambringat sedan 1970.

Att behovsplanera en ekonomi och ett samhälle, där storbanker och storföretag är förstatligade eller befinner sig i samhällelig ägo och samtidigt lämna utrymme för en fri marknad och skapande människor är emellertid inte lätt. Inom exempelvis servicesektorn bör antalet krogar avgöras av utrymmet. Annars blir de för få. Det framgår av erfarenheterna från DDR. De kommer säkerligen att drivas i privat eller kooperativ regi. Man gör upp en plan i medvetande om att förutsättningarna kan rubbas, eftersom samhället är en dynamisk och bångstyrig organism, som har föga gemensamt med ett mekaniskt.

En fungerande demokrati i både statliga, kommunala, församhälleligade, kooperativa och privata företag minskar det privata ägandets betydelse, vilket är nödvändigt för att produktionen skall kunna utvecklas. I privata företag bör dock ägaren ha sista ordet.

Internet har ökat hastigheten i produktionen och samhället. Tempot blir så högt att ingen orkar arbeta åtta timmar om dagen i fem dagar. Sex timmars arbetsdag kan genast genomföras. Speciellt viktig är den för människor med fysiskt påfrestande arbete. Den har på sina håll prövats i Sverige med goda resultat, men stoppas ofta av marknadskrafternas beskyddare i stat och kommun. Åttatimmarsdagen är ett verk av kämpande människor och inte bestämd av någon gud. I dag är produktiviteten så oerhört mycket högre än för 100 år sedan.

Alla måste på något sätt vara indragna i den samhällliga produktionen och/eller reproduktionen. Annars skapas ett parasitärt och vegeterande skikt. Ett sådant finns redan. Eftersom de utvecklade kapitalistiska länderna är så komplicerade utökas läroplikten med ett år.

Någon ny mänska skapas knappt, men eftersom människor utvecklar olika egenskaper under skilda betingelser, kan man vänta sig att många negativa beteenden minskar. Vi måste beakta egennyttan, inte förneka den utan länka in den i banor som tjänar helheten. Det måste inses, att en god gärning utförs av de flesta lättare om man på något sätt har nytta av den själv. Om det ej respekteras, hamnar vi i en omöjlig moralisk situation.

I det goda samhället är människor beroende av varandra. Annars har vi nämligen en benägenhet att ta föga hänsyn. En av statens viktigaste uppgifter blir att planera trygghetsgarantier för medborgarna, samtidigt

som mänskorna tillsammans beslutar om och verkställer mycket av det som i dag handhas av den statliga och kommunala byråkratin.

Det nya samhället i den form vi föreställer oss det blir dock knappast det sista systemet i historien, ty det utvecklas vidare av sina inneboende motsättningar, tills mänskan inte längre kan bo på jorden. Då har hon förmodligen befolkat rymden, varför hennes historia torde existera så länge universum finns. Vad man kan ana är emellertid, att de samhällseliga omvälvningarna blir mindre våldsamma än på de antagonistiska klassamhällets tid.

Två motsättningar i det goda samhället, vilka vi redan kan skönja, är för det första den mellan samhällsnyttan och egennyttan och för det andra motsättningen mellan plan och marknad, vilka, liksom konkurrensen, driver utvecklingen framåt. Någon planekonomi som rationellt utvecklas steg för steg är inte att tänka på, eftersom individens såväl som samhällets utveckling sker språngvis. Det beror på hjärnans sätt att fungera. Mänskan är en sociobiologisk varelse och hennes medvetande utvecklas ej steg för steg utan språngvis i ett samspel mellan en biologisk faktor och en social miljöfaktor. Hjärnan och samhället utvecklas på så sätt att vårt medvetande tar språng. Det var ett sådant kollektivt språng som västvärlden tog 1968.

Ett samhälle består av människor i olika relationer till varandra. Vi får leva med att vara både rationella och irrationella, även om de finns som är mer rationella än andra. I "realsocialismen" försökte ledningen förneka dialektiken, och vi såg resultatet. Någoting bör vi ha lärt av historien. Det politiska systemet bygger på maktindelning samt allmän och lika rösträtt. Marx talade aldrig om att krossa kapitalismen utan om att upphäva den. Socialismen blir negationens negation av den statsmonopolitiska kapitalismen. Sovjetunionen var den totala negationen av kapitalismen och den liberala demokratin. Därför föll den.

Marx ville inte skriva recept för morgondagens kök, men nu är hans morgondag både en möjlighet och en nödvändighet. Vi är tvungna att åtminstone diskutera ingredienserna, eftersom vi måste ha en klar uppfattning om vad vi kämpar för. Man kan inte vara mot någonting, såvida man inte har något alternativ.

Strategin och det politiska systemet

Hur det politiska systemet kommer att se ut och strategin för det kan jag inte uttala mig säkert om, också om jag har idéer. Det klarnar först under kampens gång. Något sådant kan bara utvecklas gemensamt av

unga och gamla, eftersom de gamla har erfarenheten och de unga besitter kunskapen om det nya som rör sig i tiden. Den konfederation som skisseras kan ha framtiden för sig. Höger- och vänsterkrafter (humanister) finns i alla partier. Därför spricker de. Dagens liberalism är en högerideologi, Högern är numera liberal. Den brukar kalla sig mitten. Edmund Burkes tänkande (den intelligenta konservatismen) kan inte längre brukas för att legitimera finanskapitalismen. Seriösa konservativa förenar sig med vänstern. Vi tänker globalt men handlar lokalt och gräver där vi står!